Д. РУВАРАЦ

АРХИМАНДРИТ

ЈОВАН РАЈИЋ

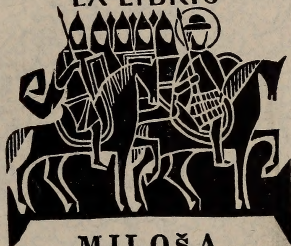

Госп. Милану Вуловићу
Д. Руварац

АРХИМАНДРИТ
ЈОВАН РАЈИЋ

1726.—1801.

ОД

ДИМИТРИЈА РУВАРЦА.

СР. КАРЛОВЦИ

СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА

1901.

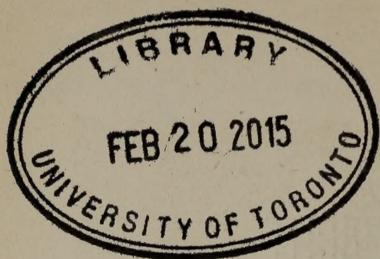

(Отштампано из „Бранкова Кола“)

ЮАННЪ РАИЧЪ АРХИМАНДРИТЪ РОЖДЕНЪ ВЪ КАРЛОВЦѢ СРЕМСТѢМЪ 1726го ГОДА 11го НОЕМВРІА.

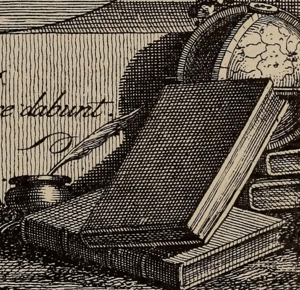
Ora vides
Mentem scripta videre dabunt.
Лицѐ зриши
Умъ же открыютъ дѣла.

„Благо утроби, која те је носила,
и сисама које си сисао.“
(Лука 11, 27.)

Овако је довикнула једна Јеврејка из народа нашем преблагом Спаситељу, чувши први пут само нешто од његова божанствена учења, којом је приликом чула и то, *како* треба ученици његови и последаваоци његови да се моле Богу, т. ј. молитву Господњу: „Отче нашъ“.

Иста Јеврејка не беше жена учена, не знађаше Свето Писмо и потанко његово тумачење, обредно учење јеврејских свештеника и ученика, тајанствено увијена пророчка предсказивања о доласку месијном; али јој нека виша сила и непокварено срце говораше, чувши од Спаситеља нешто, што дотле не чујаше ни од кога, и што јој изгледаше на нешто божанствено, да му довикне јавно пред народом и ученицима: „Благо утроби, која те је носила, и сисама које си сисао!“

Овако ова јеврејска жена, а јеврејски свештеници и учењаци, који три године слу-

шаху Спаситељеву божанствену науку, који беху сведоци његова живота и делања, који гледаху својим очима чуда или слушаху за њих, што их он за то време почини; не само да сами одбациваху његову божанствену науку, да свој народ одвраћаху од њега и његове науке: него и гоњаху га и оцрњиваху код народа као издајника отачаствена закона, обичаја и предања, а код државне римске власти као буниџију и рушитеља постојећег државног устројства и стања, те на послетку успеше, да буде на смрт осуђен и да на крсту у највећим мукама испусти свој дух.

Од то је доба до данас прошло 1868. година, и за то дуго време, многе и многе њих код свију народа и у свима вековима — у неком народу и веку њих више, а у некојим мање — који заслужише, да им њихови прваци народни и сам народ, ил' учењаци и власници, било због њиховог родољубивог рада на јавном народном и државном или научном пољу, довикнуше попут оне Јевејке: „Благо утроби, која их је носила, и сисама које су сисали!“ — они их презираху, исмеваху, гоњаху и злостављаху, а по неке на најгрознији начин и уморише, док у исто доба многе и многе радо слушаху, за њима се поваћаху, слављаху, одликоваху, и ако исти својим радом и делањем доприношаху своме народу или власницима највећу штету и неприлике.

Историја је и то како црквена и светска тако и развића свију народа и времена па

и наша забележила, пуно примера незаслужених гоњења и мучења појединих заслужних људи, како од појединих власника, тако исто и од самог народа, као и незаслуженог одликовања и уздизања не заслужених људи.

Један светао пример из наше народно-просветне прошлости, који је поред свију својих заслуга, у место заслужена признања и одликовања, доживео разна гоњења и неправде, јесте некадашњи архимандрит ковиљски Јован Рајић.

Па ко беше Јован Рајић?

Јован Рајић, син честитих, простих и убогих (по усменом причању старих људи у Карловцима, суседа Рајићеве куће, отац му је био општински говедар), карловачких становника, Радослава и Марије Јанковића, рођен је у Карловцима у Горњем Крају, у кући под данашњим бр. 71., 11. Новембра 1726., дакле пре 175 година, а крштен 13. и. м. у карловачкој горњој, свето-ваведенској цркви. Крштени кум зваше се Јован Крестић, становник карловачки, а свештеник који га је крстио поп Марко Цвејин, парох исте цркве.

Јован беше прво дете у својих родитеља. Сем Јована, имађаху његови родитељи још троје деце: Марту р. 3/7. 1732. † 8. Марта 1784., Сару р. 4/1. 1736. † 11. Маја 1784., и Теодора, р. 3/2. 1742., који се удавио при купању у Дунаву 4. Јулија 1763.

Отац Јованов, Радослав — Раја Видинац, рођен беше у „бугарском Видину“, као што записа сâм Рајић (Гласник I. 170.), 1699., а

мати Марија, кћи Јове и Петроније (незнаног презимена) у Карловцима 1707. Ступише у брак 1725.

Раја се преставио 23. Априла 1743., а Марија 18. Јулија 1763., обоје у Карловцима.

Презиме Јанковић не беше од старине презиме породице оца Јованова Раје, него он њега узеде по тадашњем и доцнијем обичају, по имену свога оца Јанка, као што се и Јован Рајић прозвао, по своме оцу Раји, Рајићем — а не по имену свога добротвора ђакона и учитеља карловачког Петра Рајковића, као што многи држаху и држе, јер тада би се он морао звати Петровићем или Рајковићем.

Када Јован наврши 6 година, дадоше га родитељи у школу, у којој беше поменути учитељ и ђакон Петар Рајковић.

Видећи исти ванредан дар и вољу за науком у малога Јована, узе га себи, када му беше 11 година, за помоћника у школи, или, као што са̂м Рајић у својим старим годинама записа: „у службу“, у којој и „наукѣ славенской“ проведе пуних 7 година, дакле од 1738. до Октобра 1744.

Оне године, кад је Јован пошао у школу, дођоше из Русије на позив тадашњег митрополита београдског и карловачког Вићентија Јовановића, учитељи уз Русије — Мало-Руси — и то бивши архимандрит Видубецког, а за тим Слуског манастира Михајило — Мануило Козачински, који беше постављен за префекта — управитеља — новозаведених сло-

венских и латинских карловачких школа, Иван Минацки за учитеља реторике, свештеник Никола Николајевић и ђакон Григорије Живојинов за учитеље славенске и латинске граматике. Приправнике за гимназију спремаше поменути ђакон Петар Рајковић.

Јован Рајић, уз помагање у школи своме добротвору ђакону Петру, учаше код поменутих руских учитеља, уз словенски, и латински језик, и од њих научи толико латински, да могаше из Карловаца отићи у Коморан у тамош. гимназију.

Словенски је пак морао од њих научити много више, кад он беше у стању, да као ђак у Шопрону 1751., дакле после петогодишњега свога непрекидног бављења у туђини у Коморану и Шопрону — напише на црквено-руско-словенском језику дело:

„*Каменъ вѣры* в' коемъ содержится исповѣданіе ст҃ыя восточныя каѳолическія церкве ѕѣлѡ потребныхъ и к' вѣдѣнію надлежащыхъ вещей, и ѿ противникѡвъ (папист, Лут. калвын) побораемихъ, на подкрѣпленіе и ѹтвержденіе православныхъ в' вѣрѣ, из различнихъ книгъ къ кратцѣ сабранное, Іѡанномъ Раичемъ. Лѣта ѡбновленія господна ҂а҃ѱна мца марта к҃е в' Шопронѣ“ 16⁰ 176 листи, $6^1/_2$ листи садржаја.

Рајићевом руком исписан примерак данас се чува у Београду, у библијотеци кр. српске Академије под бр. 153. (42.), камо је доспео купом из карловачке митрополитске библијотеке, а несавесни је продавац био један српски књижевник, који је и то, као и још нека рукописна дела Рајићева, продао тада

постојећем српском ученом друштву. Исти је дошао до њих тако, што их је после смрти свога стрица, такође књижевника, нашао у његовој библијотеци, који их је узео на употребу, те поред свег тога, што је знао, чија су својина, он их је продао, ма да не беше потребан.

Срећа још, те су се сачувала и што нису отишла у туђинске руке, камо доспеше многе српске ствари несавесношћу српских књижевника, који краду старе рукописе и књиге, да их после по скупе новце продају.

Кад човек данас погледи на то прво Рајићево дело, а тако исто и на сва његова доцнија силна и огромна дела у рукопису, од којих има и такових, који имају преко 1000 страна in folio, како су лепо и чисто написана; не може довољно да се начуди и надиви његовој тачности и стрпљењу.

Подједно се из те прве Рајићеве работе види, *каквим* је црквеним духом он напојен био у Карловцима од руских учитеља, којим је духом целога свога века дисао и он му је био водиља и у животу и при писању својих дела, и то како у избору предмета, тако исто и језика.

Рајићев добротвор, поменути Петар Рајковић, видећи и за време Рајићеве „школске службе“ у њему ванредан дар и вољу за науком и да он у Карловцима не може научити оно и онолико, колико би могао научити у тадашњим знатнијим мађарским латинским гимназијама; посла га по жељи његовој с

једним својим пријатељем у Коморан, у тамошњу латинску гимназију.

Осамнаесто-годишњи младић Јован, опрости се 29. Октобра 1744. од своје матере, сестара и брата, свога добротвора, пријатеља и другова и Карловаца, да се у њих не поврати за пуних $12^{1}/_{2}$ година.

Стигавши Јован у Коморан, упише се за редовног ђака коморанске гимназије, у којој беху професори католичке језуите, те у њојзи пробави пуне четир године.

Дошавши до синтаксе, не могаше се више у њој одржати, јер Језујите професори, видећи ванредан дар и труд у Јована, наваљиваху на њега испрва лепим, а за тим и претњом, да напусти своју православну веру и прими римокатоличку, обећавајући му, по своме начину, златна брда и долине, на што он, утврђен у Карловцима у православљу, не хтеде никако пристати.

Напустивши Јован коморанску гимназију пређе у Шопрон у јеванђеличку, где такође пробави четир године, те у њему сврши гимназију и философију.

За цело време свога бављења и учења у Коморану и Шопрону, издржаваше се Јован из почетка нешто малом припомоћу, што му шиљаше из Карловаца поменути његов добротвор Петар и још неки милостиви Карловчани, а доцније искључиво својом заслугом, учећи друге ђаке.

По свршетку философије, зажели Јован отићи у Русију, да слуша у оно време зна-

мениту духовну Академију у Кијеву, те, пошавши из Шопрона преко Беча, стигне у Бреславу, 11. Јунија 1753., и у њој се неколико дана задржаваше и одмараше (јер он тај грдни пут учини пешице) до 1. Јулија, ког се дана крене с неким руским ђацима и трговцима за Кијево, камо стигне 28. Јулија.

У Кијеву се упише Јован за слушаоца духовне Академије, где се задржаваше све до 26. Маја 1756., када је напустио Кијево, те пошао за Москву, камо је стигао 29. Јунија и. г.

Рајић је у Кијеву врло много научио, и донео са собом у препису скоро све главније богословске радове знаменитог руског богослова и неко време ректора и професора исте Академије, а за тим новгородског архиепископа Теофана Прокоповића (1681. † 1736), чијим се радовима доцније, при писању својих богословских дела, већином и служио, и који му је био у свему узор.

Што је управо била циљ Рајићева одласка у Кијево, и какво је било уопште његово живљење и путовање — странствовање — у том и доцнијем времену; види се из његова писма, писата митрополиту Стефану Стратимировићу 1. Децембра 1791., у ком му рече и ово: „Наипаче егда разсуждаю бѣдственнѣйшее в' чужихъ странахъ страданіе мое наукъ ради, в' нихже яко странникъ никаковыя помощи изъ отечества неимый, гладъ и наготу четиренадесятъ лѣтъ претерпѣхъ, все стараніе полагая къ намѣреному доступити концу, еже к' священныя Богословіи вѣдѣнію по мѣрѣ

моей обучатися, вѣдущъ что отечество мое въ томъ наипаче оскудѣваетъ." (Рукопис)

У Москви се Рајић задржавао до 20. Децембра 1756., откуда отиде у Смоленск, из ког се крене 2. Јануара 1757. натраг у своје родно место, те преко Пољске и Угарске, стигне 20. фебруара у Пешту, откуда оде у Коморан, у ком се задржаваше до Ђурђева дне, ког се дана крене из њега, те преко Сегедина, Арада, Темишвара, Новог Сада, стигне у Мају у своје Карловце, радосно дочекан од својих сродника, добротвора и пријатеља.

У Карловцима се задржаваше Рајић само до почетка Августа и. г., те, не добивши место за професора у карловачким покрово-богородичним школама, што их је митрополит Павле Ненадовић, помоћу народа и својим знатним прилозима завео 1750., а уз то увређен од тадашњег митрополитовог архиђакона Вићентија Јовановића Видака, потоњега темишварског владике а за тим и митрополита, — крене се из њих по други пут 15. Августа и. г. за Пешту, и преко Дебрецина и осталих угарских градова, а за тим преко Пољске, стигне здраво 25. Септембра и. г. по друге пут у Кијево, у ком се само кратко време задржавао.

Измоливши пасош за Цариград, крене се Рајић при крају Септембра и. г. из Кијева, те преко Пољске, Влашке и Молдавске, стигне 3. Октобра у Јаш, где је презимио и где се задржао до Духова идуће 1758., а 26. Јуна кренувши се из Јаша, те преко Галаца, Су-

лине са јерођаконом Дамаскином Николићем, стигну 20. Јулија пред Цариград, у ком се само 9 дана задржаваху, јер у њему владаше куга.

Из Цариграда кренуше се за Св. Гору, те 25. Августа стигну у задужбину Немањића, Хилендар, у ком се задржаваше Рајић све до 7. Октобра, а ђакон Дамаскин оста у њему, за које је време с Дамаскином посетио све светогорске манастире и знатније ските, те, „ѿ живущыхъ тамо святыхъ отецъ благословеніе получивъ“, с архимандритом Хилендарским Герасимом и још некима, који и сами пођоше за Карловце, опрости се 7. Октобра с Хилендаром, и преко Сера, Ниша, стигну 5. Новембра у Београд, откуда пређу Дунав код Панчева, у ком пробавише 42 дана у контумацу због куге, и Рајић стигне здраво по други пут у своје Карловце, управо на Бадњи дан у вече 1758. године.

Овај свој пут од Јаша до Хилендара и натраг до Карловаца, описао је Рајић под насловом: „*Мореплованіе Івана Раића 1758. года*“ (Рајић се у Русији писао Иван) на прва 2½ листа једне мале на 16⁰ њиме својеручно писане књижице, под насловом „*Серб ска Хісторія*“, која се налази и чува међу осталим његовим рукописима у митрополитској библиотеци у Карловцима.

Исто је његово „Мореплованіе“ штампано у „*Летопису*“ књ. 24, на стр. 54—63. под горњим насловом, само се правопис разликује нешто од оригинала, и при крају у место „поѣжающими“ (пошавшима), штампано је

„побѣжающцими“ (побегавшима), те је његов поправитељ и ставио на крају: „Отвеѣъ бы нуждно было, да се овако велики мужева Орігінали точніе у будуще преписую“.

Дошав Рајић у Хилендар и видећи пуне сандуке разних рукописа, а међу њима мноштво повеља (хрисовуља) српских краљева и царева и других рукописних старина; можемо себи представити: како му је морало тешко бити, кад знамо, зашто је управо он и предузео био тај свој пут, што се управо види из већ поменутог његовога писма од 1. Децембра 1791. митрополиту Стратимировићу: „Подобнѣ и другая скудость на умъ мнѣ приходила, в' коей и самъ жажденъ быхъ, разсуждая яко вси народи своего племене древности и веденія пишутъ, едины токмѡ мы в' томъ терпимъ скудость. Тогѡ ради и сему недостатку елико возможно будетъ спомоцци потщахся, и тогѡ ради съ великимъ трудомъ и опасностію живота чрезъ турецщину пройдохъ изискивая в' тамошныхъ странъ монастырей нашыхъ древностей рукописи, еже и случилося мнѣ нѣколико таковыхъ достати, изъ коихъ и ѯтракте учинихъ за будущую мою Исторію“ (Рукопис); — кад му, велим, подозревајући и незналице хилендарски калуђери „ради худости его и малому возрасту мірскому и незнатному виду“, не дадоше да разгледа и употреби све рукописе, него само нешто, а и те биће да му је дао проигуман Пајсије — Бугарин —, о коме ће већ бити говора на своме месту.

У поменутој Рајићевој књижици „*Сербска Хісторія*“, сем његова „Мореплованія“, налази се: „Хроника Славено-сербска откуду начася сербски народ звати, многими древними хисторици Елинскими и Латинскими свидѣтелствованна. Берѣ и Кромъ. Книга а҃,“ глава 7. на $15^1|_2$ листи; „Хелмодъ презвытеръ и Арнолдъ хисторикъ латинскій“ на $8^1|_2$ листи; „Имена и наслѣдіе Архіепископωвъ Сербскихъ“ на 1 листу, а то исто с малим изменама од св. Саве до закључно Јеврема, на $^1|_4$ листа; „Краткое собраніе церей сербскихъ по ряду съ достойними примѣчанія, при ихъ случившимися вещми, с' немецкаго на славенской діалектъ преведено І. Р. в' Молдавѣ“, на 19 листи; In nomine Jesu. Житіе и жизнь христолюбивыхъ кралей сербскія и поморскія земли. Єже описася ѿ времень св. Сүмеона (Стефана Нѣмани) и сына єго св. Саввы, до временъ св. Стефана младога Уроша, описанна преосвященнымъ Архіепископомъ Сербскимъ Даніиломъ, при благочестиву царѣ Милутину и Драгутину в' лѣто — —. Изъ тоейже описи кромѣ похвалъ, тамо обширно светимъ и высокимъ мужамъ приписанныхъ, самое историческое описаніе собранно в монастырѣ святогорскомъ Хилѣндарѣ в' лѣто воплощенія спасителева 1758. Септемврія мѣсеца *чрезъ Јоанна Раича тогда тамо свиданія ради странствующа*“ (ово је написао Рајић доцније другим мастилом), на 25 листи. На крају је написао доцније другим мастилом: „Конецъ историі о царской фамилій“, а на 26. листу на

првој страни „Сіє дѣлалося во времене кнеза Лазара“ на $^{1}|_{4}$ стране; J. N. J. 1759. IX бря 13. „ѡ началѣ древнягѡ словенскагѡ народа“ (извод из кронике Бранковићеве) на 15 страна; „Хронологія или лѣтопись сербскихъ царей в' кратцѣ, исписанна изъ древныя рȣкописныя книги сербскія обрѣтаемыя в' Лаврѣ сербской в' Хилендарѣ 1758. года,“ на 6 листи.

Све је ове изводе морао исписати Рајић на поменутом свом путу, сем можда свога „Мореплованія“ и извода из кронике Бранковићеве, што их је морао написати у Карловцима.

Том је приликом написао Рајић: „1758. Јуліа мѣсеца средныхъ чиселъ в' Цариградѣ страха ради презѣлнаго повѣтрія и присȣщыя смерти сей разговоръ утѣхи ради, и облегченія горести дȣши сочинилъ J. Раичь:

„Смерть грозитъ“; „Умерій изъ гроба совѣтȣетъ“; „Во страсѣ смерти сый кается“.

Све три ове песмице имају 45 стихова, и налазе се написане у реторици, о којој ће бити говора на своме месту.

Поменута Рајићева књижица, „*Сербска Хісторія*“, дала је повода Лазару Бојићу, да је у своме „Памятникъ мужемъ у славено-сербскомъ книжеству славнымъ“ I. (и последњој) части 1815. у Пешти, на стр. 13. написао: 15). „Повѣстствованіе свогъ путешествія, кое є онъ самъ писао“, а то је дало повода, да су други, па и Бранко Мушицки у 120. књ. „*Летописа*“ на стр. 235., доцније погрешно тврдили, да је Рајић својеручно написао своје „животописаніе“, које се у Карловцима налази.

Данас међу заосталим Рајићевим рукописима, што се налазе и чувају у митрополитској библиотеци у Карловцима, нема својеручно написана његова животописа, а за извесно није га ни било, пошто га он није ни написао.

Од Рајића се за данас зна, да је о себи написао: горе поменуто „Мореплованіе“; па „Назначеніе лѣтъ, рожденія, жизни и представленія, яко Родителей моихъ, тако и единокровныхъ сестръ и Братій“, што је штампано у „*Летопису*“ књ. 24. стр. 50. и књ. 47. стр. 58., и у „*Гласнику*“ I. стр. 170.; па „Журналъ сирѣчь повседневная записъ въ нейже самъ списатель искꙋсившій бывшая во дни жизни єго приключенія вѣрно и праведно описалъ за воспоминаніе и увеселеніе свое при истеченіи лѣтъ жизни своея 70. въ лѣто Господнѣ 1796.“, који је штампан у књ. 120. „*Летописа*“ стр. 235. Биће за извесно, да је од Рајића потекао и наштампани у истом „*Летопису*“ кратки извод из његова живота и у манастиру Ковиљу претрпљених гоњења. Лукијан Мушицки само га је преписао својом руком, а оригинал или се изгубио или уништио. И зна се још „Надгробное“, што је штампано у књ. 24. „*Летописа*“ на стр. 53.

Поменуто бављење Рајићево у Хилендару скоро је од веће користи било бугарском народу него српском.

Бавећи се Рајић у Хилендару, упознао се с јеромонахом и проигуманом хилендарским Пајсијем — Бугарином, — ког Бугари с

правом називају „родоначелником“ нове бугарске књижевности.

Истог је Пајсија, у честој препирци с јеромонасима Србима, Грцима па и по неким Бугарима, о народности и историји појединих народа, једило и жестило, што му исмевају бугарску народност, и што се с њим титрају због тога, што он проучава прошлост свога народа, читајући и преврћући старе рукописе по архиви манастирској.

„Въ 1758. — пише др. А. Теодоров у својој „**Българска литература**“ Плодвивъ 1896. на стр. 151. — споходилъ хилендарскыя манастиръ Иванъ Раичь, сърбски богословъ отъ киевската духовна академия, съ 4 години помладъ отъ Пайсия, и молилъ да му се позволи да разгледа рукописитѣ на манастирската библиотека, понежъ пише обширна история за южитѣ Славѣне. Младиятъ Раичь распрявлялъ съ въодушевение за отдѣлни славѣнски събития и за своето желание да проучи всички важни за цѣльта му паметници; но манастирцитѣ се отнесли къмъ него хладно и съ подозрѣние. Слѣдъ два мѣсеца Раичь си отпѫтовалъ за Карловець. Єдинь Пайси останѫлъ трогнѫтъ отъ неговото благородство и ревностьта на сербския историкъ: мисълѣта, да послѣди негова примѣръ, пролѣла балзамъ върху ранената му отъ мрачни хулители българска душа; той се рѣшилъ да спише история на своя народъ.“

Пошто се породила воља у Пајсију, дружећи се с Рајићем, да и сам напише исто-

рију свога бугарског народа, а од Рајића је чуо, какве све има он скупљене грађе и књиге, послужи га срећа, те га управа манастирска одреди, да иде у Карловце и прими заостале новце умрлога у њима хилендарског архимандрита Герасима, што је с Рајићем 1758. заједно дошао био у Карловце, а и пре тога се он бавио по дуже времена у њима и појединим местима у карловачкој митрополији, купећи милостињу за Хилендар.

Пајсије је 21. Маја 1761. — у које се време Рајић налазио у Карловцима као професор — потписао реверс о примљеним заосталим иза Герасима новцима, који је штампан у XXII. књ. стр. 620—1. Јагићева „Archiv-a für slavische Philologie".

Том је приликом без сумње Пајсије разгледао код Рајића руски превод Орбинијева дела „Regni degli Slavi", и Кесарја Баронија „Дѣянія церковная и гражданская"; те написа 1762. „Исторія славѣноболгарская ѡ народяхъ и о царѣхъ и святыхъ болгарскихъ и о всехъ дѣянія и бытія болгарская. Собрано и нареждено Пайсіемъ іеромонахомъ (бывшаго во святѣй гори Аѳонскіѧ отъ Епархіи Самоковскія) въ лѣто 1762. на ползꙋ родꙋ Болгарскомꙋ".

Та је историјица Пајсијева — штампана на 16⁰ не износи више од 90 страна — пробудила бугарски народ из мртвила, оживела га и научила, *како* треба свој народ и језик да љуби.

А како да га и не пробуди и не оживи, кад му Пајсије одмах у 6. §. довикну: „— —

о неразумне юроде! Поради что ся срамишъ да се наречешъ Болгаринъ и не читашъ по свой язикъ и не думашъ? Или не са имали Болгари царство и господство, за толико царствовали и были славни и чувени по вся земля, и много пути отъ силни Римляне и отъ мудри Греци данъ взаимали, и давали имъ царовѣ — кралеве свои царски дщери во супружество и да бы имѣли миръ и любовъ со цари Болгарски? И отъ всего Словенскаго народа наиславни были Болгари: перво са оны патріарха имели, перво оны ся крестили, наиболѣ земля оны освоили; тако отъ всего народа Словѣнскаго оны силны и честни были, и первы святый Словенскыи отъ Болгарски родъ и язикъ просіяли, како за то по реду вся в' сію історію написахъ."

А у 7. §.: „Но отъ що ся ти неразумне срамишъ отъ свой родъ и влачишся на чужди языкъ? Но ся рече: Греци (са) по мудри и по политични, а Болгари са прости и глупави и неумѣютъ речи політични; за то рече лучше е пристати по Греци! Но виждъ неразумне: отъ Греци има много народи помудри и славни; — да ли си оставля некой Грекъ свой язикъ и ученіе и родъ како ти безумне, що оставляшъ? Ти Болгарине непрелащайся: знай свой родъ и язикъ и учися по своему язику — —."

Ето како је Пајсије своје санароднике распаљивао и учио да љубе своју народност и језик. И камо нам лепе среће, да је у том смислу и правцу и на српском језику, на-

писао и учитељ Пајсијев — наш Рајић — историју за свој српски народ, уместо што је написао четири велика тома своје историје, коју су могли читати само они Срби, који су знали црквено-руски-словенски језик и остали Словени, на ком је написана. Или бар да је, уз своју велику Историју за учене Србе и остале Словене, написао кратку историју на српском језику за српски народ у оном правцу и духу, у ком је Пајсије написао своју!

Нашем је Рајићу, још док се учио у Карловцима код Руса учитеља, омилео био црквено-руско-словенски језик. Отишавши за тим међу Мађаре, где не имађаше прилике, — а управо у то доба и не беше никакве књиге, која је написана била на српском језику, да би се могао из њих научити, како треба за Србе писати, а за тим у Русију, где се више од четири године бавио: није чудо, што је још већма заволео црквено-руско-словенски језик и постао словенофилом.

То, што је Рајић научио као карловачки ђак добро црквено-руско-словенски, те му омилео тај језик, беше од неописаних штетних последица како по њега самога, тако исто и по наш српски народ и његову књижевност.

Да Рајић тада не научи и не заволе црквено-руско-словенски језик, не би он писао доцније своја дела на том језику, него би их писао на српском, и ако не баш на чисто српском, а оно на онаквом, на

каквом је у његово време писао Доситије Обрадовић, те би без сумње и његова дела била много већма раширена у народу и читана, и народ би од њих имао много веће користи.

То је и поглавити узрок, да су Рајићева дела, и то она што су штампана, и тада кад су изишла, читана само од оних, који су знали црквено-руско-словенски, сем његова спева „*Бой змая съ орлови*". који је доста чистим српским језиком спеван те и прештампан; док су на против Доситијева дела, и тада кад су излазила па и доцније, врло радо узимана и читана не само од учених људи него и од трговаца, мајстора, па и самих жена и девојака, и више пута у хиљадама примерака прештампавана, а то с тога, што их је народ разумевао.

Исто је било и са делима српских песника Симе Милутиновића Сарајлије и Лукијана Мушицког, чија је дела, и тада кад су изашла, мало ко разумео, а данас се могу разумети, особито првог, само добрим коментарима, опширнијим од самих дела.

И да нам сам промисао Божји не посла бесмртнога Вука Караџића, можда би се још и данас писало онаквим језиком, каквим је писао Рајић, Мушицки и многи и многи други српски књижевници.

А зашто је Рајић *тако* радио и писао, рекао је у предговору свога „*Цвѣтника*", рекавши: „да бы сходенъ былъ съ бібліческимъ стиломъ во нравоученіяхъ ѹпотребленнымъ:

иначе бы слогъ со всѣмъ раздранъ былъ и непріятенъ, аще бы помѣшани были діалекты. Ниже аще бы простымъ сербскимъ нарѣчіемъ писано было, моглъ бы инъ кто ѿ благочестивыхъ Славянъ ползоватися."

Да пак Рајић не беше словенофил но само Србин, те да је једино за њих и писао своја дела, нема сумње, да би и његов „*Цвѣтникъ*" и остала штампана његова дела, од много и много — као што рекох — веће користи била српском народу, но што је он имао од њих не разумевајући их, и због тога није их ни узимао — куповао — нити читао.

Дошавши Рајић 1758. у своје Карловце, не могаше ни тада добити угодног места, пошто у реченим школама беху попуњена сва професорска места, те једва тек у јесен 1759. постављен буде за професора. Међутим је радио он на својој историји.

У то су време постојале у Карловцима ове школе:

Classis I.ma Rhetorum.

2da Classis Syntaxistarum.

3. Classis Grammatistarum.

4. Classis Principistarum.

5. Classis Minor-parvistarum.

1. Частъ школи Славенограмматіческія.

2. Частъ склоненистѡвъ.

1. Степенъ ѱалтиристѡвъ школи канонистѡвъ.

2. Степенъ ѱалтиристѡвъ.

3. Степенъ часословистѡвъ.

4. Степенъ бȣкваристѡвъ. (Рукопис)

Уз Рајића беху ови професори и учитељи у истим школама: Георгије Теодоровић, Георгије Спида и Самуило Даниловић, односно Георгије Теодоровић, Сима Капетановић и ђакони Василије и Јован, већином ученици бивших руских професора из времена митрополита Вићентија Јовановића (1731—1737.). (Рукопис)

Рајић је остао у Карловцима као професор од Октобра 1759. до Октобра 1762., и, сем своје редовне плате, добивао је поклоне од митр. Нанадовића, као и остали професори и учитељи, по 3 дуката годишње.

Колико се за данас зна, предавао је Рајић у поменутој школи географију, за који је предмет написао и студију на црквено-руско-словенском језику, од које се један рукописни примерак налази и данас у митрополитској библијотеци у Карловцима, а један у библијотеци манастира Ковиља, оба увезана у црној кожи.

Оба су примерка сасвим добро сачувана, и оба је својеручно написао сам Рајић.

Наслов је истој географији:

„Краткое р8ководство въ познаніе земно-воднагѡ кр8га Өеоретическое и практическое изъ Латінскихъ и Нѣмецкихъ А8кторѡвъ на славенскій Іазыкъ предложенное для об8ченія юношества Славено-Сербскагѡ и карловачким общенароднымъ школамъ предложенное. Въ лѣто Спасителнагѡ иск8пленія 1762. Ѿ тояхъ Гѵмназіи Профессора І. Р. с. р.“ Велика четвртина 77 страна.

Ни тај рукопис није никад штампан.

Рајић је 6. Септембра 1769. у Новом Саду довршио: „Астрологическое писаніе ѡ кометахъ и свойствахъ тѣхже“, у 20 §§, 8⁰ стр. 7.

И тај се рукопис налази и чува у митрополитској библијотеци у Карловцима, и није никад штампан.

Сем географије је предавао Рајић и реторику, од које се један примерак такође налази у поменутој митрополитској библијотеци, написан Рајићевом руком на латинском језику.

Наслов је истој реторици:

„In nomine Iesu Brevis et succina manuductio in universam oratoriam exhibens praecepta eiusdem selectiora per modum quaestionum, facto adscensu ab imis ad superiora in usum Inclutae Iuventutis Illyrico Serbicae in Gymnasio Arhiepiscopo-Metropolitano Carlovicensi concinnata. Anno MDCCLXI., вел. 4⁰, 42 листа.

Свршена је та реторика 1762. Августа у Карловцима. Примерак је увезан у црну кожу.

Уз њу се налази још, сем поменуте три песмице, спеване 1758.: Brevis Synopsis oratoriae sacrae duce Joanne Ernesto Mosheimio a clarissimo D. Joanne Ribnyio Rectore Soproniensi ex dicto Autore decerpta et tradita Iuventuti cum uberrima explicatione. A. 1753. Sopronii, 4 листа.

За тим:

„Стихи надгробныя, которыя говорени в' соборной церкви Новосадской при погре-

беніи возлюбленнагѡ сина моегѡ Єѵѳѵмія Раича почившагѡ Сент. 30. 1766. года.“

„Школное к Умершем8 привѣтствіе“, 8 стихова.

„Ѿ лица умершагѡ Просщеніе“, 18 стихова.

Овај Јефта биће посинак Рајићев, као што је доцније имао посинка Петра, о коме ће бити говора.

За тим „Священныя Римскіи Імперіи Графъ Р8долфъ де Коронини Камергеръ и тайный Совѣтникъ, и кавалѣръ ордена св. Стефана и проч. Въ памятъ усопшыя Імператрицы и кралици Госпожи Маріи Ѳерезіи († 1780. 29. Новембра) надгробное сіе на Латінскомъ іазыкѣ устроилъ, еже здѣ на славенскій преведено,“ на $1^1|_4$ листу.

А на послетку на једној страни:

„Стихи ѡ побѣдѣ Россѡвъ надъ Т8рками бывшей в’ лѣто 1770. и 1771.“, прво латински 6 стихова, а за тим словенски 8 стихова.

За тим 2 стиха латински Imperator, 2 Papa, и „Иніи“ словенски 4 стиха.

Можда је Рајић, сем ових предмета, још који предавао, те и за њих написао студије, пошто митрополит Стратимировић у своме животопису Рајићеву, — о ком ће већ бити говора на своме месту — рече за њега: „нѣкія учителскія книги самъ составивъ“; но које, сем поменуте географије, не зна се. Зна се и налазе се неке рукописне студије из XVIII. века, но не зна се ко их је саставио.

За време свога професоровања у Карловцима, усудио се једном Рајић, да напомене митрополиту Ненадовићу, да му благослови, да сачини кратак катихизис за школску омладину, на што му митрополит претећим погледом и громким гласом одговори: „Не требам твога катихизиса. Доста је учити децу тропарима и кондацима, јер се у њима састоји вера и закон.“ („Историја катихизиса“, стр.31.).

Митрополит Стратимировић у поменутом животопису, за Рајићево напуштање професорске службе, рече, да ју је напустио: нѣкихъ лицъ ради, ненавидящихъ и обыдившихъ его“.

Ну, та тврдња Стратимировићева, усвојена и од других, не ће стајати. Из писама Ненадовљевих, писатих 1762. из Беча тадашњем проти карловачком Јефтимију Радосављевићу, јасно се види, да је он Рајића задржавао и то силом задржавао, да бар још једну годину остане. И чим га је он тако задржавао, јасно је, да није морао због завидљиваца и сплетака напустити свога места.

Митр. П. Ненадовић у своме писму од 2. Авг. 1762. писатом из Беча начелном протопрезвитеру карловачком Јефтимију Радосављевићу, рече:

„Днешномъ почтомъ овȣ тȣжбȣ ѿ учениковъ тамошнихъ прияхомъ, и посилаемъ да развидите, и Намъ правȣ истинȣ іавите, и ако е истинна, да тамошный плем. Магістратъ ученике у солдате даетъ, іавите имъ, да ми негодȣемъ, и да ће имъ за то нешо тежко

доћи. Знадꙋ оны да у Норми ихъ стоитъ, да сами школꙋ ѿ своمъ трошкꙋ держетъ, а оны и школе недрже, и чꙋждимъ трошкомъ држиме разтерꙋютъ. Аколи са сагласіемъ учителскимъ то быва, Намъ да іавите, и кога сꙋ и колико діака у регруте дали.“

„Раичꙋ іавите, да съ его неблагодареніемъ, невѣрностію и превароمъ Мы весма ѡскорбленно ѿ него єсми. Что Насъ превари, те квартове узе, пакъ у време вакаціе слꙋжбꙋ школскꙋ возвѣщꙋетъ Намъ, а никога ніе произвелъ, да дѣцꙋ может учити, но єще растерꙋетъ, за то онъ, доклѣ на свое мѣсто инаго не поставитъ школамъ учителя, онъ ѿпꙋстка имѣти небꙋдетъ, ащели покꙋсится безъ ѿпꙋстка ѿити, гдѣ годъ бꙋдетъ, неће мо га ѡставити, но гонити бꙋдемъ, за его такову превару.“

У своме писму од 20./8. и. г. истоме: „За школъ Нашихъ еѯаменъ увѣраемсе вашемꙋ извѣстію и ондѣ присꙋтствовавшыхъ хвалѣ, и доволни єсмы что ни плем. Магістратъ тамошный ни Нашъ Раичъ повинны обрѣтошася оной стꙋдентѡвъ тꙋжби, за то плем. Магістратꙋ на ихъ писаніе здѣ ѿвѣтствꙋемъ, а Раичꙋ іавите, да єще сіе єдино настоящее лѣто при школахъ ѡстанетъ, а по томъ можетъ съ Благословеніемъ ѿпꙋщенъ быти, а и у томъ єдиномъ лѣтꙋ нити ће мꙋ смертъ, ни пакъ здравіе напредовати, найпаче єгда самъ нынѣ іавилъ, да за меншꙋ школꙋ иматъ ученика, кои ће мꙋ моћи помагати’ да он менше трꙋдится. Раичь убо єгда хвалится вѣрностію, ревностію и послꙋшаніемъ к’ Намъ, в’ семъ

закteваніи да довлесотворитъ, и неће имѣти приликꙋ раскаятися."

Исти истом 23./8. и. г.: „Аще Јωанъ Раичь (како смо ѿ нега закtевали да еще сіе єдино лѣто при школи бꙋдетъ) ѿречетъ и невосхощетъ, а Ви призовите Нашегω попа Пантелію из Рꙋме, и іавите мꙋ, да єго за єдино лѣто нареждꙋемъ школꙋ латінскꙋ држати, и тако да ѿ 1. Октомвріа начнетъ, Ви же до Нашего пришествія ємꙋ у семинаріи конакъ наредите, и єгда Мы прійдемъ и за конакъ и за платꙋ наредбꙋ сотворити бꙋдемъ, а и парохіалны приходи ће мꙋ ходити єднако. На сію слꙋжбꙋ никакавъ извѣтъ да не полагаетъ, но себе бꙋдꙋщихъ милостей заслꙋжитъ. А Раича да требꙋетъ за Інформацію, какое предавата наꙋка, и на чемꙋ є при коей класси стала, да онъ ѿ онꙋдꙋ начати можетъ. Ако ли Раичь обѣщаетъ ωстати, а Вы сіе премолчите. Намъ же какое дѣло слѣдовало абіе ѿпишите."

Из ових се писама Ненадовићевих види, да он с Рајићевим професоровањем није био задовољан, и да Рајић баш није био изврстан професор. Да л' је то и у истини тако било, ил' је Ненадовић то рекао у љутини, што Рајић није хтео више да служи, не зна се.

За чудо, да се из доба Рајићева професоровања сачувао само један његов допис, који ћу овде у целости навести, „вечнаго ради воспоминанія".

И из доба пре и после његова професоровања налази се нешто више, ал' из његова само овај допис:

„*Розыскъ.* На доношеніе діака Христофора Іоанновича в' дѣлѣ съ его Магістрꙋ со ѿвѣтомъ.

Понеже назначенный діакъ Христофоръ Іоанновичъ противъ школскихъ правилъ дерзнꙋлъ во ѿсꙋтствіи своего Магістра бити соученика своего за маловажнꙋю вещъ; потомъ на тꙋжбꙋ тогожъ ученика ѿ Магістра позванъ пріяти наказаніе за негодное его дерзновеніе неточію тое снести нехотѣлъ за исправленіе свое, и за удовлетвореніе школской регꙋли, но еще и Магістрꙋ повелѣвающемꙋ повинитися ѿвѣтствовалъ: Я изити нећю, а силомъ нагнати недам се, и кто мене коснется зꙋбы емꙋ побію.

Изъ коихъ рѣчей ожесточився Магістеръ началъ его бити на мѣстꙋ стояща; он же нестерпѣвъ ударовъ его, искочилъ съ мѣста и на Магістра своего напалъ; въ коемъ слꙋчае прочіи ученици ѿбранили Магістра ѿ его нападенія.

На таковое его дерзновеніе Магістеръ осердившися горше, повелѣлъ его придержати и своими рꙋкама далъ ему ударовъ преко сто. Тако ученици тоя школы старшіи свидѣтелствꙋютъ.

Тѣмъ убо обои находятся винны, онъ ѩко дерзнꙋлъ на учителя своего рꙋку двигнути; овъ же ѩко таковый слꙋчай безсогласія прочихъ Магістровъ (что до общества школнаго касалося) дерзнꙋлъ наказати его жестоко.

Покрово Богородичный Карловачкыхъ школъ

Professor Іωаннъ Раичъ с. р.

На овај је рапорт изишло ово решење „Какѡ Магістеръ ѱалтирскія школи несогласѹяся Інструкціи школской ученика чрезвычайно погрѣшившаго, и общее всѣхъ Магістрѡвъ разсѹжденіе пѹбличное всѣмъ школамъ за образъ наказаніе заслѹживщаго самъ по жестосердіи своемъ онакѡ неприличнѡ билъ и быти далъ, за первый сей слѹчай заслѹженная емѹ кащига налагается, да ѿ плаће его у школскѹю кассѹ за щрафъ 6 фор. удержатся и ѿ томъ школскомѹ економѹ ꙗвится; в' напредъ же да блюдетъ себе жестокаго ученикѡмъ наказанія и боя налаганія, во вящшихъ же престѹпкахъ обществѹ школномѹ да предлагаетъ, аще самъ наказанъ быти не желаетъ.

Діакъ же Христофоръ имѣя приликѹ, по претерпѣніи боя тѹжитися, а нестерпѣвъ рѹкѹ на Магістра двигнѹти усѹдивыйся на образъ всѣмъ школамъ во пѹбличномъ всѣхъ школъ собраніи до накажется обаче не боемъ, но чрезъ цѣлѹ еднѹ седмицѹ пань ѿ ланцу пѹблично и во школѣ да носитъ.

По издержаніи же сея кащиги, Магістеръ да блюдется памятозлобія, но егѡ, ꙗкѡ и прочія ученики да милѹетъ и учитъ.

Данно въ Карловцѣ 6. февр. 1762.

Паѵелъ Ненадовићъ с. р.

Арх. и Митрополитъ."

Из Карловаца је отишао Рајић у Темишвар владици Вићентију Јовановићу Видаку, код ког се задржао по друг године „оболщенъ (преварен) и празденъ" (без занимања и службе).

За то је време Рајић писао своју историју и још неке омање ствари.

Из Темишвара је на позив бачког владике Мојсија Путника, отишао Рајић у Нови Сад, где је 4 године предавао богословске науке богословима и младим ђаконима и свештеницима.

За то његово професоровање, рече Стратимировић на поменутом месту, да Рајић: „толикѹю церкви тамошней пользѹ сотвори, яко клерѹ тамо и до днесъ (1801.) ѿ прочихъ ѿликоватися“. А сам владика Путник, рече у своме писму од 12. Јунија 1772. писатом митрополиту Јовану Ђорђевићу, за то његово професоровање: „обѹчаваніемъ же в' Новосадской школѣ младыхъ клерикѡвъ, знатнія заслѹги положилъ“. (Рукопис)

После тога је 5 година био „празденъ“.

За време Путникова владичанства у Н. Саду, Рајић је за време свога професоровања у богословији у Н. Саду и бављења код владике Путника, довршио своју историју и теологическо тело у пет томова и још нека дела.

За то је време написао Путнику и одговор на питања царева: 1) како дѣйствително слѹжащіи священницы сего времене обѹчаеми сѹть, и в' каковыхъ наѹкахъ упражняются? 2) Гдѣ обѹченіе ихъ в' наѹкахъ бываетъ и колико времене и томѹ они иждити потребѹютъ? 3) Каковый способъ священницы о удобности ихъ и парохіалномѹ дѣйствію истязѹемы бываютъ, и ѿ кого тіиждe

испит8ются и 4) Каковыя на8ки и прѡчія потребности едином8 священник8 свойственнѣ потребны с8ть?

Одговор је Рајићев на горња питања драгоцени споменик, пошто се за данас само из њега може видети: каква је била богословија у Н. Саду за Путникова времена, шта се у њој учило и колико је година трајала.

Из одговора на прво питање, види се, да је у њојзи Рајић био учитељ, да је катихетска поука била раздељена у пет делова — дијалога — 1) природна богословија, 2) о веруемих, 3) о творимих, 4) о молитви и 5) о тајнама.

Из одговора на друго питање, види се, да је богословија раздељена била на три разреда, од којих је сваки трајао 3 месеца у години.

Из одговора на треће питање, види се, да су свештеници по свршетку школе испитивани бивали прво о теоретичком свом знању а затим о практичном на јавном испиту, на ком је и сам епископ присуствовао из оних предмета, што су се учили у школи, а сваке године сви су се свештеници испитивали о вршењу својих парохијалних дужности или од самог епископа или његова викара, приликом визитације, по правилима Висариона Павловића установљеним и њиме потврђеним.

Из одговора на четврто питање види се, да су свештеници дужни знати и теоретички и практички оно, што су учили у богословији.

Рајић је направио и одговор синоду на

питања царева: 1) какова єсть за нынѣ неунитѡвъ ѳеологіческая наꙋка, 2) изъ коихъ предметѡвъ она состоится, 3) в' коемъ радѣ разныя части наꙋки сея єдина за дрꙋгою слѣдꙋетъ, 4) в' коемъ времени ония оканчивается, 5) чрезъ колико учителей предлагается, 6) ѿ кꙋдꙋ учители, и книги взятися имѣютъ?

Како није назначено, за који је синод Рајић писао тај одговор, то судећи по томе што се из одговора на прво питање види, да у то време није било богословије у Карловачкој митрополији, биће да су поменута питања била стављена за време митрополисања Путникова.

Рајић у одговору на прво питање рече: „А во державахъ єгѡ ц. к. и ап. В. неунитскагѡ закона церковъ ѳеологіческія наꙋки такѡ ꙗкоже достоитъ имѣти ю, за нынѣ лишается за скꙋдость учителей и книгъ подобающихъ, по томꙋ всячески требꙋетъ въ ней наставленія и просвѣщенія“, а на шесто: „Во еже удобѣе и скорѣе въ обоихъ сихъ частехъ — т. ј. учењу догматике и моралке и других богословских наука — успѣти ученикѡмъ наꙋкъ сихъ нꙋждно есть ѿ инꙋдꙋ требовати учителей. Намъ убо смотрящимъ ꙗкѡ на єдинновѣріе, тако и на єдинорѣчіе, нꙋждно видится не ѿ инꙋди, токмѡ изъ Россіи таковыя требовати. Кꙋпно же съ ними и книгъ догматическихъ принести.“

Добивши у то време — у почетку 1770. — митрополит Јован Ђорђевић позив од илирске дворске депутације, да одреди једно

свештено лице, вешто словенском језику, које би било „исправник“ — коректор — за словенске књиге, што се узбуду штампале у Бечу у Курцбековој штампарији, а подједно могао би и отправљати свештеничке дужности у бечкој св. ђурђевској капели, по преходном договору с Павлом Ненадовићем, митрополитским секретаром, позове 21. фебруара и. г. Рајића, да се он прими те дужности, обећавајући му 300 фор. годишње да ће имати од капеле, а 300 фор. од штампарије. Сем тога му обећа, да ће му придати и титулу „презвитера велике цркве“.

Том приликом — по причању Рајићеву — митрополит Ђорђевић, међу осталим, рече му и то: „Ја сву бригу на тебе мећем, да, ако би се увукло што противно цркви и догматима нашим у штампаним књигама, то ћеш ти Богу, цркви и народу одговарати, а ја ћу бити од свега чист.“

Рајић заиска времена да се предомисли, што и добије, а сутра дан, посаветовав се с Путником, посла митрополиту овај одговор:

„Высокопреѡсвященнѣйшій Господине!

Неѡбыкновеннѹю ѡщѹтилъ ѿ В. В. къ хѹдости моей благонаклонностъ, милость и щедротѹ, єгда изволили мене предъ себе призвать архипастирски увѣщавати, и доволними обѣщаніями обвеселяти, да би ѿ дѣло исправника тѵпографіи славенскія въ Віеннѣ устроитися имѹщія восприялъ. И занеже требѹется, да бы исправщикъ той священное лице былъ, слѣдователно бы и ѿ в' чинъ священства

стѹпити имѣлъ. Соразсѹждалъ ꙗ по данному мнѣ терминѹ ꙗкѡ налагаемыхъ мнѣ дѣлъ силѹ и важность, такѡ и крѣпости моея скѹдость, неѡбрѣтаю во мнѣ удобство къ поднятію толикагѡ бремене. Зане во обоихъ сихъ дѣлахъ требѹется человѣкъ постояннагѡ здравія ꙗкѡ да оная дѣла непресѣчное теченіе свое кромѣ и малѣйшагѡ закосненія, или ущерба имѣти возмогѹтъ. Но ꙗ таковагѡ здравія на сіе дѣло взыскѹемагѡ Богѹ такѡ изволившѹ лишаюся, паче же частократними болѣзнми толико воспящаемъ єсмъ, єже и произволныя моя труди мощи производити, коллижъ паче нѹждныя нетерпящыя болѣзненнагѡ извиненія. Ниже паки прикладнѡ было бы, да бы ꙗ немощми моими ꙗкѡ во званіи священническомъ, такѡ и въ царскомъ интересѣ убытокъ каковъ причиналъ. Обоя бо негодованія и немилость наводятъ. Тогѡ ради ꙗ беззазорно себе и предъ Богомъ и предъ властми ѿ негѡ поставленними показѹющъ, недерзаю бремя превосходящее сили моя неразсѹднѡ воспріяти, и хвататися за то, чего исполняти по требованію в' состояніи себе необрѣтаю. И за то в' глѹбочайшей покорности и Архипастырской В. В. милости на мнѣ, и ѡтеческомъ промыслѣ благодарствѹю, и мене во обоихъ сихъ дѣлѣхъ извиннена имѣти всенижайше прошу. Пребываю

Въ Новомъ Садѣ 22. февр. 1770.

Всепокорнѣйшій слѹга

(Рукопис) Іѡаннъ Раичь с. р.

Митрополит Ђорђевић ужасно се озлоједи на такав одговор Рајићев, „и од то доба —

рече Рајић — понесе на мене и крајњу ненавист, тражећи начина, да ми се освети“.

Што је Рајић, на тако племенит и родољубив предлог митрополитов, био, као што рече, „поражен“ и сматрао га за „страшно угрожење“, показује, да је он у то време у истини патио од ипохондрије, као што рече владика бачки Путник истом митрополиту за њега и за то његово непримање, у свом писму од 12. Јунија идуће 1772. године.

Рајић је био целога свога века слабуњав човек, који од своје 46. до 58. године не јеђаше никад меса, а уз то ипохондриста; човек, који је избегавао светски метеж, једном речи, није био светски човек и човек за свет, да би могао у извесним приликама и упустити се у борбу са светом, без чега се не може проћи у свету при поле угледнијем положају.

Рајић, знајући, дакле, себе и имајући у себи толико снаге и силе као мало ко, а не слушајући друге и не чинећи по вољи своје околине, не хтеде и не смеде ићи у Беч. А то је чинио и с тога, што знађаше, да у њему не би могао у тишини продужити своје писање и учење, из којих се разлога и не отимаше за владичанском митром.

Рајић, пробавивши 14 година у туђем свету, учећи себе и друге и прикупљајући грађу за своја богословска и историјска дела, што их је дотле написао и мислио написати, за које се време доста напатио и намучио, а 13 година у служби једног митрополита и два владике, живећи од њихове милости и

угађајући њиховим жељама и ћудима: зажели једном имати мира и сталног крова, што мишљаше постићи и наћи једино у манастиру и манастирском мирном животу, у друштву своје браће. С тога реши да се покалуђери, што му одавно беше жеља, као што рече у своме тестаменту. А тада му беше 46 година.

Ето, из тих је побуда Јован Рајић у храму ковиљског манастира пре 129 година дао пострићи своје власи, а не да узмогне тиме доћи до угоднијег живота и положаја и из исте св. обитељи успети се на висину, због чега су многи и многи и пре њега и после њега долазили у манастире и у њима давали себи власи пострићи.

И сам је промисао Божји упутио Рајића, да у ковиљском манастирском храму даде себи власи пострићи, јер да их он у то време не постриже; да је остао цела свога века мирјанином, односно да се није повратио у своју отаџбину, но да је остао у Русији и у њојзи какву службу примио, што му је лако било у оно време постићи: питање је велико, да ли би ми православни Срби у карловачкој митрополији славили данас св. Саву и певали му тропар: „Православија наставниче“, односно, да ли би се и данас називали источно-православним Србима.

Ну, као што су се многи и многи и пре Рајићева пострига и после тога, који су из истих побуда као и он дали себи власи пострићи, преварили у свом очекивању, и тек у манастирским зидинама нашли на оно,

због чега су управо и похитали у манастир т. ј. да се уклоне од светске злобе, пакости и сплетака: тако је и Рајић на скоро по свом постригу, упознао прави манастирски живот, и на брзо увидео и уверио се, да је погрешио што је у манастир дошао, и да у њему није нашао место, које је тражио и мислио наћи.

Да се види, како је Рајић и за што је сматрао и држао калуђерство, а подједно и како је био добар брат, сродник и племенита срца човек, навешћу овде у целини његов тестаменат, написан на месец дана пре свога калуђерења.

Исти гласи:

„Во имя сꙋдіи живыхъ и мертвыхъ, Аминъ.

Не точію обычнѡ дѣлается, но и благоразꙋмнѡ бываетъ, ꙗкѡ всякъ Христіянинъ ѡдолжается послѣдный часъ смерти помышляти, и ѡ томъ пещися: не менше же ꙗкѡ смертенъ долженствꙋетъ за временнѡ промышляти со всякимъ ѡпасеніемъ ѡ вещехъ своихъ по немъ ѡстатися имꙋщихъ, и завѣщеніемъ утвердити.

Сіе ѡбыкновеніе и употребленіе и мене на то крѣпкѡ побꙋдило, а наипаче за то, понеже ꙗ издавна намѣренъ быхъ ѡ имени Господни уединенное воспріяти житіе, и вступити в' монастырь: таковое же ѿреченіе міра, и приобщеніе монастырꙋ самой приподоблается смерти по толкованію всѣхъ в' монашествѣ подвизавшихся и просіявшихъ. Ибо исходый ѿ міра, ѿрицается міра, а ѿрыцаяйся міра умираетъ мірꙋ, т. є. вся сꙋщая, ꙗже въ мірѣ

ѡставляемъ и ѿлагаемъ. Тогѡ ради и ꙗ намѣреніе мое къ концꙋ приводя, и крѣпкѡ уже предпріемля дѣйствителнѡ ѿрещися міра, и потомꙋ умрети мірꙋ, а ѡстатнѣе время жизни моея, аще Господъ благоволитъ, в' монастырѣ проводити и кончати, за то себе еще в' мірѣ сый, и при кончинѣ изстꙋпити изъ тогѡ такѡ аки бы на послѣднемъ одрѣ былъ, сꙋждꙋ и разсꙋждаю: по семꙋ истомꙋ понеже завѣтъ въ мертвыхъ извѣстенъ есть по словеси апостола (Евр. 9, 17.) и по самой повседневной Еѯперіенціи: тогѡ ради и ꙗ ѡ малой моей собственними трꙋдами приобрѣтенной сꙋбстанціи, которая ꙗкѡ у новцꙋ, такѡ и во прочихъ вещехъ движимыхъ, а найпаче въ книгахъ состоитъ, прежде всꙋпленія моегѡ в' монастырь, разположити и уредити, и послѣднимъ симъ завѣщаніемъ воли моея укрѣпити умыслихъ, ꙗкѡ да послѣднемꙋ концꙋ моемꙋ приспѣвшꙋ съ миромъ часъ той послѣдный заключити возмогу и вещи моя по наредби моей расположатся безпрепятственнѡ.

Ободрило мене къ сочиненію сегѡ моегѡ тестамента ѡпредѣленіе соборное, по которомꙋ дозволяется всякомꙋ во монашество вступити хотящемꙋ, еже моци прежде встꙋпленія по воли своей ѽ вещехъ своихъ учинити расположеніе, еже на противъ по пріятіи чина монашескагѡ конечнѡ возбраняется. Ѡ чемъ ꙗвѣ свидѣтелствꙋетъ правило шестое первагѡ и вторагѡ Собора в' церви св. апостѡлъ, еже ѡбрѣтается напечатанно в' книзѣ Кормчей въ главѣ 19. листь 219. И убѡ:

Перво. Всегѡ имѣнія моегѡ у новцꙋ что имѣю сꙋмма износитъ двѣ тисящи флоринтовъ райничкихъ, коихъ ꙗ собственный приѡбрѣтатель и притяжатель тѣхъ по моемꙋ изволенію и намѣренію здравъ сый, а не въ болѣзни каковой, въ чистомъ смыслѣ и разꙋмѣ самоволнѡ и самовласнѡ на три равныя части раздѣляю, и такѡ каяждо часть иматъ у себѣ 666 фор. и 40 кр. ѿ коихъ пакъ частей двѣ части двоимъ роднимъ сестрамъ моимъ Мареи и Сарри Раичь вдовицахъ въ Карловцѣ сꙋщимъ, коейждо по єдинꙋ часть, равнꙋю приписꙋю и ѿдаю, и датися имъ ѡпредѣляю, а третію часть располагаю за мою дꙋшꙋ. А именѡ сице: въ первыхъ монастырꙋ моемꙋ, в' который встꙋпити бꙋдꙋ, за вѣчный споменъ Родителей и сродникѡвъ моихъ 200 фор. ѡпредѣляю, второе братіямъ моимъ всѣмъ, кои бꙋдꙋтъ при смерти моей въ монастырѣ, коемꙋждо равнѣ по 8 фор. Потомъ снахи моей вдовици Өеодора Алпарца в' Н. Садѣ 24 ф., синовцꙋ моемꙋ Іѡаннꙋ Кнежевичꙋ зовомꙋ Никифоровꙋ въ Карловцѣ 24 фор. Равнѣ же и двоимъ братіямъ моимъ ѿ теткы Прокопію и Іѡаннꙋ Миладиновичемъ в' Бꙋковцѣ 24 фор., моемꙋ слꙋжителю, кои при мнѣ бꙋдетъ 24 фор. На конецъ Сѵмеѡнꙋ Скележиѣю пономарꙋ соборныя новосадскія церкве 24 фор. Прочее что претечетъ сверхъ ѡпредѣленнагѡ изданія, употребити на погребеніе мое, и прочее воспоминаніе обычное въ церкви за усопшагѡ.

Второе. Ѿ библіотеки моей печатныхъ славенскихъ, латинскихъ и нѣмецкихъ книгъ

такѡ завѣщаваю, да всеконечнѡ продается, по цѣнѹ, ꙗкѡже за благѡ изобрѣтѹтъ тѹтори мои долѣ назначенніи, понеже они никомѹ въ монастирѣ на послѹженіе быти не можетъ. Равнимъ образомъ и прочая моя мобилія, ꙗкѡ Іконы, креветъ, и все еже нынѣ при мнѣ ѡбрѣтается, и еже потомъ приобрѣтѹ и кѹплю за собственныя моя новци да продается, и двѣ части сестрамъ моимъ с' прочими горѣ помянѹтими сродниками по пропорціи предозначенныя сѹммы да раздѣлятся, а третія часть нищимъ и убогимъ и шпиталщемъ да раздается.

Третіе. Во число сея моея библіоѳеки рѹкописныя моя книги или сочиненія, или превода моегѡ до сегѡ дне и часа уготованыя, и в' предъ до смерти моея, аще Господь восхощетъ уготоватися имѹщыя, никоею мѣрою невосходятъ ниже ꙗ ихъ тамѡ полагаю, но ꙗ тыя ѡсобеннѣйше на божій аманетъ предаю и врѹчаю Єгѡ преѡ. Г. Епіскопѹ Моѵсею Пѹтникѹ, да онъ устроитъ ѿ тѣхъ, по уговорѹ междѹ нами многократнѡ бывшемѹ, и совѣщанномѹ, и въ предъ аще живъ бѹдѹ устроитися имѹщемѹ.

Четвертое. Къ томѹ за мой вешъ и постелю и ношеће халине такѡ ѡпредѣляю, да перво въ постели и кошѹляхъ что памѹчно ѡбрящется, то все да возвратится Марои сестри моей, понеже она то уготовавши даде мнѣ, а прочее все на три части да раздѣлится, и дастся по едина часть двоимъ нећакѡмъ моимъ Петрѹ и Іѡсифѹ, и моемѹ, кои слѹчится слѹ-

жителю. Халине ношеће да ѡстанꙋтъ в̇ монастирѣ и на тꙋторѡвъ произволенію. Постеля, что ѿ перя ѡбрящется, равнѡ сестрамъ моимъ да датся, а прочее ѡставляю на волю и расположеніе тꙋторѡвъ моихъ.

Пято. Аще по слꙋчаю горѣ положенная сꙋмма сꙋщими во монастырѣ мною нѣколико потрошила бы; то Господа тꙋтори мои ѡставшее ѿ нея при смерти моей по пропорціи вышеже помянꙋтой, да расположатъ и раздѣлятъ.

Шесто. Сіе послѣднее завѣщаніе мое уповаю а крѣпкѡ вѣрꙋю, ꙗкѡ праведно есть, и никомꙋ непредосꙋдително, ꙗкѡ на каноническомꙋ правꙋ кꙋпнѡ и царскомꙋ сообразно есть: за то на правдꙋ всякꙋ полагаяся хощꙋ да пребꙋдетъ дѣло и нерꙋшимо, и такѡ да исполнится, ꙗкѡже ѡпредѣлихъ. На той бо конецъ и предварителнѣ тестаментъ сей мой устроихъ, ꙗкѡ міранинъ имый полнꙋ и совершеннꙋ власть, по земалскимъ правамъ ѡ собственныхъ ми расположити. Тѣмъ убо аще кто по смерти моей подъ каковимъ либо претеѯтомъ разорити и ѡпровергнꙋти бы хотѣлъ тестаментъ мой сей, ꙗ право мое ѿдаю тꙋторомъ моимъ да такѡ защитятъ и расположатъ, аки бы ꙗ самъ сотворилъ, и еже устроятъ по завѣщанію моемꙋ здѣ прописанномꙋ за мое сꙋждꙋ и почитаю.

Седмо. На сіе истое за лꙋчшее безѡпасіе ꙗкѡ моея малыя сꙋбстанціи, такѡ и моегѡ завѣщанія исполненіе правичное ѡпредѣляю за тꙋтори моя племенитый Магістратъ сво-

бодныя кр. новосадскія вароши: ѡсобеннѣ же ꙗкѡ за т8тори, такѡ и за навершители последныя воли моея назначаю Г. Преѡ. Мѡѵсея П8тника Епіскопа Бачкагѡ, ꙗкѡ моегѡ отца и благодѣтеля, и Господаря Давида Рацковичя, и Господаря Алеѯія Миросавлѣвичя, ихже моля заклинаю Богомъ живымъ, да аще и єгда сл8чится мнѣ въ монастырѣ умрети, остатокъ мой по сем8 завѣщанію распредѣлятъ. Ибо ꙗ ѡ томъ, ꙗкѡже рѣхъ, ꙗкѡ міранинъ, и въ мірѣ, а не ꙗкѡ монахъ въ монастырѣ завѣщаю, ѡпредѣляю, и ѡбычнимъ моимъ печатомъ потверждаю, и собственною р8кою подпис8ю.

Осмо. А да бы на конецъ сіе учиненіе мое во всемъ безпорно было, с8г8бъ єѯемпларъ сегѡ моегѡ тестамента устроихъ, и оба вр8чихъ єгѡ Преѡсвященств8 такѡ, да єдинъ предатъ племенитом8 Магістрат8 новосадском8, а др8гій да удержитъ у себе. И сице, ꙗкѡже уповаю, порядочнѡ устроивъ ѡ малой с8бстанціи моей в' нес8мненной надеждѣ кончин8 мою ѡжидаю.

Дѣлано во Новом' Садѣ мѣсяца Апрілліа 11. дне, лѣта Господня 1772.

М. П. Іѡанъ Раичь

клирическія школы бывшій учитель.

Предомною

МПЕ с. р.

(Мојсије Путник Епископ) (Рукопис)

Маја 1772. бавио се владика бачки Путник неколико дана у гостима у Карловцима код митрополита Јована Ђорђевића. Дошавши

кући, у писму своме од 11. Маја, рече му, како се учитељ Рајић, који се у његову двору налази од толико година, пошто је довршио своја богословска дела, тврдо решио, да се покалуђери и то у манастиру Ковиљу; како је Рајић, за време свога бављења у Карловцима, наручио себи и хаљине „мене при дошествій моемъ просвящъ, что бы ꙗ в' семъ єгѡ намѣреніи и постригꙋ присꙋтствовалъ, и прочая слѣдꙋющая утвердилъ. Ја убо таковое єгѡ намѣреніе поспѣшествовати желајући, что и толико єще за садъ допꙋщаетъ ми здравіе, намѣравамъ днесъ в' помянꙋтый монастыръ ѿити.“ А после свога потписа, својеручно написа: „Єдва ѡнамо полазимъ совершити єгѡ намѣреніе, да бы и онъ имѣлъ каковꙋ таковꙋ по сердцꙋ утѣхꙋ своемꙋ.“ (Рукопис)

Владика Путник одржа своју реч, те дојездивши тог дана заједно с Рајићем у Ковиљ, својеручно своме љубимцу пострижe 12. Маја 1772. у манастирском храму власи, рукоположивши га на одржаној тог истог дана литургији за чтеца, ипођакона и ђакона а 19. Маја у саборној цркви новосадској за презвитера јеромонаха, оставивши му своје дотадашње име Јован.

Како при постригу Рајићеву, тако и при његову рукоположењу за презвитера силан се свет искупио беше и у ковиљско манастирском храму и у новосадском, јер тадашњи Срби сматраху за велику добит — у чем се нису ни преварили — и радоваху се, што се Рајић покалуђерио.

26. Маја и. год. избере братство манастирско Јована Рајића једногласно за свога старешину игумана, а 3. Јунија и. г. први дан Духова, произведе га Путник у новосадској саборној цркви за архимандрита, обесивши му на врат архимандритски крст.

И при том акту учествоваху не само многи Срби из Новог Сада, него и многи иноверци, пошто је Рајић и код њих био врло уважен и поштован како због свога примерна живота, тако исто и због своје велике учености. У то доба а и доцније се дуго и дуго говорило, кад се хтело за ког да каже, како је учен: „*Учен као Рајић.*“

У протоколи св.-арханђелског манастира Ковиља, у ком се налази опис јеромонаха и монаха, који су се у њему постригли и умрли, под бр. 20. својеручно је написао владика Путник:

„Въ монастырѣ Ковилѣ Маіа 12. 1772. Во славѹ Бога въ Тройцѣ славимаго, в' честь же и величіе братства и ѡбители, во присѹтствіи и дѣйствіи єго Преѡсвященства Нашего Епіскопа Бачкаго Г. Мѵсеа Пѹтникъ, и во присѹщіи нарочно многихъ дѹховныхъ и мирскихъ лицъ, постриженъ бысть и воспріятъ монашескій чинъ Г. Іѡаннъ Раичь священныя Богословіи учитель по ѿпѣтіи акаѳіста божія матере, со всею к' томѹ надлежащею церемоніею, и во воспріемленіи аггелскаго святаго образа и паки Іѡаннъ наименованъ, иже по томъ изволяющѹ єгѡ Преѡсвященствѹ и божественѹю литѹргію слѹжити, предъ коею

єго Іѡанна монаха произведоша в' чтеца и vподіакона (бывш8 єм8 свѣщеносц8) а на тойже лит8ргій р8кpositioned положиша и во діакона.

Потомъ 13. Маіа того лѣта, в' каѳедралной св. Геѡргіа в' Ново-Садѣ церкви и в' пресвvтера при сабраніи многаго Народа р8кopoложиша. Въ монастырѣ же томже ѡбщежителномъ Ковилѣ 26. Маіа 1772. по ѿпѣтіи акаѳіста богоматере и самыя лvт8ргій, держаномъ братскомъ монастыра соборѣ, по особеной прозбѣ ихъ єго Преѡсвященство ѡ дозволеніи избрати себѣ Началника, и на томъ доп8щеніи изабратъ єдиногласно за Началника какѡ ѡб' томъ монастыра протоколъ гласитъ.

Но потомъ из призрѣнія вѣдомостей и ученія єго, пачеже ради подвига єго бывшаго во ѡб8ченіи сея Епархіи священства и ползи показаныя, и тр8довъ неменше творимихъ, в' прославленіе в' Троицѣ прославляемаго Бога, вѣрыже и благочестиваго нашего исповѣданіа, іакоже и Нравовъ ради єго Преѡсвященство Нашъ Господинъ на ѡборотѣ помян8тый Епіскопъ, єго Іеромонаха и Началника с8ща сея святыя ѡбители г. Іѡанна Раича, въ день преславный Сошествіа всесвятаго и всеѡсвященога Д8ха сіе єсть 3. день мѣсяца І8ніа 1772. в' свободной и кралѣвской вароши Новомъ Садѣ, в' каѳедралной св. великом8ченика Геѡргіа церкви, при божественой сл8жби, ꙗже самы єго Преѡсвященство сл8жили єс8, соприс8тсв8ющимъ Намѣстник8 и братіамъ монастыра, прочаго клvра и Народа премного, многимъ же и иновѣрнимъ,

со ѡбичнимъ благословеніемъ и молитвою произвести и во Архимандрита, крестомъ обдарити и потомъ жезлъ ємꙋ правленіа по уставꙋ, с' двоякимъ, ємꙋ и братіамъ увѣщаніемъ врꙋчити." (Рукопис)

Митрополит Ђорђевић, чувши да је Рајића произвео Путник за архимандрита, не иштући од њега за то дозволе, у своме писму од 6. Јунија и. г., јако му је то замерио што је „у временꙋ нѣколикѡ мало дней Іѡаннъ Раичь чрезъ вся кліричества степени даже заключителнѣ Пресвѵтерскаго сана проишелъ, и в' монашескіи чинъ єдва облеченъ, кромѣ всякагѡ предварителнагѡ искꙋшенія — — в' достоинство Архімандрита мон. Ковиля, и такѡ на Началство в' подначалствѣ никогда єще небывшій чрезъ В. Пр. произведенъ и явнагѡ на персехъ крестоношеніемъ украшенъ єсть."

Рекавши за тим Путнику да у томе његову поступку назире или притворство спрам њега, или омаловажење његове власти, што прво изводи из тога, што му је познато било да се Рајић није хтео пре две године покалуђерити, уз сва његова „обѣщана Благодѣтелства", и ако је и царска служба и корист свештенства и народна захтевала да се покалуђери, а сад се, кад није потреба, покалуђерио; а друго из тога, пошто је он, који је више година провео у придворној архијепископској служби требао да зна, да Архијепископу припада право и по обичају и правилима црквеним, и по царским дипломама, да он именује архимандрите.

На послетку рече: „— — то га за архимандрита не пріемлю, ни признаю, ниже пріймати се и признавати в' мнѣ подрꙋчномъ частномъ клерѣ и славномъ народѣ допꙋстити немогꙋ. Вашемꙋ Преосвященствꙋ подъ залогомъ святаго послꙋшанія налагаю, ємꙋ Іωаннꙋ Раичꙋ именомъ моимъ запретити, да онъ архімандритъ звати се, ни креста на персехъ іавно носити, ниже каковагω монастырѣначалства коснꙋти се дерзнетъ до толѣ, до кꙋдꙋ на мое ω томъ Ихъ ц. к. Величествꙋ своимъ пꙋтемъ учинити се имꙋщее предложеніе, всевысочайшая наредба воспослѣдꙋетъ."

На овај је протест митрополитов Путник учтиво умолио Ђорђевића у своме писму од 8. Јунија, да остави Рајића на миру, и да он његовим произведењем за архимандрита није мислио њега омаловажавати нити његово право дирати; на што му Ђорђевић одмах сутрадан одговори, да остаје при својој наредби и да има Рајића отправити у манастир.

Путник у своме писму од 11. Јунија по други пут умоли митрополита, да остави Рајића иа миру, који је и онако у манастиру. Испод свога потписа, својеручно Путник написа: „Ахъ Ваша Екцеленція, вящша проштитꙋція мнѣ не могла быти, развѣ что сомною нынѣ дѣлатся."

Митрополит му тог истог дана одговори, да, као што му је први и други пут писао за Рајића, „тако и садъ третицею остаемъ, да онъ Раичь ни архімандритомъ зватися, ниже креста явно на персѣхъ носити дерзнетъ, но

во своемъ постригѣ просто пребывати до далшего“.

На овакав одговор распали се Путник, те у своме писму од 12. Јунија, пошто му је прво наспоменуо, да се 1771. Рајић није из пркоса хтео покалуђерити, него што је у оно време био ипохидриста, а за тим му отворено рече, да су и дотле епископи без питања митрополитова производили заслужна лица за архимандрите, те му за ту своју тврдњу наведе и неколико примера и из најновије прошлости, нити да постоји каква царска наредба, по којој они то не би смели чинити без преходне царске дозволе, рече му за Рајића: „иже и такѡ здѣшнягѡ отечества сынъ и ѿ младыхъ лѣтъ в' наȣкахъ упражняяйся, вѣжествомъ своимъ и благочестивымъ жителствомъ любовъ ѿ болшихъ клера и народа нашегѡ, наипаче же в' сей Епархіи Бачкой ѿбрѣтающагося себѣ прибавилъ, и здѣ во Новомъ Садѣ сомною и на трапезѣ моей живȣщъ, ѿ осмъ лѣтъ непрестанно, послȣшанія и искȣшанія знаки іавнія показалъ, обȣчеваніемъ же в' Ново-Садской школѣ младыхъ клериковъ знатнія заслȣги положилъ“, те наспоменувши, како је с радошћу дочекан у манастиру, једногласно изабрат од братије за настојатеља манастирског, како га је по својој власти правилно произвео за архимандрита, „такѡ — рече — по Вашея Ексцеленціи наложенію, емȣ запретити не могȣ, да онъ ни архімандритомъ звати се, ни креста на персехъ носити, ниже каковагѡ в' монастырѣ

началства косн8тися дерзнетъ". (Расправа је ова између митрополита и Путника наведена по рукопису).

Митрополит Ђорђевић оста и на даље при своме захтеву.

За ту је расправу између митрополита Ђорђевића и владике Путника због Рајића дознала и царица Марија Терезија, која као да држаше страну Путнику, што се може извести из тога, јер, кад је митрополит поднео молбу, да може и четврту годину администрирати вршачку епархију, с које је дошао 1769. на митрополитску столицу, одговорено му је, да му се то више не може допустити. Позван да пошље кандидате за вршачку епархију, рече му се и то, да на архимандрита ковиљског — Рајића — не заборави.

Како међутим митрополит Ђорђевић умре 13. Маја 1773., смрћу његовом сврши се и питање о архимандритству Рајићеву.

По смрти Ђорђевићевој постављен буде за администратора митрополије владика бачки Путник, а 5. Јунија 1774. изабрат би за митрополита темишварски владика Вићентије Јовановић Видак.

Међу посланицима на том сабору беше и архимандрит Рајић, и од свију посланика једини он код првог избора даде свој глас за свога добротвора Путника, док сви остали дадоше за Видака.

Како је Рајић за време свога подругогодишњег бављења у Темишвару код Видака

имао мало веселих часова, и како се с њиме није баш најпријатељскије растао, што се види из тога, што је за то своје бављење забележио, да је „оболченъ и празденъ“ код њега подруг године провео, — можемо себи представити, да гласањем својим за Путника није могао задобити благовољење Видаково. А то се најбоље може видети и из тога, што, кад се у синоду 22. Јунија 1744. обављао избор владика, Видак, знајући за царичино решење од 1773. да се при избору вршачког владике има узети обзир и на архимандрита Рајића, кандидова га за вршачку епархију на треће, а за карлштатску на друго место, ставив на прва места оне, који су имали бити изабрани за владике, и које је синод и изабрао.

Архимандрита Рајића није ни мало жестило то запостављање, једно, што као што рекох, он се не отимаше за владичанску митру, а друго, што беше уверен, да ће исти синод принуђен бити на скоро молити га, што је и било.

Нерасположење Видаково спрам Рајића види се и из тога, што, кад је по обећању синодском од 1774., да ће владике између себе скупити 600 фор. и дати Рајићу за састав катихизиса, новоизабрани владика вршачки Вићентије Поповић, донео припадајући на њега део и умолио Видака, да Рајићу преда, љутито одговори му: „Оставите то и не дајте, он се за то и учио, дужан је послужити цркви.“

При тој је сцени био присустан и секре-

тар Павле Ненадовић, те нашавши Рајића у двору рече му: „Данас ви профитирасте!“ А кад га Рајић запита: у чему, он му исприча шта је било и рече: „Сад плаћате Ваш вотум. Тако и ваља!“ („Историја катихизиса“, стр. 58.)

Како у привилегији од 20. Августа 1691. цар Леополд I. обећа прешавшим Србима на ову страну, да, ако наступи време, да се поврате у своју стару отаџбину — Србију —, т. ј. ако из ње узмогне протерати Турке, да ће им допустити, да у њој могу под својим магистратима уживати своје правице; то је народни сабор 1744. на основу горњег царева обећања, у „поданѣй глѹбочайшей покорности и прошенію“ предложио сем осталога и ово: 2. Какѡ у народѹ порядка неимѣемъ, а ѿ нѹжди есть, такѡ по гласѹ милостивѣйшыхъ привилегій, молимъ за поставленіе націоналнагѡ магістрата которибы состоялся изъ трехъ дѹховныхъ а десетъ м҆ркихъ персонъ. 3. А должность тогѡ магістрата, такова бы была, чтобъ народныя свѡбоды хранили и одбранивали ѿ всѣхъ противностей такѡ, да бы вся дѣла народная, что при свѣтлѣйшемъ дворѣ ѿправляти по милостивѣйшихъ обще народныхъ привилегіахъ слѹчится, ѿ всѣхъ и всякихъ народныхъ персонъ тымъ долагалася и правилася, а во осѡбности ни ѿ кѡго ничего. Да бы ѿ тыхъ 13 персонъ, три различнагѡ чина подъ именемъ депѹтаціе у Вѣены постоянно стояли. 7. Къ томѹ за утѣхѹ народѹ съ миловатибыся кр. вел. чтоѹжъ тѣхъ

десеть мірскихъ которыя въ таковомъ магістратѣ быти имѣютъ, благородіемъ обдарити, а всѣхъ вкупѣ 13 изволили бы титуламъ кралѣвскихъ конзиліаровъ почтити. 8. Изволили бы ихъ к. в. за споможенеіе обдержанія таковихъ персонъ и за фундацію школъ єдинь доминіумъ поклонити." (Рукопис)

Царица Марија Терезија идуће 1745. године испуни жељу народног сабора у толико, што за Србе установи истина посебну власт, али не онакву, какву сабор захтеваше, него „илирску дворску комисију", којој постави за председника грофа Фердинанда Коловрата, а у коју не постави ни једног Србина за њена члана.

5. Августа 1747. претвори царица Марија Терезија исту „илирску дворску комисију" у „илирску дворску депутацију", да она има врховни надзор и управу над српским народом, која је постојала све до децембра 1777. године. Ни код ње не беше ни једног Србина чиновника.

20. Фебруара 1791. установио је цар Леополд II. „илирску дворску канцеларију", која је укинута 3. Јулија 1792.

За укинуће исте канцеларије, рекао је тадашњи народни асистенат Марко од Сервијски, који је имао доста посла са истом и знао њен рад и смер, у своме писму од 26. Јулија 1792. митрополиту Стевану Стратимировићу овако: „. . . Канцеларія наша двигнута! Но єсу ли тяготе наше с' нею двигнуте? Ненависть, гоненіе, мерзость єсу ли

искорене̂не! Но что м8 драго! Нити ми се сеє, нити се жне̂! — — Али сада что Вамъ драго! ако ће све пропасти немаримъ: да є траяла канцеларія, све бы пропало онако!“

Овако Сервијски, а Никанор Грујић, 1848., у брошири: „*Народна србска скупштина 1. и 3 Маја 1848.*“ Београд 1848. на стр. 10. за укинуће исте канцеларије рече: „ — — ядикова є и тужіо горко народъ Србскій за своіом канцеларіомъ, и сузе жалости нѣгове тимъ су теже быле, што онъ на то никада пристао ніе, нити є могао пристати, еръ є то све безъ нѣга учинѣно. Проклиняо є често архіепископа Стратимировића и епископе ондашнѣ мыслећи, да су они, могли свему томе путъ препречити, па нису хтѣли; а ніе знао, да є лукава политика іошъ онда почела копати гробъ нѣговой слободи и политичкой самосталности, кадъ му є деспота ни крива ни дужна у тавницу бацила, а садъ є само стогодишнѣ свое копанѣ довршила и слободу народа Србскогъ у гробъ спустила.“

Ово је Никанор рекао, што није знао, *зашто* је управо поменута канцеларија постала, *како* је била састављена и *какав* је био њен рад и смер.

И није он један, што је из непознавања саме ствари, рекао нешто, што није требао рећи. И пре њега су, и после њега, а и дан данас, многи и многи Срби пишу из незнања, штошта, што не би требало да пишу.

А то ће тако бити све дотле, док се не изда сва грађа историјска што се данас на-

лази, на основу чега ће се моћи право оценити много штошта, као што треба.

За цело то дуго време трајања тих назови-српских власти, трпљаху и српска јерархија и српски народ у митрополији карловачкој, особито због своје вере тешка гоњења, и у том му је времену одузет не само манастир Марча и предат унијатима, него је и много српског и романског народа силом преведено у унију, те су бар поунијаћени Срби престали бити Србима.

За то је време умаљен број православних празника и издан календар са укинутим празницима; издан регуламенат од 1770. и 1777. године, којима су сужена многа права што их дотле имађаху српска јерархија и народ; издана правила за српске калуђере, што их је већином саставио унијат Атанасије Секереши, и т. д.

Па кад је то била у стању да учини она друга поменута назови-српска власт; је'л чудо, што се није она задовољила само тиме, него што предузе, да цео српски и романски православни народ у карловачкој митрополији, отуђи од осталих православних народа и да му натури катихизис, којим је мислила то постићи?

Ва истину није!

Иста „илирска дворска депутација“, под изговором, да јој је тобоже стало до тога, да се искорени незнање и грубост код простог српског и романског православног народа, те сумњајући се, да се „народ или ни мало не

обучава од стране свештенства вери и моралу, или да то немарно бива, а можда га и само у грубостима обучава", заиска још од митрополита Ђорђевића и св. синода, да јој се пошље на увид народни катихизис, који се предаје народу и омладини.

Митрополит јој у договору са св. синодом посла велики катихизис од Петра Могиле, звани „Ορθοδοξος Ομολογία", мислећи је тиме задовољити; ну преварише се у нади, да ће га она одобрити.

Царица Марија Терезија поврати им га натраг, рекавши им, да он није подесан за народ и омладину, него за само свештенство, те их позва, да саставе други на простом језику, који ће сваки моћи разумети, и да јој га пошљу.

Овај поновни позив доведе митрополита и владике у велику неприлику, те у саветовању шта да раде, када Путник наспомену, да би Рајић био у стању написати захтевани катихизис — он тада још не беше покалуђерен, него живљаше у двору Путникову, — устаде митрополит Ђорђевић и стаде грдити Рајића, што се не хте примити цензорства у Курцбековој штампарији, називајући га „муислом, Калмуком, Татарчетом и човеком, који није ни за шта".

На ту грдњу све владике ћуташе, једини што се усуди митрополиту приметити најмлађи владика пакрачки Атанасије Живковић, рекавши му: „Немојте, Ваше Високопреосвештенство, тако ружити тога човека; може бити да ће нам од потребе бити."

Рајић је дочуо од својих људи за ту грдњу митрополитову, те, и ако ју је с великим огорчењем примио, ипак је савладао себе и ћутао, чекајући своје време.

Не потраја дуго, а од царице стиже митрополиту поновни позив, да се пожури с катихизисом.

Владика Путник, у нади да ће Рајић за његову љубав саставити искани катихизис, обећа синоду, да ће га он израдити.

Када Рајић на све наваљивање и молбу Путникову не хтеде примити на себе да састави катихизис, и то због митрополита, а међутим стигоше митрополиту још две пожурнице, да шиље катихизис, то митрополит у својој невољи, посла царици Ненадовићеву „*Орѳодоксосъ Омологіа*“, што ју 1758. издаде Захарија Орфелин, која му се као неподесна такође поврати.

Како у то време у целој карловачкој митрополији сем Рајића не беше свештеног лица, које у стању беше сачинити искани катихизис, то у тој нужди и невољи притече митрополиту у помоћ др. Петар Милорадовић, пославши му свој катихизис (не 11-лисни, као што се рече у „Историји катихизиса“, но 31-лисни) штампан 1765. у Хали на латинском језику, који тадашњи прота карловачки Димитрије Георгијевић преведе на словенски.

Исти је катихизис написан био за новосадске школе. На српски га је превео данашњи парох Ст.-Пазовачки г. Сима Араницки. (Види „Српски Сион“, 1894.)

Видећи царица, да митрополит са својим синодом нису у стању да напишу искани катихизис, преста од даљег искања. Али зато учини нужно расположење, да се за српско-романски православни народ напише катихизис, али *какав*, то ћемо видети.

По обављеном избору Видакову за митрополита и његовој инсталацији, царски комесар фелдмаршал-лајтнант барон Матесен, отворивши 19. Јунија 1774. св. синод, у својој дугој беседи, између осталог рече и то, како је царица — пошто јој митрополит Ђорђевић на многе њене позиве не посла искана катихизиса — изволела синоду послати катихизис, од кога свакој владици по један примерак уручи. Њено Величанство — рече — тиме никаква насиља не чини, но оставља синоду на вољу, да га прегледа и пресуди, те, ако би нашли што противно учењу православне вере, то слободно нека изоставе или што додаду, само нека у главном остане какав је.

Како исти катихизис беше написан на немачком језику, а већина владика не знађаше тога језика, закључише, да га преведе на словенски архимандрит раковачки Петар Петровић, потоњи владика карлштатски а за тим темишварски.

Под каквим је притиском овај синод обављао свој рад, види се најбоље из тога, што се за поменути поступак комесаров увело у записник само ово: „Представленіе комесарево (а какво, то се не смеде рећи) пи-

сменное, дато ѿ синода Петровичꙋ Архімандритꙋ за преводъ.“

А за превод Петровићев: „20. Іꙋніа вчера Архімандритꙋ Петровичꙋ положеный преводъ, днесъ прочтенъ въ сѵнодѣ.“ (Рукопис)

Предавши архимандрит Петровић митрополиту Видаку свој превод поменутог немачког катихизиса, прочита га епископима, који га при његову читању, „не знајући да змију примају у своја недра“, одобраваше, говорећи: „Добар је, достојан је да се прими!“

Када је оно 13. Марта 1701. ердељски православни румански владика Атанасије Ангелу са 20.000 руманског народа и 2000 свештеника положио присегу у руке свемоћног кардинала Леополда грофа Колонића, и тиме примио унију, тада је исти наредио, да се састави за њих катихизис, који да буде сличан дотадашњем њихову катихизису. (Cardinal Leopold graf von Kollonitz. v. Joseph Maurer, 1887. стр. 375.)

Биће да је 1774. комесар епископском синоду донео тај катихизис, јер катихизис под насловом: „Кратка азбꙋквица, и кратак керстіаски католичански наꙋк. П. ѿ Петра Канизиа, дрꙋштва имена Исꙋсова, ꙋ славински иезик. Притискан по милости припощованога и привисокога госп. кардинала Колонића Острогонскога Арцибискꙋпа. ꙋ Тарнави тип. Акад. лито Г. ҂ах҃ч҃ѕ (1696.)“, сасвим је друкчији од поменутога комесарова катихизиса.

Владика Путник, знајући с једне стране своје и осталих владика и митрополита богословско знање, а с друге Рајићево, усред читања и одобравања рече митрополиту: „Брате, да призовемо архимандрита Рајића, па ћемо видети, шта ће он на све то рећи.“

Митрополит послуша савет Путников; те, дошавши Рајић у седницу синодску, позват да каже своје мњење о поменутом катихизису, чим узеде Петровићев превод и прочита почетак, одговори: „Овај катихизис са свим је као римски, а сачинитељ му је Петар Канизија, језовита.“

На тај одговор згледаше се архијереји и поцрвенеше, те кад митрополит, дошавши себи, запита Рајића: откуд он то зна, овај одговори, да је он учио исти катихизис у Коморану код језовита.

Чувши то митрополит, рече Рајићу: „Узмите га са собом у манастир, прочитајте га целога, па назначите, шта је у њему противно нашој цркви,“ што Рајић и учини.

Прочитавши у својој манастирској ћелији Рајић поменути катихизис и видећи да је написан у духу римокатоличке цркве, побележи из њега сва учења римокатоличке цркве и однесе га сутрадан у Карловце.

Прочитавши исте своје примедбе у синоду, предочи подједно синоду, какве би последице могле наступити, кад би синод усвојио комесаров катихизис, нашто се архијереји уплашише; јер, приме ли га, може их народ,

кад за то дозна, поубијати, а не приме ли га, навући ће на себе царичин гнев.

Размишљајући шта да раде, сложише се у томе, да умоле царицу, да одложи намерено штампање послатог им катихизиса, од кога јој достављају превод у народном — управо црквено-словенском — и романском језику, пошто ће јој они скорим поднети од своје стране катихизис на народном језику, који ће подесан бити, не само учећој се у школама омладини, него и за сам народ, и који ће одговарати учењу православне цркве и повољан бити и самом народу. Подједно закључише и то, да јој изјаве своје жаљење, што се њима не повери састав катихизиса, у чему они назиру неповерење и да је умоле, да благоизволи штампати онај, што јој га они буду поднели. (Рукопис)

И што закључише, то и учинише у својој представци од 11. Августа исте 1774.

Комесару, примивши исту представку, не беше мило, што му не испаде умишљај за руком, т. ј. што синод не усвоји поднесени му катихизис, који је требао да послужи за први корак унијаћењу православних Србаља и Романа у карловачкој митрополији. Љут што је изигран, да би отклонио и од себе и царице и сваку помисао, као да су они поменутим катихизисом хтели изиграти синод и навести да се архијереји огреше о своју савест и заклетву, рече му: Њезино Величанство предавањем предатог му катихизиса, није желело чинити никаква насиља синоду,

но само испунити празнину, коју је он требао испунити т. ј. дати народу катихизис. А кад синод — рече — жели, да сâм састави катихизис, то ће он исти, кад му се преда, драговољно отправити двору. За израду пак тога посла даде синоду рок од 23 дана, и не преда л' му за то време свој обећани катихизис, то он у име Њезина Величанства објављује синоду, да ће она без икаквог даљег питања дати у 10.000 примерака штампати онај катихизис, што-но га му је предао, пошто она не ће више трпети, да народ и на даље остане без катихизиса.

Митрополит и владике уверише се и из ове изјаве комесарове, шта се мислило постићи с послатим им катихизисом из Беча, а подједно и то, шта се мисли постићи са тако кратким одређеним им роком, те, у колико се обрадоваше, што га не усвојише, у толико се сада већма поплашише, знајући какву ће одговорност навући на себе, ако не узмогну на одређено им време, поднети обећани свој катихизис.

С тога и почеше Рајића љубити и у образ и у руке и грлити, обећања му чинити, називајући га српским Златоустом и Атанасијем, поборником вере и благочестија, и молити да састави он обећани катихизис.

Рајић, видећи да је вера у опасности, обећа Путнику и Петровићу, који му у манастир дођоше, послати од синода да га моле, да ће га написати. „Идите — рече — с миром и Богу се за мене молите."

Чувши то обећање Рајићево, одјездише обојица весели и радосни, да јаве осталим архијерејима ту радосну вест.

Рајић затворивши се у своју ћелију, седе и приступи послу, и радећи и дању и ноћу, за осам дана састави катихизис и одмах га однесе у Карловце.

Када га је у синоду прочитао, обрадова се и митрополит и владике, те кад им га цела прочита, узвикнуше пуни радости: „Добро је, изредно и благочесно."

Рајић узеде свој састав, те га понесе са собом да га пречисти и на чисто препише, што учини за четири дана.

Однесавши га за тим у Карловце и предавши га синоду, по договору синодском, преписа га Петровић за комесара, јер се бојаху поверити му оригинал, који се и данас чува у митрополитско-народној архиви у Карловцима под бр. 792. односно 3151.

Наслов је истог катихизиса: „Краткое Православное исповѣданіе вѣры Соборныя и Апостолскія церкве восточныя. Еѯемпларъ сегѡ краткагѡ Исповѣданія изъ держане Сѵнодалне Сесіе 1774. лѣта $\frac{\text{Септ. 6.}}{\text{Авг. 26.}}$ въ вторникъ чрезъ Аѳанасіа (Живковића) Пакрачкагѡ и Пахоміа (Кнежевића) Арадскагѡ Епіскопа Егѡ Еѯеленціи Ц. к. комісарȣ Г. Баронъ Маѳезенъ посланъ и преданъ съ повторителнимъ сѵнодалнимъ Прошеніемъ днешнею почтою съ своею ѡсобенною Препорукою єго Цесаро-Кралевскому Апо-

столическом8 величеств8, во еже егѡ напечатати, послати.“

Изнутра:

Катихісисъ вящшій или пространшее изясненіе православнагѡ исповѣданія, восточныя церкве не — унітѡвъ, въ ꙋпотребленіе школи Клірическія сочиненъ, и чрез Епіскопскій въ Карловцѣ державный Сѵнодъ, потвержденъ, лѣта Господня 1774. fol. 36 страна.

— Други се примерак од истог налази данас у библиотеци манастира Ковиља под бр. 20., писата такође руком Рајићевом, којој је овај наслов: „$\frac{\alpha}{\omega}$ Словесное и нелестное млеко православнагѡ восточнагѡ Благочестія изъ священныхъ писаній измелзенное и сербской юности поднесенное, лѣта господня ҂а҃ѱ҃од (1774.) Іѡаннъ Райчь с. р. Велика четвртина, 98 страна. Лепо сачуван примерак, увезан сав у црној кожи са голд-рандом.

На завршетку стоји: „ѡбрѣтается въ Катихісисѣ семъ вопросѡвъ 446, который преписася в' общежителномъ моностырѣ Ковилѣ, Месеца Іан8аріа 8. дне 1776. года самимъ сочинителемъ.“

Како је било комесару, кад је видео, да се и опет преварио у своме очекивању, можемо себи представити.

Митрополит Видак и владике одахнуше душом.

„А како се они незахвално понашаху спрам архимандрита Рајића, који је својим катихизисом спасао и њих од срамоте и одговорности, а и цркву, може се — рече Рајић, — видети из тога, што он за цело време тога свога честог одлажења па и по највећем ветру у Карловце, којом приликом мал се и не удави у Дунаву, мораде сам плаћати подвоз, и што га ни једанпут за то време, па ни онда, кад је донео готов катихизис, митрополит не задржа на ручку, него ручаваше код свога благодјеја Путника, а то све због тога, што при избору митрополита, не даде свога гласа Видаку, него Путнику."

Кад је у Беч стигао синодски — Рајићев — катихизис, предан буде Атанасију Секерешу, да га преведе на немачки језик; те пошто је царици прочитан, она га одобри и у рескрипту упућеном митрополиту, похвали она митрополита и владике за њихов труд и старање, али им подједно у њему наложи и то, да, и ако је поднесени јој катихизис добар, није згодан за прост народ и школску децу, да из њега саставе мањи за народ и ученике по школама, и да јој га што пре поднесу, како би се могао штампати.

На молбу митрополитову и владика, Рајић се прими и тог посла, пошто је прво укорео цео синод због неблагодарности спрам њега и његова труда, и, свршивши га, однесе у Карловце, те и њега даде синод Петровићу да га препише за комесара, који, примивши

га, пошље га царици, која га и одобри. А за тим пошто га је Рајић још у два маха морао бранити од учињених примедаба, даде 1776. у 10.000 примерака штампати. Оригиналан се примерак од истога катихизиса налази сад у библијотеци манастира Ковиља, под бр. 94., коме је наслов „Начало словесъ божіихъ, Евр. 5. 12. еже есть кратчайшее изложеніе православнагѡ восточнагѡ исповѣданія, въ ползꙋ славеносербскимъ малымъ отрокѡмъ ѹстроенное, и матернимъ діалектомъ предложенное, и ѿ преѡсвященнѣйшагѡ єпископскагѡ въ Карловцѣ бывшагѡ Сѵнода потверженное, лѣта спасителева ҂аѱод (1774.). Райчь.“ Велика четвртина 56 страна.

Исти је катихизис штампан први пут 1776. а за тим 1824. на словено-српском, романском и немачком језику, а доцније више пути прештампаван, и то или на словено-српском, или романском. Познат је под именом Синодални — Рајићев — катихизис.

Лепо сачуван примерак, увезан у полукожу, корице превучене марморисаним папиром.

На завршетку стоји: „Всегѡ вопросѡвъ в' катихизиси семъ 297. Иже преписася в' монастырѣ Ковилѣ Декемвріа месеца 11. дне 1775. годꙋ рꙋкою — — Архимандрита Н. Н.“ (Рукопис је Рајићев.)

Од истог катихизиса налази се од првог Рајићева састава (макулатура) у митрополит-

ској библијотеци у Карловцима 4 листа fol. до прве заповести.

Сутра дан позва митрополит све владике на ручак, па и архимандрита Рајића, те чувши од Путника, како је Рајић укорео синод, рече му: „Оче архимандрите! благодаримо Вам за труд Ваш.“ На што му он одговори: „Мала Вам хатар, кад сам Вас укорео, и сад не примам, кад се нисте сами сетили.“

Владике, уважавајући Рајићев труд око катихизиса, договорише се и на писмено се обвезаше, да ће му дати 600 фор., те подједно и разрезаше колико ће ко имати да да, — ну, не одржаше своје речи и свог закључка, због чега их је Рајић доцније више пути укоравао.

У последњој синодској седници позове комесар синод, да напише „Corpus Iuris Canonici“ (црквено право) и „Өеологію догматическую“ (догматику).

Синод је у својој седници од 8. Јануара 1775. закључио: „Corpus Iuris Canonici и Өеологію догматическу сочинити, изручченно Г. Іωанну Раичу Архімандриту Ковилском8, и онъ тр8дъ той на себе пріялъ и извѣтомъ обаче, да ни едином8 и др8гом8 дѣл8, столный терминъ поставити не можетъ, в' коемъ бы готовъ былъ, но прилѣжно и непритворно тр8дити се б8детъ, єлико сили єм8 доп8стятъ.“

„По сей декларацiи и сѵнодъ ц. к. Г. комесар8 ѿвѣтъ дати иматъ и себе на сталный терминъ необвязати.“

„Чрезъ цѣлое време, докꙋдꙋ ковилскій Архімандритъ Раичь в' дѣлѣ емꙋ сvнодално наложенныхъ сочиненіи упражнялся бꙋдетъ, ѡслобѣваются емꙋ во монастырѣ егѡ трꙋди, и попеченіе, такѡ да егоже онъ вмѣсто свое съ благословеніемъ братства настоятелство изрꙋчитъ, званіе егѡ наполняетъ, а онъ Архімандритъ ꙗкоже изволитъ при Архіереехъ Темишварскомъ (Путнику, који је прешао из Новог Сада у Темишвар) или Вершачкомъ (Вићентију Поповићу) или пакъ премѣненія при обоихъ бавити се можетъ.“ (Рукопис)

Не види ли се и из ове испричане историје катихизиса и синодске седнице од 8. Јануара 1775., наведене нешто из саме Рајићеве „Историје катихизиса“, а нешто из до сад не штампаних списа, како је блажене памети ковиљски архимандрит Јован Рајић био племенита душа и велики родољуб, који је умео да заборави *онакву* увреду и неблагодарност од стране митрополита Видака и владика, те да у нужди помогне и њима, а поједно и да спасе своју цркву од нових неприлика и умишљаја владиних, која из оних истих побуда, због којих захтеваше од синода, да јој поднесе катихизис, и сада захтеваше од њега да напише канонично право и догматику, знајући да он то не ће бити у стању написати, те ће тако бар том приликом постићи оно, што не могаше постићи својим катихизисом, т. ј. да ће му она поднети на усвојење своје канонично право и догматику, које ће морати примити и усвојити.

А да би и једно и друго написано било у духу и по учењу римокатоличке цркве, најбољи је доказ то, што је она и у своме поменутом катихизису, између осталога ставила у њега, како заповести божје, тако и црквене по учењу римокатоличке цркве, т. ј. другу је заповест божју изоставила сасвим, а од десете је направила две, 9. и 10., чиме јој је опет изишао број десет.

А у место 9 црквених заповести ставила је само пет.

Па и тајне новог завета наведене су биле оним редом, у какав их је ставила римокатоличка црква.

А не мање у њему стајаше и то, да уз „изряднѣйшꙋю главꙋ церкве — Исуса Христа — и церковный предстатели — епископи — ꙗкѡ Намѣстницы Хрістови, за тоя Глави почитꙋются“, што је такође учење римокатоличке цркве, на ком је погрешном учењу и основан њен догмат о непогрешности папиној и његову намесништву.

И да не беше у то време ученога Рајића, питање је велико, шта би било данас од наше источно-православне цркве у карловачкој митрополији, јер синод већ готов беше 1774. године, да усвоји донесени му из Беча римокатолички катихизис.

А усвајањем његовим би наша источно-православна црква одступила од свога учења, због чега би је остале источно-православне цркве прогласиле за шизматичку цркву, ако би т. ј. и наш народ на то пристао; не би л’

пак пристао, за извесно би поубијао своје владике због издаје, као што после кратког времена, због саме сумње и због много мањих ситница, мал' не потуче владике своје у Новом Саду (Арсенија Радивојевића) и у Вршцу (Вићентија Поповића).

У осталом, да је наступило у том случају једно или друго, а нешто треће није могло наступити, било би свакако велико зло и по саму цркву и по народ наш, и тадашња бечка влада, која, — и ако не употребљаваше насилна сресства и мере против нашег и романског православног народа, да их одврати од њихове вере, за коју они, да је сачувају, нечувене муке и гонења претрпеше и већина је сачуваше, милом Богу хвала, и до данас, — не престајаше мислити и радити на томе, да их на леп начин од ње одврати и приведе у крило „једино спасавајуће" вере, што је мислила и 1774. постићи и својим поменутим катихизисом, ну, коју јој намеру осујети блажене памети ковиљски архимандрит Јован Рајић са својим катихизисима.

И кад ово стоји, зар није блажене памети архимандрит Јован Рајић заслужио, да ништа друго није написао, до ли само исте своје катихизисе, да му је и тадашња јерархија и православни српски и романски народ у карловачкој митрополији, попут оне Јеврејке, довикнуо: „Благо утроби, која те је носила, и сисама које си сисао!"

Ва истину, јесте!

Ну, у место таког усклика, видели смо, како му се тадашња јерархија захвалила, коју је Рајић спасао од велике срамоте и одговорности, и којој је он и после тога више пути, кад год би влада од ње искала и захтевала одговора на важнија питања, бивао десна рука, састављајући јој одговоре, а и иначе радио за њу све важније ствари.

Тако је Рајићу поверено било, да састави устројство консисторије, што је он и урадио; правила за калуђере, од којих се налази један примерак у митрополитској библиjотеци у Карловцима, писан руком Рајићевом, под насловом: „*Правила монашеская*“, 22 листа fol и 3 листа предговора митрополитова.

Кад је Рајић саставио иста правила, није назначено. Биће, да их је написао за време митрополисања Путникова.

Из истих се правила види, *како* је Рајић мислио о калуђерству, и као што је у њима навео, *како* треба калуђери да живе, *тако* је он и сâм живео, и ако иста нису никад ступила у живот.

Рајић је за извесно видео, како калуђери живе у Хилендару и Св. Гори, те је хтео да тако исто треба да живе и калуђери у карловачкој митрополији.

Хтео је, али није дочекао, да и они тако морају живети. А до кога је управо кривица, што она нису потврђена и што нису ступила у живот, не зна се.

И кад она нису могла ступити у живот

при крају XVIII. века, не треба се чудити, што она нису могла ступити у живот ни у XIX. веку, и што данашњим даном управо и нема калуђера у српској цркви — има их по имену, а не и по животу —, и што су у Хилендару овладали данас Бугари, пошто Србин калуђер не може да живи по типику Св. Саве, него хоће слободно да живи, као и други световни људи.

А српски народ? Српски је народ, кад је Рајићев катихизис штампан био у 10.000 примерака и кад се почео бадава раздавати народу, устао јавно против истог катихизиса, што се види из сачуваних протеста појединих наших црквених општина, у којима се за њега рекло: „ — равнѣ намечьꙋ се намъ и децы нашой ѿ Немаца щампане книге, катихизиси, псалтири и часослови, ѿ чега мы заиста имамо хꙋдомъ напредкꙋ у нашой вѣри надати се — —“, рекоше Панчевци у своме писму од 21. Јануара 1778., писатом темишварском владици Мојсију Путнику („*Беседа*“, 1868., стр. 63.); Вуковарци: „ — — Јоштъ видимо медьꙋ нами єднꙋ книгꙋ: „Малый катихизисъ“, коя є незнамо ѿ кога саставлена — а то је био Рајићев катихизис, на ком влада из својих рачуна, није ставила, да га је синод саставио —, и да се наша дѣца по варошахъ и осталихъ мѣстахъ ѿ Н. В., а чрезъ нашега Г. Мітрополита подъ именомъ дара раздата, уче, у коме катихизисꙋ онай сочинитель найноглавитіе пꙋнктове, кои нашꙋ вѣрꙋ и законъ утвердьꙋю, єсте оставіо (!), —

за ништа споминѣ: за кое онога сочинителя илити афтора срамота да бȣде, восточнаго нашего благочестія єрȣсалимске свете церкве синомъ називати се, и онаковȣ книгу на светъ издати, а правдȣ и твердочьȣ нашега закона оставити, и свѣтȣ се не показати, но сакрити" („*Летопис*", књ. 96., стр. 83.).

На таке протесте, а особито на протест митрополита ~~Видака~~ Путника од 5. фебруара 1788., у ком рече влади — угарској дворској канцеларији —, пошто је народ приметио и дознао, да је она самовласно у штампаном немачком преводу, у место „православне" ставила „праве" вере; да је изоставила, да је катихизис од синода сачињен; да су нека питања друкчије наведена но што их је синод усвојио; да су неки листови сечени и нови уметнути; — не треба се чудити, што је народ устао не само против штампанога катихизиса, него и против њега и владика, а и саме владе, те влада принуђена беше, да је издала 7. Априла исте 1788. наредбу, да се у будуће не учи наука вере по синодалном — Рајићеву — катихизису, него по напред поменутој Ненадовићевој — Орфелиновој „Орѳодоѯосъ омологі-и".

Наскоро после тога, опет се уведе синодални — Рајићев — катихизис, који је више пути прештампаван, и по ком се предавала наука вере у многим српским школама све до 1870., а по ком би се имала предавати и данас, пошто, сем истог катихизиса, нема другог, потврђеног од синода.

Патријар је Јосиф Рајачић управио 24. Октобра 1857. допис архимандриту крушедолском Никанору Грујићу, у ком му је рекао: „Высокое ц. к. сербско банатское Намѣстничество во Писаніи своемъ ѿ 26. Септ. т. л. ч. $\frac{13237}{2589}$ примѣтило есть Намъ, да бы сѵнодалный нашъ катихісисъ религіознымъ потребамъ нашея юности болше соѿвѣтствовалъ, аще бы на чистомъ матернемъ языцѣ касающейся юности преподаванъ былъ“.

„Мнѣнію семꙋ, хотя подлиникъ доволнѡ вразꙋмителенъ есть (!), приступивше подъ 7. Септ. т. л. ч. 1245. готовость Нашꙋ изявихомъ высокомꙋ Намѣстничествꙋ, єже сꙋщіи въ словѣ катихісисъ на нашъ матерній языкъ превести дати.“ „— — Мы дѣло тое порꙋчаемъ честности вашей съ тѣмъ, да катихісисъ той на чистый сербскій языкъ єлико скорше преложити потщитеся.“

Никанор се одазвао том позиву, и већ је 8. Новембра и. г. послао искани превод.

У пропратном писму рече и ово: „— Въ милостивѣйше порꙋченомъ ми томъ дѣлѣ предложенія всевозможное вниманіе ѡбратихъ на ꙗсность слога, и ѡ томъ старахся наипаче, да вся, єлика излагаются въ сокращеной той наꙋцѣ Христіанской, бꙋдꙋтъ дѣтемъ что боле понятна и вразꙋмителна.“

„Изъ призренія на тое нынѣпомянꙋтое ѡбстоятелство, долженъ бѣхъ во израженіахъ держатися вообще словосочиненія нашего Сербскагѡ языка, а воособъ нѣкыя періоди

и гдѣкоя изреченія и реченія разчленити, на мѣстѣхъ, сѹществителная и прилагателная имена глаголими замѣнити, излишества ѡтягощая разѹмъ преподаваемыхъ испѹстити, и нѣкыя непослѣдствености двигнѹти, ꙗкѡ да тѣмъ образомъ устроеный преводъ лѹчше соѿвѣтствѹетъ намѣренію своемѹ.“

„Но ѡсталися еще нѣкая, ꙗже немогохъ удалити изъ превода моегѡ, хотя тая мнѣ видятся въ самомъ начатіи катихісиса, идѣже дѣти вопроси творятъ наставнициже ѿвѣтствовати на тыя имѣютъ.“

„Равнымъ образомъ немогохъ прикасатися ни порядкѹ по коемъ въ семъ сѵнодалномъ катихісисѣ по вѣрѣ, любовъ, а по любви надежда излагается, хотя в' новыхъ россійскихъ катихісисѣхъ по вѣрѣ излагается надежда, а любовъ занимаетъ послѣднее во предаяніи тріехъ сихъ добродѣтелей мѣсто, негли по томѹ что вѣра и надежда спроводятъ насъ сквозѣ сей точію вѣкъ до смерти сирѣчь временныя, любовъ же неразлѹчается ѿ насъ ни въ бѹдѹщемъ вѣцѣ; — и вообще ѿ л. 1774. когда сирѣчь сочиненъ бысть сей сѵнодалный катихісисъ до сегѡ часа, успѣхъ сотворила, есть учащая церковъ наша въ начинѣ преподаянія еѵaггелскихъ истинъ, и успѣхъ той показѹется въ новыхъ катихісисѣхъ въ томъ, что ꙗснша и точнша ѡпредѣленія лѹчшій порядокъ, и сходнше раздѣленіе предметѡвъ вѣры, надежди и любве въ нихъ употребляется.“

„Сими примѣчаніями водимъ боюся азъ,

да не какѡ надетъ на здѣшнюю церковъ нашѹ каковая сѣнъ мрачная съ коея ни страны тогѡ ради, что въ нынѣшнее время, єгда вышее и нишее єя священство на вышемъ степени изображенія стоитъ, неже ли стояше въ прешедшемъ вѣцѣ, вводится въ новъ во употребленіе училищное катихісисъ прежде 83 лѣтъ сѵнодалнѡ убѡ ѡдобреный, обача на берзѹю рѹкѹ, ꙗкоже глаголютъ, сочиненый, котораго образъ доволнѡ свидѣтелствѹетъ, ꙗкѡ онъ безъ всестраннагѡ размышленія въ краткомъ негли времени написанъ єсть".

Пошто је за тим Никанор неколико примера навео, за доказ горње своје тврдње, рече: „По моему всепокорнѣйшемѹ мнѣнію лѹчше бы негли и достойнѣе было єдинъ ѿ новѣйшихъ россійскихъ катихісисѡвъ превести съ привмѣненіемъ тогѡ на нашея церкве ѿношенія, и той въ мѣсто сегѡ вопроснагѡ, и въ мѣсто оныхъ, ихже єдинственіи Г. Г. Епіскопи за своя Діецезы печатали сѹть, во обще употребленіе здѣшнія православныя церкве своимъ начиномъ и пѹтемъ ввести". (Рукопис)

Превод Никаноров није штампан.

Од то се доба променило четири патријарха, одржало много синодских заседања, и ниједан се синод не сети, да је крајње време да се једном и у карловачкој митрополији дође до доброг катихизиса, него се муче и катихете и ђаци са скрпљеним и погрешним катихизисима — у једном је шта

више погрешно наведено и то, како источно-православни Хришћанин треба да се прекрсти —, до ли што је синод од 1896. закључио и изабрао лице за састав катихизиса, који на жалост, и ако га је дотични — архимандрит др. Георгије Летић — написао, још није од синода усвојен, пошто се не дозвољава састанак синоду, због чега не може ни да се штампа.

Рајића пак нису помели ни незахвалност епископатова, ни протести народни, а нису га одвратили ни од даљег рада — писања.

1789. спевао је Рајић „Бой змая са орловы на краткѡ ѡписанъ ѿ J. P. A. в'лѣто 1789.“ штампано у Бечу у Курцбековој штампарији 1791., мала 8⁰ стр. 121.

Неки Г. Е. В. без назнаке места и године — биће да је у Београду — препечатао је овај спев Рајићев, но погрешно, и што се тиче правописа и што се тиче самих стихова.

Од свију Рајићевих дела, овај спев његов, спеван у V. песама, као што рекох, написан је доста чистим српским језиком.

У њему је описана војна Аустријанаца и Руса с Турчином 1788—1790.

Достављајући Рајић довнику фенечком Самуилу Лазаревићу три примерка од истог свога спева, да их разда трима назначеним официрима, рече му у писму од 13. Августа 1798.: „Подайте им нека се разговараю, и мене старца незаборављаю, и нека знадȣ,

да и мы старцы праву історію послѣднегъ рата у шалы описати можемо и умѣмо." („Јавор", 1882., стр. 87/8.).

1791. године превео је Рајић с руског Платонову свештену историју за малу децу, од које се примерак налази у митрополитској библијотеци у Карловцима, 5 листи fol. на полу листа писано.

Наслов је истој историјици: „Священна Исторіа ради малолѣтне дечице краткима воспросима и ѿвѣтима сочинѣна у Москви 1782 лєта а на простый ср'бскій єзыкъ ради сербске дечице преведена в' лѣто 1791. (Авгȣста 5.)." Ова је историјица сачињена 1775., а не 1782. год.

Штампана је она први пут у Будиму 1797., а по том 1802., 1828. и доцније још неколико пута.

Како на првом, тако и на осталим је издањима, погрешно стављено, да ју је Рајић превео 1792., јер у његову својеручно написаном примерку стоји јасно 1791.

Какав је језик у Рајићеву малом катихизису и овој историјици, лепо је навео професор карловачке гимназије познати зналац српског и славенског језика Јован Живановић, у „Бранкову Колу" за 1895. и 1900., и у Живаљевићеву „Колу" за 1901. годину.

На ову је Рајићеву историјицу, написао критику будимски владика Грк Дијонисије Поповић, бивши пре тога митрополит Београдски, и послао ју је митрополиту Стратимировићу.

Стратимировић ју је послао Рајићу, и Рајић му у своме писму од 28. Маја 1796. за њу рече: „Ѡставистеми и дрꙋгꙋ главоболю нѣкое гр'чко велехваленіе и надменіе, ато єсть Г. Епіскопа Будимскаго писмо на васъ, и нѣка высока богословска на детинскꙋ біблическꙋ Историю примѣчанія, в' коихъ пропире се на ноге, доказати свою ревность по словꙋ божію, а у томъ дреманѣ, или невѣжество что допꙋштате такове книге без добре цензуре печатати. Дакле да вамъ овꙋ оставкꙋ непошлѣмъ натрагъ празднꙋ, ето самъ мꙋ нѣчто мало ѿ ваше стране ѿвѣтствовао, те га кꙋцните, по нашой пословици: удри Грка, да не хр'ка. Онъ, како ми се види, хоће да се покаже што онъ єсть велики Ѳеологъ, и полѵхисторъ, и толико отце цитира, пакъ башъ и Аꙋгꙋстина, латинскаго Учителя, а не знамъ єли и єднога видіо, мысли да уплаши камилу решетомъ, илъ медведа шꙋшніомъ. Из' чега види се, да онъ ср'блѣ и васъ за слабе люде почитꙋе и невѣжде. Зашто не помисли и онъ и сви нѣгови да вся мꙋдрость гр'чка на лꙋгдꙋнскомъ и на флорентинскомъ соборꙋ поглощена бысть. И да сꙋ они сами на себе и на свꙋ цр'квꙋ навꙋкли без'честно име схисматика, тр'гуюћи съ догматима и съ Цр'квомъ. Право имъ є казао Русъ: єка — Мать, ни Царя ни Князя, да еще горди. Чꙋвай себе и свое право, а тꙋрадіꙋ ѡстави некъ скачꙋ. Моя ова примѣчанія на нѣгова примѣчанія я самъ уредіо тако, како ћете дати преписати, и нѣмꙋ послати (ако

изволите). — Ако изволите у себе задержати тай малый оригиналъ добро, ако ли не, а вы съ приликомъ возвратите ми. А при томъ нижайше молимъ, в' пред' поштедите утрѫждавати старость мою, и ѡслабѣлыя очи таковими гр'чкими бреднами и высокомѫдренними пышностями. Ја мое очи штедимъ, да іоштъ кои данъ по светѫ погледимъ, и ако узмогѫ, да штогодъ Цр'кви и обществѫ пос.тѫжимъ, а не за Грке ѡкаяне." („Јавор", 1882., стр. 186/7. и „Новыя письма", 667.)

Дијонисијеве примедбе не могох наћи, али Рајићев одговор на њих нађох.

Он се налази и чува у митрополитској библијотеци у Карловцима под насловом: „Примѣчаніе на примѣчаніе Г. Д. Е. Б."

(Въ МК. 22. Мая 1796.)

Писат је in folio на 3 стране, и у њему Рајић одговара у 12 тачака на примедбе Дијонисијеве, т. ј. на сваку је примедбу Дијонисијеву одговорио по реду.

1793/4. написао је управо превео Рајић:

„ $\frac{\alpha}{\omega}$ Цвѣтникъ въ двѣстѣ и двадесятъ и четыре избранныхъ исторіяхъ насажденный и из' источникѡвъ Ізраилевыхъ напоенный, въ немъ же крины ѹдолніи добродетелей посредѣ терній порокѡвъ растѫтъ и цвѣтѫтъ, въ пол3ѫ и ѹкрашеніе всѣхъ любителей честности предложенъ 1793. За 67. лѣто дарованныя жизни трѫдъ сей въ благодареніе Богѫ принесенъ.

J. P. Въ Бꙋдинѣ градѣ, печатано писмены крал. всеꙋч. Пешт. 1802.“ 8⁰ XLVIII. стр. 584. Ч. I. и II.

„Цвѣтникъ“ је свој Рајић посветио „своме господину“ митрополиту Стефану от Стратимировић, и Рајић не дочека да га види за свога живота штампана, него је после смрти његове из његове оставине у 1000 примерака штампан.

За њега рече Рајић у писму од 16. Марта 1795., писатом своме пријатељу архимандриту бездинском Максиму Секулићу: „За ове две године (1793. и 1794.) на светломр’цао самъ две лепе и іоштъ невиђене книжице, єдна се зове *Цвѣтникъ*, а дрꙋга є *Трагедіа Уроша Цара* нашегъ. Ова послѣдня єсть стихами сочинена, и твоме и моме Господинꙋ приписана и посвећена, (незнамъ хоће ли є примити у милость) обадве, мыслимъ, послати Г. Новаковичꙋ, на штампанѣ. (Како је међутим Новаковић морао продати штампарију, то је „*Цветник*“ штампан у Пешти у свеучилишној штампарији, купљеној од Новаковића.) Онда ћешъ имати нешто лепо и жалостно, и весело читати, а до то доба држ’ се киселичара (триjода) и мое Історіе.“ („Беседа“, 1869. 63. стр.).

„Цвѣтникъ“ није оригинално дело Рајићево, него превод из књиге „Accera Philologica“, која је написана на немачком језику 1687., а препечатана 1754. у Штетину.

По закључку синодском од 1788. позвао је митрополит Путник Рајића, да преведе

с руског на српски поучне беседе за празничне и недељне дане, обећавши му за тај труд дати 100 дуката.

Рајић „разсѹждалъ ползѹ общѹю и просвѣщеніе православныхъ Христіанъ“, одазва се том позиву, и за 88 дана преведе и преписа на чисто поменуте беседе — на чисто је почео преписивати 23. Марта 1789. — под насловом: „Собраніе разныхъ неделныхъ и праздничныхъ нравоѹчителныхъ поѹченіи въ трехъ частехъ по особъ состоящее“.

„Благословеніемъ єгѡ Превосходителства Архієпіскопа и Митрополіта сербскагѡ Народа Мѡѵсеа Пѹтникъ“.

„Напечатанно въ царствѹющемъ Градѣ Віеннѣ при Јѡсифѣ благородномъ ѿ Кѹрцбек“ 1789.“ Оригиналан се примерак Рајићеви беседа налази у митрополитској библиотеци у Карловцима, 469 страна fol. и 3 листа „предсловія“.

У предсловију — рекло се — од стране Путникове — и ово: „Таква поѹченя ево видишъ благочестивый читателю: коя сѹ у ове три части садр’же. Она сѹ са свакимъ паштенѣмъ сабранна изъ святыхъ отаца, и найлепшыхъ старыхъ и новыхъ сочинителя, а притомъ сѹ скраћена, да бы дѹжиномъ своіомъ немогли отеготити чіегодеръ уши: а на противъ самомъ своіомъ краткостю могло бы къ себи привѹћи. Разрећена сѹ ова поѹченія на свакѹ неделю, и на све велике и нарочите празднике преко целе године.

За то да бы у оне дневе чаћена была по свихъ церквахъ какѡ у варошахъ, такѡ и по сели, и по монастыри, безъ сваке промене, и изговараня и ѿлаганя. И за то мы Преѡсвященнымъ Епіскопѡмъ братски препорꙋчавамо и налажемо, да бы ова поꙋченя, коя сꙋ сабранна и наштампана (найпре у Россій и ради Россіи, а садъ кодъ насъ ср'бски ради Србаля устроенна) по свимъ церквамъ ни еднꙋ неѡставляюћи, и башъ у присꙋствію самыхъ Епіскопѡвъ (ако не бы онъ за какавъ важный узрокъ могао проповѣдати) чаћена была непременнѡ и безъ ѡставке — —".

„А пакъ при свемꙋ томꙋ, ніе лепо прећютати и то, да чрезъ оваковꙋ наредбꙋ, да се ова поꙋченя читаю, не дао се слꙋчай онымъ священникѡмъ, кои есꙋ учени, и могꙋ проповедати, када бы они већъ ѿ сачиненя по своіой наꙋцы и дꙋжности, и говореню проповеди ѿрѣшени были, ни подъ кои начинъ. Негѡ наꙋка сама, коіомъ сꙋ они просвећени сачинявати и говорити проповѣди у приличне дне, и акѡ не бы каквомъ тешкомъ нꙋждомъ ѡбтерећени были, неѿложителнѡ на нихъ налаже ѡбвезателство. Єръ таква поꙋченя нинимъ трꙋдомъ начинѣна, и нинъ талантъ ѿкриваю, и лепше кодъ пастве свое нима заслꙋживаю поштенѣ и на узвышенѣ вышегъ степена нихъ предꙋготовлява. Прилѣжащій бо добрѣ пресвvтери сꙋгꙋбыя чести да сподобляются, паче же трꙋждающіися въ словѣ и ученіи, по наꙋки апо-

столской. А при томъ таква поѹченя какѡ сачинена за ондашня ѡбстоятелства тога времена и тога места люди и нравѡвъ за многѡ полезныя могѹ быти пріимленна. И за то нитко изъ ученныхъ священикѡвъ да не пріими себи за слѹчай ово установленѣ, да бы параситн се похвалногъ нѣгова упражнѣня у сачинѣню трѹдомъ своимъ, и у говореню проповеди — —".

Не види л се из ових речи, како је Рајић био либералног духа човек, те није био противан, шта више, још је волео, да свештеници — ученији — сами састављају беседе.

Беседе Рајићеве, давно се и давно не читају по нашим црквама, и ако су оне доста чистим српским језиком написане, а место њих потоњим митрополитима патријарсима, није падало на ум, да даду на чисто српском језику и сходно духу времена написати и штампати беседе, које би се читале у цркви од свештеника, који сами не умеју да саставе беседу.

А како би то било од велике користи!

Исте Рајићеве беседе нису штампане 1789., него тек 1793. у Бечу.

Путник је и умро (28. Јунија 1790.), а није дао Рајићу горњу обећану награду. Због тог је Рајић написао био молбу народном сабору у Темиштару 1790., да му се из народног фонда поменута свота изда с интересом.

У истој је молби Рајић рекао, како му је синод за труд, што је 1774. написао кати-

хизис, обећао дати 600 фор., а није своје речи одржао; како му је синод односно митрополит Путник 1788. наложио, да преведе с руског беседе, што је и учинио, за што му је обећао 100 дуката, а није своје речи одржао, а међутим је умро; — за то моли посланике „да бы васъ ради, и любезныхъ ради чадъ вашихъ и потомковъ подятыя толикія трѹди моя изъ вашего общаго и вамъ прикосновеннаго имѣнія съ интересомъ наплатити благоизволили. Зане инъ никто коснѹтися недерзаетъ, ꙗкоже мнѣ многащи сказанно, имѣній вашихъ общихъ, а изъ своего наплатити никто нехощетъ. Праведно убо есть предъ Богомъ и вами таковое онеправдованіе терпѣти, еже ѡстатися мнѣ безпомощнѹ и безнадеждиѹ въ старости моей, на ваше благое разсѹжденіе ѡставляю. Доброю сею и ѡсновательною надеждею, ꙗко в'скорѣ услышанъ бѹдѹ, и ꙗко любимое общество вѣрнаго раба вашегѡ воздаяніемъ праведныя мзды ѡбрадѹете, неѡставити же проводити дніе в'воздиханіи трѹдами сокрѹшеномѹ питаяся“. (Рукопис)

Ову своју молбу није Рајић предао сабору, и то као што рече у писму свом од 8. фебруара 1797. Стратимировићу, у ком га је молио, да поради код синода, да му се даде ма од куда обећаних 600 фор. за катихизис, с тога, што га је од тога одвратио један епископ.

За катихизис, није Рајић никад добио обећаних му 600 фор., и ако је, сем поме-

нутог искања, још неколико пута искао и молио, да му се обећана награда изда.

Тако је у своме писму од 1. Децембра 1791. митрополиту Стратимировићу писао: „По внегда на всевысочайшее взысканіе ѿдаянія рꙋкописωвъ моихъ на слꙋжбу бꙋдꙋщагω Народа нашегω Семинаріꙋма ѿвѣтъ мой уготовавъ къ вамъ на видѣніе и разсмотреніе послахъ, толикω сокрꙋшаюся сердцемъ и тꙋжꙋ, ꙗко утѣшитися не могꙋ, ниже спокоити дꙋшꙋ мою ω нихъ смꙋщающꙋюся. Наипаче єгда разсꙋждаю бѣдственнѣйшее в' чꙋжихъ странахъ странствіе мое наꙋкъ ради, в'нихъ же ꙗкω странникъ никаковыя помощи изъ отечества неимый гладъ и наготꙋ четиринадесять лѣтъ претерпѣхъ, все стараніе полагая къ намѣренномꙋ достигнꙋти концꙋ, єже к' священныя Богословіи вѣдѣнію по мѣрѣ моей обꙋчитися вѣдꙋщъ что отечество мое въ томъ наипаче ωскꙋдѣваетъ. Подобнѣ и дрꙋгая скꙋдость на умъ мнѣ приходила, в' коей и самъ жажденъ быхъ, разсꙋждая, ꙗко вси народи своего племене древности и поведенія пишꙋтъ, єдины токмо мы в' овомъ терпимъ скꙋдость. Того ради и семꙋ недостаткꙋ єлико возможно бꙋдетъ спомощи потщахся, и тогω ради съ великимъ трꙋдомъ и опасностію живота чрезъ тꙋрещинꙋ пройдохъ изискивая въ тамошныхъ странъ монастирей нашихъ древностей рꙋкописи, єже и слꙋчилося мнѣ нѣколико таковихъ достати, изъ коихъ и Ѯерпта учинихъ за бꙋдꙋщꙋю Исторію). Всѣхъ сихъ трꙋдωвъ моихъ и бѣдственныхъ пꙋтешествій

ѥже бы мощи ми в' обоихъ сихъ нꙋждностехъ послꙋжити любезномꙋ отечествꙋ, а изъ того достати честь, и награжденіе. Честь бо и мзда къ трꙋдомъ ободряетъ, а егда сихъ нѣсть сердце унываетъ ꙗкоже и писаніе глаголетъ: весъ трꙋдъ человѣка во уста ѥгѡ. Въ семъ мнѣ найлꙋчшій свидѣтелъ ѥсть повседневный искꙋсъ, и всѣхъ людей подвиги. Да бы убо в' таковыхъ трꙋдныхъ предметахъ по возможности моей успѣти возмоглъ, подносимыхъ мнѣ честей и достоинства ѿрекохся, ѡ чемъ свидѣтелства нетребꙋете самовидцы сꙋще. Въ сихъ предметахъ работая весъ мой вѣкъ, и вся силы дꙋшевныя и тѣлесныя изнꙋрихъ и свѣтъ очію моею тꙋ изчезе. При всѣхъ же сихъ вѣрныхъ моихъ услꙋгахъ, и неѡцѣненыхъ трꙋдѣхъ ради общества и церкве учиненныхъ ни признаности, ни дара, ни возмездія, ни подобающыя чести, но вмѣсто тѣхъ обиды и гоненія полꙋчихъ. Вѣдаете что за катихисмъ мзда мнѣ обѣщанная у 600 фор. со всѣмъ пропала за ѿмщеніе Пꙋтникꙋ даннагѡ на Архіепіскопство вотꙋма (ѡ чемъ молю васъ смотрите да бы и то мнѣ наплатилося). А за проповѣди сѵнодалныя равнѣ пропала бы мзда по смерти Пꙋтниковой аще не бысте вы предварили по квартамъ исплачивати оныя. И то ѥсть нынѣ препитаніе мое.“

„Нынѣ уже до старости моей достигохъ уже бо 66. лѣто имѣю, которая сама собою болѣзнъ, немощъ и слабость ѥсть, и къ скоромꙋ ѿ тѣла провозвѣстница. Іа поне в' ней надѣяхся горныхъ трꙋдѡвъ моихъ ѿ плода

вкꙋшая упокоитися и развеселитися. Вѣстеже ꙗкѡ всегѡ честнагѡ старческагѡ житія снабдѣнія и послꙋженія лишаюся: нынѣ же изъ онаго царскагѡ декрета милостивагѡ, в' коемъ ищется ѿ мене да бы ꙗ за возблагодареніе Народу и клерꙋ моя рꙋкописи ѿдалъ, на слꙋжбꙋ ꙗкѡ они мене воспитали и снабдѣваютъ, и до нынѣ, проразꙋмѣваю, что ꙗ ѡ трꙋдѡвъ моихъ и плода желаемагѡ лишитися имамъ. Царю ѿрещи требованіе єго грѣхъ и беззаконіе єсть, и лишитися трꙋдѡвъ безъ награжденія єсть несносная болѣзнъ, тꙋга и гибелъ. Тѣсно мнѣ ѿ всюдꙋ, Господине мой, и къ коей странѣ пристати имамъ, недоꙋмѣваю. Можетъ быти, дозволено бꙋдетъ ѿкꙋдꙋ ни бꙋди они 150 фор., по примѣрꙋ покойнагѡ Пꙋтника ежегодно подавати ми, но ꙗ прицѣнѣ той, в' скꙋдости останꙋ ꙗкоже и тогда, и єдва насꙋщнагѡ хлѣба тѣмъ доставати возмогꙋ (не треба заборавити, да је Рајић имао 2000 фор. кад се покалуђерио, а после смрти остало је иза њега преко 6700 фор.), и самъ бы ꙗ горнія моя трꙋди уничтожилъ тѣмъ образомъ, почти безъ цѣны ѿдавая".

„Вы сами вѣсте, что ꙗ лꙋчшія книги моея бібліоѳеки распродахъ и потрошихъ на потребимая. Въ настоящейже моей старости вящшагѡ иждивенія требꙋю, а каково єсть мое содержаніе в' монастырѣ безъ сꙋмнѣнія познато вамъ єсть. Приходитъ убо мнѣ в' ѡчаяніи ѡжидати кончинꙋ мою. Мню убо ꙗко не праведно бы было, да бы поне в' трое прямо Пꙋтникова даянія ѿ народныя масси

подаваемо мнѣ было. Зане уповаю, равномѣрный бы интересъ на процѣненныя моя р8кописи былъ. За то и во ѿвѣтѣ моемъ недерзн8хъ ѡ томъ что либо воспомян8ти єгѡ Величеств8, ниже пристойно быти мню царевой милости поставляти предѣлы". (Рукопис)

А у молби је својој од 1. фебруара 1798. митрополиту Стратимировићу и синоду, између осталог написао: „ — — За таков8ю усл8г8 мою тогда сѵнодално обѣщанна мнѣ мзда в' 600 фор., и протоколована (ꙗкоже увѣрилъ мене потомъ Г. Е. П8тникъ). Подождахъ долгое время ѡжидая позванія ѿ Г. тогда Е. Архіепіскопа єже пріяти ми ѡбѣщанное, но не бѣ гласа ни посл8шанія: наконецъ многащи сходилъ самъ тамѡ прилѣжнѡ просящъ ѡ томъ, но разлачними извиненіи всегда тощъ возвращаяся. — — И тако уже пропала вся моя надежда. А єже глаголется, ꙗкѡ мнѣ подавано, но азъ нехотѣхъ пріяти, сіе єсть безмѣстно. Хитростъ то была велика секретара Паѵла (Ненадовића, синовца митрополита Ненадовића). Возведен8 бывш8 Г. Е. П8тник8 на престолъ, многократнѡ требовахъ съ умоленіемъ, но и той по своем8 обыкновенію сладкими ѡбѣщаніи ласкаше желаніе мое даже до смерти." (Рукопис)

За што није ни митрополит Стратимировић, настојао, да се Рајићева молба искупи и да му се исплати обећаних 1774. за катихизис 600 фор., не зна се.

Биће, да је митрополит Стратимировић

добро знао, да Рајић није онакав сиромашак, као што се издавао у својим молбама.

А за беседе, дао му је митрополит Стратимировић обећаних од Путника 100 дуката.

Цар је Леополд II. обдарио Рајића за исте проповеди златним архимандритским крстом на златном ланцу, који му је свечано предат у седници народног сабора у Темишвару 1. Октобра 1790.

Исти је крст, по Рајићевој смрти, по његовој тестаментарној жељи продан, и добивен за њега новац раздељен фрушкогорским манастирима.

Рајића исти крст није обрадовао, што се види из ових његових речи, писатих митрополиту Стратимировићу 3. Јануара 1795.: „ — — За мене є крестъ и то на каквой годъ пантлики, макаръ ѿ грошића, а инако — т. ј. медајла руске царице, о којој ће већ бити говора — толико ће ми честь чинити медалица та, колико єго Вел. покойнаго Леополда крестъ, кадъ нико незна дае царева милость, него мисли сваки да самъ га к8піи. Оно парче пантлике чини ѿмѣнность, а не злато, єръ златанъ крестъ свакъ, коме се пристои носити може, а царева знака милости нитко развѣ коие пол8чіо милость“. („Новыя письма“, 657.)

1794. написао је Рајић: „Катіхизисъ священниковъ и діаконовъ новопоставленныхъ, ѿ честнѣйшагѡ Конзисторі8ма Бачкагѡ представленный за предсѣдателствомъ Г. Епіскопа

Іѡанна Іѡанновичь, съ краткими примѣчаніями упȣтствовалъ въ М. Ковилѣ л. г. 1794. февърȣаріа мѣсеца. Раичь с. р.“

Оригиналан примерак истог катихизиса, написан на 3 листа највеће 4⁰, налази се у митрополитској библиjотеци у Карловцима.

Биће, да је и у то време постојао обичај у бачкој дијецези, да су пред рукополагањем ђакони и свештеници, полагали испит пред конзисторијом, односно епископом, као председником, за који је још из времена Висариона Павловића (1731—1755.) постојао катихизис, који је морао Дијонисије Нововић, тадашњи професор новосадске богословије, саставити, на који је Рајић за владику Јовановића саставио оне примедбе у истом катихизису.

1794. довршио је Рајић: „Трагедіа сирѣчь печалная повѣсть ѡ смерти послѣдняго Царя сербскагѡ Уроша пятагѡ и ѡ паденіи сербскагѡ царства сочинена и произведена ҂аѱлг (1733.) года въ Карловцѣ Сремскомъ. А нынѣ пречищена и исправлена предлагается трȣдомъ І. Р. Въ благодареніе Богȣ трȣдъ сей принесенъ за 69. лѣто дарованныя жизны“.

Штампана у Будиму 1798. 4⁰ стр. 72., 2 стр. посвете, а 2 стр. Предȣвѣдомленія.

У своме писму, писатом 22. октобра 1796. митр. Стратимировићу, рече Рајић за исту своју трагедију: „Іа самъ у Темишварȣ

бꙋдꙋћи Г. Петровичꙋ трагедію Урошевꙋ и посветіо и предао, мыслимъ да ће вамъ ꙗвити. И онъ се ѡбећао, даћее дати штампати, докъ митарства проће. Ако и то бꙋдетъ, изволите съ нимъ договорити се, да и в' заглавіи фигꙋра поставится из' оне повѣсти гдигає Вꙋкашинъ убіо, на примеръ да изобразится єдна лепа шꙋма, и у ніой посреди Урошъ у своме царскомꙋ стихарꙋ съ препоясаніемъ, под' царскимъ вѣнцемъ и со скиптром: такѡ и Вꙋкашин' у дꙋгачкой ср'бской ћꙋрдіи у клобꙋкꙋ съ ћꙋлꙋмкомъ." („Новыя пысьма", 672.)

Иста је пак трагедија штампана просто без умишљене слике Рајићеве и у првом издању од 1798.

Рукопис исте Рајићеве трагедије, као што је сам написао, пропао је код владике Петровића „изъ неряденія єго".

У посвети својој Петру Петровићу епископу темишварском, дворском саветнику и рефендару придворне угарске канцеларије, рече Рајић, као своме „туземцу" — и Петровић је био карловчанин —: „Понеже трагедіа сія во Отечествѣ и мѣстѣ рожденія нашегѡ въ давно прошлое время сочиненна, и въ дѣйствіе произведена бысть, ѡ чемъ надписъ доволное подаетъ свидѣтелство: Всякъ же истинный Патріотъ, такѡ да рекꙋ єстественнѣ ѡдолжается честнымъ и возможнымъ образомъ возвеличити и прославити отечество свое въ знакъ благодарности мѣстꙋ томꙋ, въ немъ же свѣтъ сей увидѣ, и согражданинъ сотворися."

А у „предꙋвѣдомленію“, рече, како је исту трагедију сачинио Мануило Козачински Рус, ректор и учитељ карловачких школа 1733., и како је она представљана од ђака карловачких Јунија исте 1733. год., коју је он у младости својој преписао и „часто-кратнѡ увеселенія ради прочитивахъ“.

Сад ју је, рече, исправио од „погрѣшителныя моея юношескія преписи“, и даје ју после своје историје штампати, „ѿ кꙋдꙋ, ꙗкѡ Трагедіа сія изъ Історіи, такѡ и Історія изъ Трагедіи взаймный свѣтъ восприимꙋтъ“.

А дао ју је — рече — штампати и због тога, што је држао да треба „возобновити память премꙋдрагѡ ея сочинителя и трꙋдолюбнѣйшагѡ учителя (моегоже милостивагѡ Благодѣтеля) кꙋпнѡ и ѡ родѣ нашемъ многѡ заслꙋженнагѡ мꙋжа по писанномꙋ: „Знайте трꙋждающихся у васъ“. И: „Поминайте наставники вашя.“

Рајић је Козачинскога трагедију пречистио, т. ј. нешто је из ње изоставио, као повест о Митару и Фарисеју и о Богатом и Лазару, а место тог „нѣкотѡрая по коемждо дѣйствіи ко ѡбодренію къ наꙋкамъ любезнымъ отечественникѡмъ нашимъ въ новъ предложити во ѡбꙋченіе и подражаніе“.

Сем тога је Рајић Козачинскога трагедију разделио у чинове, у 9 „дѣйствія“, а свако дејствије у 3, а 6. и 9. у 2 јавленија, те да би се знало, шта је Козачинског, а што је његов састав, ставио је код првог К., а код другог Р.

„Прологъ“ је Козачинског, а „Епилогъ“ Рајићев.

Г. др. Јован Радонић, не знајући, ко је онај Петровић, коме је Рајић послао свој рукопис, рече у својој расправи: „*Прилошци Историји Словенског препорођаја*“, на стр. 21. „— — јавља Рајић да је трагедију предао неком Петровићу у Темишвар — —“. А тај Петровић не беше нико други, него владика темишварски Петар Петровић † 23. Децембра 1800.

1795. саставио је Рајић: „Точное изображеніе катихісма и во обще всея православныя восточныя церкве и во особности славенскихъ народѡвъ восточнагѡ исповѣданіа въ первыхъ Рѡссискагѡ таже Сербскагѡ, якѡ въ тȣрецкой области такѡ и въ цесарскихъ державахъ ѡбрѣтающагося Народа въ кратцѣ предложенное.

Ѿ сочинителя самагѡ Катихісма“.

Мала 8⁰ стр. 116.

У истој се историји налази доста стварних погрешака, и то таковых, да се човек мора чудити, да их је Рајић могао учинити.

Тако н. пр. Рајић није знао, да за време митрополисања Вићентија Поповића митрополитска столица није била у Београду, него у Карловцима; није знао за сједињене београдско-карловачке митрополије у једну митрополију; није знао да Максим Суворов није дошао у Карловце за време владања руске царице Ане Јовановне, него за време

Петра Великог; није знао кад је Максим Суворов дошао и кад је отишао из Карловаца у Русију натраг; није знао за прештампавање букварова у Римнику 1726., 1727. и 1734.; није знао за „Пропедію“ Дијонисија Новаковића, за „Краткое вѣри православныя исповѣданіе“ од Василија Крижановског.

Сем овог незнања Рајићева, има у њој неких ствари, што нису верно описане и представљене.

Рајић није волео митрополита Јована Ђорђевића, а особито је био на њега љут, и није му могао ни после смрти опростити, што га је назвао Татарчиком, Калмуком и т. п., те га је и у својој историји катихизиса представио у доста ружној светлости.

Тако, по Рајићеву опису, Ђорђевић је крив, што су Руси професори после смрти Вићентијеве отпуштени, а то не стоји.

Руси професори отишли су после смрти Вићентијеве с тога, што је у Србији наступило жалосно стање, а патријар Арсеније Шакабента није био потврђен, нити је имао прихода, да би могао издржавати и школе у Карловцима, као што их је издржавао митрополит Вићентије Јовановић, који је н. пр. 1736. 1475 фор. годишње давао професорима и учитељима које у Карловцима, а које по Срему и Србији.

Какво је стање било у Србији 1738., види се из писма јеромонаха, проповедника слова Божјег и магистра београдског, Руса

Петра Михаилова, који је дошао и сам на позив митрополита Вићентија Јовановића с осталим Русима, и који је због болести заостао у Београду, те није могао отићи с карловачким професорима у Русију, које је писао 14. Јунија 1738. у Београду владици будимском Василију Димитријевићу, нудећи му се за учитеља.

Он у њему рече: „Въ Белиградѹже болше стояти, неимамъ за чимъ, на чемѹ и при комѹ, понеже люди смелися ѿ Тѹрака, а резиденцыя запѹстѣла, ꙗкѡ и сами знаете. Сербію диштрикта Белиградскагѡ, и всю краинѹ Тѹрцы поробили и поарали а кто могалъ бѣгати, побѣгалъ кто въ Банатъ темишварскій а кто въ Сремъ и въ Бачкѹ, и Турки єжедневно гледаютъ єдинаго на врачаръ, а дрѹ́гаго въ Сремъ, а нѣмачка армада вся прешла чрезъ Дѹнавъ въ Банатъ Темишварскій. Г. Блаженнѣйшый Патріархъ ѿиде въ шанецъ варадинскій (Нови Сад).“ (Рукопис)

Из овог се јасно види, све да је у то време тадашњи патријархов архиђакон Јован Ђорђевић, потоњи митрополит, и рекао оно Русима, што је Рајић на 26. стр. навео, да им је то рекао из нужде и невоље, а не из обести.

У истој се историји огрешию Рајић о успомену митрополита Ђорђевића и у томе, што је рекао за њега: да је и школски фонд, који је Ненадовић установио, појео“ (стр. 33.), што такође не стоји.

Др. је Милош Рајић, народни секретар,

издао 1864. „*Србски народни фондови*“, и то на основу архивских списа и рачуна.

На стр. 17. вели се: „26. Октобра 1769. довршенъ є рачунъ клирикалногъ фонда (исти је основао Ненадовић 1749.), и на основу истога, преданъ є овай новоизбраноме митрополиту Јоану Георгиевићу на чуванѣ.“

„Тада є износио клирикални фондъ 44,615 ф. 53 кр.“

„Колико се овай фондъ подъ управомъ митрополита Ј. Георгиевића умножио, показуе после смрти нѣгове саставлѣни и 10. мая 1774. заключени рачунъ. Био є онда по истомъ рачуну свега 66,850 ф. $22^3/_8$ кр.“

Из овог се са свим јасно види, да митрополит Ј. Ђорђевић није појео клирикални фонд.

Ако се ко узнађе, да напише биографију митрополита Ј. Ђорђевића, видеће се, да он није био у свему онакав, као што је описан и представљен у поменутој Рајићевој историји катихизиса.

А што је један Рајић тако чинио, биће да је то чинио с тога, што је, што рекао митрополит Стратимировић у своме животопису Рајићеву: „Раичь нѣкогдаже и мечтаемыя обиды хотя безъ всякагѡ воздаянія зла и долго памятствоваше.“

Оригиналан се примерак исте историје, налазио некад у митрополитској библиотеци у Карловцима, а данас се налази у библиотеци српске кр. Академије у Београду под бр. 148. (41).

„Српско учено друштво“ у Београду, које је купило исту историју, хтело ју је још 1854. штампати, ну тадашња црквена власт у Београду не допусти.

Рајићево је „изображеније катихизиса“ први пут изишло у изводу у српском преводу од др. Милоша Светића — Јована Хаџића, прво у II. књ. „*Голубице*“ 1840., а затим у „*Бачкој вили*“ за 1841. Цело је пак изишло у српском преводу од Ђоке Поповића Данилчара у „Народној библиjотеци“, што је издаваху браћа Јовановићи у Панчеву, у 95. свесци, под именом „*Историја катихизиса*“.

Први се састав Рајићев — макулатура — „Изображеније катихизиса“, налази у митрополитској библиjотеци у Карловцима, 10 листи fol. На њему стоји Рајићевом руком написано: „започео 19. Јȣніа 1795.“

У преписатом на чисто примерку — започетом 28. Јунија и г., дакле је Рајић „Изображеније катихизиса“ написао за 10 дана — изоставио је Рајић из „Ноте“ на 33. страни издања браће Јовановића овај став.

После речи: „ — — и укор потомству описана оставити“, налази се у макулатури овај став: „Въ примѣръ едино поставимъ, есть в' воросовѣ в' Карловцѣ митрополітскій вертоградъ, еще ѿ патріарха заложенный и ѿ Г. Ненадовича разширенный и добрѣ насажденный. Надъ нимже на пригорнѣ весма преизрядное крȣглое веселое зданіе поставый той Г. Ненадовичь в' опочиваніе свое и увеселеніе и инимъ приходящымъ, на неже

иждивено до 7000 фор. Красное сіе зданіе Г. Іωаннъ мерзость во очесѣхъ ωвляшеся, того ради ненавистію к' Павлꙋ движимъ до основанія разорити повелѣ".

Како је митроп. Вићентије Поповић у своме тестаменту од 15. Дец. 1721. наредио, да се: ексарсима Теодосију, Вићентију Јовановићу и Никанору, протосинђелу Василију, архиђак. Андреју, јерођак. Стефану даде кућа и два винограда у воросову, прозвати Лазарев и Гаврилов, то је од њих патријар Шакабента направио данашњу патријархову башту.

1796. допунио је Рајић катихизис од 1774.

А за што је то Рајић чинио, види се из његова предговора, у ком рече, да пошто због краткоће времена не могаше „нꙋждними писанми снабдѣти и укрѣпити предложенныя в' немъ (у катихизису од 1774.) догмати, но точію просто безъ свидѣтелствованія", то имајући слободног времена, допуњава ту празнину, те наведе „священная писанія в' потвержденіе предложенныхъ: ово да бы при наведеніи писаній всякое быти могꙋщее сꙋмнѣніе у возрастшихъ престало, ово же да бы юность еще ѿ младыхъ ногтей навикли, какω употребляти достоитъ слово божіе в' догматахъ своихъ".

А у своме писму од 28. Јулија 1796. митрополиту Стратимировићу, рече Рајић за исти катихизис: „— — Посао у комъ самъ се забављаю досадъ, єсть быо общій сѵнодалный катихисисъ, кои у школахъ преподае се. Іа како самъ смыслио и намѣріо быо,

тако самъ и уредіо и ѡкончао. А трꙋдъ є састояо у томъ. Іа самъ нѣга на ново преписао: али свакꙋ речъ у ѿвѣтахъ чрезъ, а, б, в, назначенꙋ, ꙗсними теѯтами исподъ свакогъ ѿвѣта приведенними потвердіо. И тимъ, мыслимъ, да самъ прво силꙋ догматѡвъ добро засведочіо, и доказао, да се нитко сꙋмняти у напредъ не може, а дрꙋго да самъ ѡблакшао трꙋдъ катихетамъ, у истраживанію теѯтѡвъ по священной Библіи. Све за нихъ уготовлено, само да бы се потрꙋдили добрѡ апплицирати, и да бы младежъ зараніе научила се испитивати писанія, и теѯте изꙋчавати на паметъ, какѡ бы свагда готови быти могли свакомꙋ дати ѿвѣтъ ѡ исповѣданіи своемъ". („Новыя письма", 668.)

Рајић је имао доста труда, док је оне силне наводе из св. писма поизналазио и на своја места поређао; ну, која корист, кад се у штампаном издању од 1797. и доцније, није на њих узимао озбир, него је катихизис прештампаван онако, како је штампан први пут 1776.

Оригиналан се примерак истог катихизиса, под насловом: „Катихісисъ малый или сокращенное православное исповѣданіе греческагѡ-неꙋнитскагѡ закона, во употребленіе неꙋнитскія славеносербскія юности 1774. сочиненъ и ѿ неꙋнитскагѡ епископскагѡ въ Карловцѣ держаннагѡ сѵнѡда тогожъ года потвержденъ, нынѣ же прибавленіемъ священныхъ писаніи до-

полненъ и изяснен 1796., ѿ самагѡ сочинителя.“ 8^0 стр. 128. данас налази у библиотеци српске кр. Академије у Београду под бр. 147 (40.)

1799. написао је Рајић: „Сѵмволъ исповѣданія и житія либертинскагѡ или фраймаѡрскагѡ, 1799. слышанъ и ѿвѣщанъ. М. К. Ј. Р.“

Оригиналан се примерак истог исповједанија, на 3 листића 8^0, налази у библиотеци митрополитској у Карловцима.

Рајић, још док је био световњак, за време свога професоровања у Карловцима, превео је и 1764. штампао у Млецима: „Слово ѡ грѣшномъ человѣкȣ придворнымъ всерѡссійскагѡ Імператорскагѡ величества Проповѣдникомъ Гедеѡномъ въ недѣлю двадесятъ седмȣю по Сошествіи св. Дȣха сверхȣ у Лȣк. Гл. 13. ст. 12. Сказанное а Ради Православныхъ Сербскагѡ народа Хрістіанъ изъ Московскагѡ на Славено-Сербскый ꙗзыкъ преведенное ѿ І. Р. въ Карловцѣ Сѵрмійскомъ“, велика 4^0 10 листи.

Биће, да је превод Рајићев и слово од истог Гедеона говорено у недељу о слепом, које је на истом месту и исте године штампано.

Бавећи се Рајић код владике Видака у Темишвару, написао је „Исправленіе Грѣшника дȣхомъ кротости, ꙗко врачемъ дȣховнымъ такѡ и врачȣемымъ ѿ нихъ

кающымся Грѣшникωмъ въ пользꙋ устроенное“ І. Р. лѣта 1763. Въ Темишварѣ. 4⁰ 30 стр.

Оригиналан се примерак истог исправленија налази један у митрополитској библиотеци у Карловима, а један у библиотеци Матице Српске.

На матичином примерку стоји: „Въ Темишварѣ Банатскомъ 1764. года, Мѣсяца Априлія“.

У истом примерку под којим је подписан: „Божіею милостію Православный Епіскопъ Темишварскій и Липовскій и прочихъ Принадлежащыхъ дистриктовъ, Вікентій Іоанновичь Видакъ с. р.“ има „Вина и поводъ сочиненія книжицы сея“, што у митрополитском нема.

Из увода или предговора се види, да је Рајић саставио исто исправленије за владику Видака, које је шиљано свештенству, да се по њему влада и учи народ.

На матичином примерку на корицама стоји: „Прочтохъ сію книжицꙋ и в' Ней ничтоже противно православномꙋ мꙋдрованію ωбрѣтохъ. Діонѵсій Новаковичь с. р.“

Ово је онај Дијонисије — Далматинац — који се учио у Русији; који је прво био професор у богословији у Новом Саду за време владике Висариона Павловића, а за тим будимски владика 1749.—1767. и који је допринео, те је влада започела своје комесаре шиљати у синодске седнице.

1766. је написао Рајић, бавећи се у Но-

вом Саду код владике Путника: „Стіхи о воспоминаніи смерти“, које је његов пријатељ Стеван Гавриловић, живописац Карловчанин, штампао у Будиму 1814, 4⁰ стр. 4.

У 63. је књизи „Гласника“ бившег српског ученог друштва у Београду (на стр. 251—263.), штампан Рајићев буквар од 1780.

Исти је штампан са бакрореза. О истом се буквару не зна, да л је кад штампан.

У Новаковићевој „Библиографији“ спомињу се по Шафарику и неке Рајићеве „Пѣсни“, о којима није могао ништа више дознати, где су и кад су штампане. И ја не могох за њих ништа дознати.

Још се од Рајићевих састава у рукопису налазе у митрополитској библиотеци и ови омањи његови радови:

„Словце Г. Петрꙋ Петровићꙋ вступающꙋ в' Епархію Темишварскꙋ“. 1 лист folio.

Петар Петровић премештен је 26. Јануара 1784. из карлштатске у темишварску епархију.

Беседа „На рождество Хрістово за Епіскопа Бачкагѡ Іѡанна“ (Јовановића), Ковиль 19. Дек. 1789.

„На ново лѣто“ 1790.

„На св. Богоявленіе“ 1790.

„На св. Цветоносіе“ 1790.

„На св. Воскресеніе“ 1790. Свих ових пет беседа, написане су на $2^1/_2$ листа foloi, на пола писано.

„Надгробное за архимандрита Гргетешког Данила Плевицког † 5. Новембра 1788.“

Натпис за олтар за дограђену 1797. српску цркву у Новом Саду, за Алмашку св. три Јерарха.

У шематизмима бачке епархије, од куда је ушло и у *„Шематизам митрополије карловачке за 1900.“*, вели се, да је алмашка црква саграђена 1746., дочим се из Рајићева натписа види, да је иста „внѣшнымъ зданіемъ совершена 1797., во дни Імператора Франциска вторагѡ“.

„Краткое ѡписаніе правилъ Апостолскихъ, наипаче ѡ числѣ тѣхъ и важности изъ предсловія Беверегіева на правила сія. Зри томъ II. стр. 1.“, фев. 15. 1783. Райчъ с. р. 4⁰ 3 листа.

„Надгробное за Матију Чапловића де Јесенова „иже бѣ Славянинъ родомъ, закона аѵгѹстинскагѡ, званіемъ Секретаръ въ коемъ троимъ Епіскопатомъ Арадскомѹ, Бачкомѹ, Темишварскомѹ, и на конецъ Архіепіскопіи Карловачкой чрезъ тридесятъ и осмъ лѣтъ вѣрнѡ, тщателнѡ и бодренѡ послѹжилъ. Въ званіи семъ и жизнь свою въ водномъ недѹзѣ шестдесятъ и седмъ лѣтъ старъ сый ѡкончалъ. Ємѹже надгробное сіе печалная сѹпрѹга его съ дѣтми въ памятъ єгѡ поставиша лѣто Г. 1792. Мѣсяца Іѹліа 23. денъ.“

На 1 листићу. По свој је прилици Матија Чапловић био отац Јованов што је написао и издао 1818/19. знаменито дело *„Slavonien und zum Theil Croatien“* I. и II. део.

„Исповѣданіе Вѣры истиннагѡ Христіанина Каѳолика“. Преводъ съ нѣмецкагѡ 4⁰ 1 листић.

„Из' новина бечких“ изятіе“ 1787. Н. 2.

„Из' регенсбѹргских' новин'“ Н. 1. 1784. на 1 листићу.

„Зерцало нравѡвъ человѣческихъ по четиремъ главнымъ сложеніямъ тѣла, или темпераментамъ ѡписанныхъ, в' немъ же ꙗкѡ всякъ себе такѡ и инныхъ ѹвидити и познати можетъ“. Преведенно съ нѣмецкагѡ.

Въ М. Ковилѣ І. Р. лѣто Г. 1793. на 1 листу велике 4^0, каширано на платну.

У VI. је свесци „Гласника друштва србске словесности“ штампан чланак: „Сказаніе ѡ житіи Преосвященихъ Архіепископѡвъ всея Сербскія и Поморскія земли ѿ Первагѡ всѣхъ ихъ учителя Святаго Саввы Неманича, въ кратцѣ собранное изъ книги зовомія Родословъ, яже обрѣтается въ Сербской Лаврѣ во Святой Горѣ Аѳона Хилендарѣ. Списаное Даніиломъ Архіепископомъ Сербскимъ, иже поживе во времена Драгутина и Милутина и Дечанскаго Кралей Србскихъ“. (25—47.)

Ко је написао исти чланак, није под њега стављено. Како је на крају штампано: „Ове записке нашле су се међу артіяма блаженопочившегъ Епископа Г. Л. Мушицкогъ“, с тога се и нагађало и нагађа име пишчево. Једни су тврдили да га је написао митрополит Стратимировић, други Лукијан Мушицки, а трећи Јован Рајић.

Како је у истој књизи, као продужење

изишло и „Извѣстіе и Радъ Патріархωвъ, Архіепіскопωвъ и Епископωвъ славено-сербскихъ въ Державѣ и наслѣдныхъ Земляхъ Августѣйшагω Аустрійскагω Двора бывшихъ и сущихъ —" (47—88.); ја саму „Летопису" књ. 198. тврдио да исто „Извѣстіе" није написао ни један од поменутих, него да је оно написано још за време Ненадовићево.

О састављачу „Сказанія", нисам на истом месту ништа споменуо.

Дошав у сретни положај да могу у неколико исправити горње своје тврђење, ја га ево и исправљам.

Поменуто „Извѣстіе" од Црнојевића до Ненадовића саставио је у истини Рајић, а тако је исто он саставио из Данила „Сказаніе", што се види из његова писма, писата 11. Маја 1793. митрополиту Стратимировићу, у ком рече: „Пишете ми ѿ стране Пр. Отца Алеѯе Нoгany да се нѣму извѣстіе даде ѡ нашемъ Преωсвященомъ и преподобнѣмъ Архіепископѣ Даніилѣ Историкѣ, кто былъ и что и когда писалъ, и каковыя важности книга егω есть. Како годъ вы неможете се поменути моегω о нѣму казиваня ѿ нѣколико времена, а каколи ћю се ꙗ моћи опоменути моегω о нѣму преће 35 година читаномъ. Инди ꙗ ништа незнамъ. Што самъ знао, и на писму на три табака мога ситнижа овакога имао свію житія ѿ св. Савве Архиепіскопωвъ и Патріархωвъ до временъ Ненадовича (изъ чега и тай свѣщникъ вашъ

устроенъ) то самъ са свѣщникомъ заедно Пѹтникѹ покойномѹ предао. Инди ꙗ неимамъ ништа, изъ чега бы васъ послѹжіо. Зато и простите. Акое пакъ башъ толико нѹждно да се то мора изнаћи и знати ѡ Даніилѣ архиепіскопѣ, то изволите ѿ Г. Іѡанна Епіскопа бачкаго цѣлый в' составѣ его Родословъ сербскихъ' кралей (кои ко Народней Бібліоѳеки надлежитъ) изискати, и того прочетше нѹждныя предмети извадите и пошлите. Въ прочемъ молимъ дайте ми мира, да се бавимъ ѡ моіой тешкой болѣтици, у коей и хлѣбъ ми на паметъ не пада, а камо ли да ꙗ тражимъ ср'бскѹ старинѹ, и нѣнѣ историке. Етое Історіа код' васъ у Реестрѹ Аѵкторѡвъ съ почетка под' Литеромъ *Д*. наћиһете искомаго Даніила, а кошто може быти, помозите се, а ꙗ далѣ ништа незнамъ. Сожалѣю да онай малый али многотрѹдный мой чертежъ Господей Архиепіскопѡвъ и Патріархѡвъ изгѹбленъ есть, такое то, кад' тѹ досадъ е царствовала Ignorantia гди сѹ чаше и прочая цѣнѹ имѣли, а не книги, достаһете кршити пр'сте, и тр'ти чело, кадъ бѹдете морали ѿвѣтствовати ѡ нѣкоей матеріи, а неимате из' чего. Знай какве си имао предъ собомъ, а проразѹмѣвай какве һешъ ѡставити по себи. Видишъ да luxus влада светомъ, и Сарданапаловъ принципіѹмъ: Некъ е мени добро овогъ света, а съ онога нитко ніе дошао разбіене главе, да каже, како е тамо. Тешко дѹши на сѹши, него кваси ꙗкѡ, да отидемо мокри на онай

светъ, то садъ кодъ насъ и нашихъ — — — влада. Што м8 драгѡ, баръ да се изблюемъ, да ми лакше б8де, али и то предъ тобомъ. За далѣ умемъ ћ8тити, еръ се мене не дотиче, и ч8вамсе беде. — — —". (Рукопис)

На исти Рајићев састав, морао је Лукијан Мушицки наћи, те се или исти, или препис нашао у Мушицковој оставини, а синовац његов др. Ђорђе продао и њега са осталим рукописима српском ученом друштву.

„Свѣщникъ" о коме говори Рајић у истом писму, биће познато штампано, 1865. Хронолошко посљедованије Архијереја и Патријараха што је такође Рајић саставио, а доцније попуњавано.

„Апологіа", у којој је одбрана од учињених примедаба дворске депутације на синодски — његов — катихизис.

2 листа fol.

„Надгробное" своје, о коме ће већ бити разговора на своме месту. 4^0 на 1 страни.

По Рајићеву „Инвентарі8м8" од Августа 1796., имали су се његови рукописни састави дати: 1) Потоњем владици Јосифу Путнику: „Д8ховныя оды моегѡ сочиненія и р8кописа в' 12". Шта је са истим одама било, да л су пропале или се и данас где налазе, не знам.

2) Рајићеву посинку Петру Рајићу: „М8хамедово страданіе сочиненіе мое съ портретею его и мапами".

Ни за њега не могох ништа сазнати.

3) Митрополиту Стратимировићу: „Ка-

лендаръ всегдашный ѿ папира шестоѹголный моегѡ сочиненія.“

Ни за њега не могох ништа сазнати.

Сем поменутих штампаних радова Рајићевих, штампан је у 24 књ. „Летописа“ оригиналан његов састав: „Назначеніе лѣтъ рожденія, жизни и преставленія, яко Родителей моихъ, тако и єдинокровныхъ Сестръ и Братіи“; „Надгробное“ и „Мореплаваніе Ївана Раича“ стр. 51.—63.

Исти се Рајићев састав налазио у библиотеци осечког физикуса др. Васе Атанасијевића.

„Надгробное“ је штампано и у 47. књ. стр. 58.

А „Родословъ“ је штампан и у I. св. „Гласника друштва српске словесности“, стр. 170–173.

У 90. и 91. књ. „Летописа“ је као што рекох штампан одломак из Рајићева рукописа о разделењу цркава Гл. V. VI. VII. VIII. стр. 134.—151. и 1—31., а у 91. „Хрістіянъ и Евреинъ ѡ истиннѣй вѣрѣ, Разговоръ“ стр. 31.—50.

У 120. књ. „Летописа“ је штампао др. Ђорђе Мушицки, податке за животопис Рајићев, из његова рукописа, стр. 235.—240.

У 144. књ. „Летописа“ је штампао Бранко Мушицки „Мало грађе за биографију Рајићеву и Мушицкову.“ Оно о Рајићу — као што рекох — морао је сам Рајић написати, а Лукијан Мушицки је морао само преписати.

Колико сам могао изнаћи, Рајић се бавио и прављењем песама.

Сем „Бой змая са орлови“ и „Трагедіа царъ Урошъ V.“ и споменутих на стр. 17. и 26/7. песмица Рајићевих, које је обелоданио у „Јавору“ за 1878. Душан Кнежевић, нашао сам још на ове његове песме:

1764.

„Привѣтствіе в' день Рождества Хрістова на 1764. лѣто“, 20 стихова.

„Тогожъ лѣта съ вертепомъ“, 14 стихова.

На латинском језику 30. марта 1764. у Темишвару „Epitaphium Georgii Brankovics Despotis, ac totius Slavoserbos, Rassianos, Illyriae, Myssiarumque primae Iustinianae Patriae.“ 30 стихова.

1765.

„На праздникъ св. Николая“ Привѣтствовалъ Михаилъ Карали в' Новомъ Садѣ Декемврія 6. 19 стихова.

„Привѣтствіе на рождество 1765.“ 28 стихова.

1766.

„Стихи на воскресеніе 1766. Апріліа 23.“ 40 стихова.

„На св. Николая 1766.“ 12 стихова.

„На рождество 1766.“ 16 стихова.

„На рождество Хрістово тогожъ года“, на латинском језику, 12 стихова.

1767.

„На воскресеніе 1767.“ 20 стихова.

„На св. Николая 1767.“ 18 стихова.

„На рождество Хрістово 1767. года в' Новомъ Садѣ“, 26 стихова.

1768.

„На воскресеніе Хрістово 1768. в' Новомъ Садѣ Марта 30.“ 35 стихова.

„1768. На рождество Хрістово Сѵмеонȣ Чарновичȣ.“ 14 стихова.

1769.

„На св. Димітрія“ 16 стихова.

„На рождество Хрістово“ 1769:
Манойлѹ Јанковичѹ 6 стихова.
Алеѯій Рацковичъ 8 стихова.
Петрѹ Ђѹрковичѹ 18 стихова.
Георгію Костичѹ 4 стиха.
Іоаннѹ Рацковичѹ 8 стихова.
Димитрію Костичь-Мардаріевичѹ 3 стиха.
Димитрію и Миланѹ Іоанновичь 10 стихова.
Ѳоми Пѹтникѹ 16 стихова.
Іоаннѹ Бѹчѹкличѹ 9 стихова.
Георгію Матинице 12 стихова.

1770.

„За св. Георгія“ Обрадовичемь 25 стихова.

Како у истој песми Рајић рече:
„Зато домъ нашъ празднѹетъ памятъ его славно
„Подражащъ всѣмъ Предкомъ во чести похвално“,
то се из тога види, да је и он а и Доситије Обрадовић славио св. Георгија.

1770. Мардаріевичемъ 12 стихова.
„Давидѹ“ 4 стиха.
„Јови Вѹичѹ“ 6 стихова.

Сви су ови били свечари на св. Георгија, којима је Рајић спевао песмице.

1771.

Рајић је спевао у Н. Саду 20. Августа 1771. песму без наслова у 3 строфе, а 18 стихова, у којој говори о јесени и лету.

1774.

„О воскресеніи“ за Н. Садъ 1774. 22 стиха.

1782.

„Новая фигѹра“, с немецкаго преведено тогожъ года (1782.) 14 стихова.

Пред песмом је написао Рајић ово разјашњење поменуте фигуре — слике:

„Представляетъ она дѹховный соборъ, в' коемъ сѣдитъ Папа, Патріархъ, Лѹтеръ и Калвинъ, и кійждо исповѣданіе свое и обрязъ во подаяніи еѵхаристическія тайни показѹетъ

сице: 1) Папа пригорливши лѣвою чашꙋ, сирѣчъ содерживаетъ тꙋю за себе и священство свое, а Народу подаетъ десною остію токмѡ. 2) Патріархъ держащъ убо потиръ лѣвою, лжицею подаетъ оба вида кꙋпно 3) Лꙋтеръ обѣма рꙋкама показꙋетъ остію и чашꙋ раздѣлнѡ 4) Калвинъ подобнѣ хлѣбъ на блюдѣ и чашꙋ подаетъ 5) Кесаръ тꙋ стоя десною рꙋкою скиптръ держитъ в' согласіе приводитъ сіи четири закона, глаголя: *миръ вамъ*. а лѣвою грꙋдъ свою указꙋющъ аки нѣчто истязꙋя глаголетъ соборꙋ:

„Іадите, пійте, ꙗкоже хощете, точію мирно,
Дадите же мнѣ и Богꙋ, что ѿ васъ есть должно."
(Мат. 22, 17).

* * *

Без назнаке године:

Епитаф Јосифу II., 4 стиха, на немачком и славенском језику.

Песма на латинском језику: Сауеру, Иштенцију и Келеру, 15 стихова.

(Све се ове песмице налазе у оригиналу у митрополитској библиотеци у Карловцима).

У Бечу је штампана 1790. књижица: „Пѣсни различныя на господскія праздники. Иждивеніемъ Г. Даміана Кaꙋлиціи новосадскагѡ книго-продавателя".

У митрополитској библијотеци у Карловцима има примерак од исте књижице — песмарице — Стратимировићев, и код 5. песме на рождество Христиво стоји са стране „написао Раичь" (у истој је у 12. стиху у место: „Міръ врагъ похоть — —", исправљено: „Міра похоть — —"; код 2. на воскресеније

такође: Раичь с. р.; код песме: о воспоминанiи смерти такође: Раичь с. р.

Т. ј. Рајић је те песме спевао.

И ако је Рајић спевао поменуте песме, а можда их је спевао и више, па су се изгубиле; за то он ипак није био песник.

Као што се Рајић иначе угледао на поменутог архиепископа Прокоповића, који је био и историчар и богослов и песник (управо правио стихове), тако се Рајић угледао на њега и у прављењу стихова, те је и сам правио стихове, као што су многи и многи и после њега, а има их и дан данас, који праве стихове, ма да нису песници.

Како је Рајић певао, навешћу почетак од његове две песме:

Съ вертепомъ.

Приступимъ днесъ съ Пастырми къ виѳлеемȣ градȣ
И увидимъ въ Пеленахъ Адамлю ѿрадȣ
Кто сей лежитъ во Іаслехъ, и ѿкȣдȣ прійде;
Во истинȣ Сынъ Божій съ небесъ для насъ сниде,

и т. д.

Школное к' умершему Привѣтствіе.

Скорбное Позорище нынѣ изявися,
Егда дрȣгъ нашъ Еѵѳиміи ѿ насъ удалися.
Ѿиде, ахъ! ѿиде в' небесныя школы,
Мȣдрости Началника навикатъ и воли“ и т. д.

У своме пак спеву: „Бой змая са Орлови“, овако је Рајић певао:

„Сиротица Сербія, диже рȣке къ Богȣ
Славȣ, хвалȣ, и почесть приношећи многȣ.
Боже благій слава ти на твоемȣ дарȣ,
Кадъ си ми повратіо, свȣ слободȣ старȣ. и т. д.

Довде наведени Рајићеви радови, сем катихизиса, могу се назвати „пиљцима“

спрам оних његових радова, што ћу их навести, који се могу назвати „камењем“.

А ти су његови радови, прво, тако названо „Θеологическое тѣло“ у пет томова.

I

„Бесѣда Первая ѡ священномъ писаніи, еже есть свѣтъ вышеественный дȣхомъ святымъ вожженный на немже ѹтверждается христіанская ѿкровенная Богословія.“ Томъ I. I. Раичь с. р. fol. 176. стр.; предсловіе 3 стр.; писаніе вещей содержимыхъ въ книзѣ сей главное 5 стр., сѵнопсисъ 10 стр.

При писању откровене богословије, служио се Рајић већином списима блаженог Августина, ипонског епископа и св. Јована Златоустог константинопољског епископа.

За што се пак држао и списа учитеља римокатоличке цркве Августина, за извину наведе Рајић у првом тому ово: „Негли за погрѣшность нѣкȣю почтетъ кто тое, ꙗкѡ блаженнаго Авгȣстина западнія церкве учителя въ восточной церкви непознаннаго ниже празднȣемаго паче прочихъ отецъ употребляю въ книзѣ сей. Но да никто ѡ томъ не соблажняется, или за нѣкое зломысленное коварство возмнитъ, имѣю на то вселеннагѡ Собора благословеніе. Пятый глаголю вселенскій Соборъ въ Константинополи бывшій въ сношеніи третіемъ съ прочими отцы восточними и западними пріемлетъ и Авгȣстина сіе есть вся книги написанныя ѿ негѡ. Надъ всѣми, словеса сȣть Собѡра святагѡ, сими

последѹемъ во всемъ св. отцемъ и учителемъ церковнымъ Аѳанасію, Іларію, Василію, Григорію Богословѹ и Григорію Нѵскомѹ, Амвросію, Аѵгѹстинѹ, Ѳеѡфилѹ, Іѡаннѹ Константинополскомѹ, Кѵрилѹ, Леѡнѹ, Проклѹ и прочая. Пріемлетъ убо соборъ святый книги ѿ блаженнагѡ сегѡ отца писанныя, и въ нихъ содержимомѹ ученію последѹетъ такѡ ѩкѡже и прочихъ Отецъ поминаемыхъ. Дрѹгая причина была тогѡ ѩкѡ сегѡ учителя по болшей части привождѹ свидѣтелства, ѩкѡ блаженный сей мѹжъ ни единѹ неминовалъ богословскѹю матерію, ѡ нейже бы ненаписалъ нѣчто, и то добро и зрѣло.“

Рекавши за тим зашто се служио и списима св. Јована Златоустог и других св. отаца, и наводима св. сабора рече: „Кромѣ бо сихъ свидѣтелей и учителей за истиное и ѡснователное что либо воспріяти и вѣровати недерзаю.“

У овом првом тому има 300 питања и одговора.

II

„Бесѣда вторая ѡ вѣрѹемыхъ въ коей Сѵмволъ православнагѡ исповѣданія словомъ божіимъ и свидѣтелствы соборѡвъ и отецъ святыхъ изясняется“. Томъ II. Раичъ folio 1031 стр. и оглавленія 30 стр. У овом другом тому има 1375 питања и одговора.

III

„Бесѣда Третія ѡ творимыхъ идѣже законъ десятословія за правило

неȣклонное истинныя любве изяснен предлагается." Томъ III. folio 373 стр. и ѡглавленія 12. листи. У овом трећем тому има 522 питања и одговора.

IV

„Бесѣда Четвертая ѡ просимыхъ, яже имѣетъ во ѡснованіе незиблемое молитвȣ Господню Отче нашъ съ толкованіемъ." Томъ IV. Раичь. folio. 216 стр. и ѡглавленія 7 стр. У овом четвртом тому има 301 питање и одговор.

V

„Бесѣда Пятая ѡ тайнахъ обоихъ завѣтѡвъ а наипаче седмихъ новагѡ завѣта со всѣми ѡкрестностми ихъ оупражняется." Томъ V. I. Раичь с. р. folio 475 стр. и ѡглавленія $11^1/_2$ стр. У овом петом тому има 572 питања и одговора.

Свих пет томова „ѳеологическогъ тѣла", износе $2304^1/_2$ стране folio.

Сваки је том увезан за себе у јаку кожу, и како они, тако и остали његови рукописи написани су Рајићевом руком — као што рекох — тако, да се човек не може доста да надиви и начуди његовој тачности и стрпљењу.

На сваком је насловном листу сваке беседе нацртана по једна слика.

На првој је беседи насликана: богиња, у десној руци држи запаљен луч, над њом у ваздуху у виду голуба свети Дух, а доле стоји написано: „Богословія ѿкровенная".

На другој је беседи насликана: богиња, у десној руци држи папир на ком је написано: „Вѣра“, а у левој крст.

На трећој је беседи насликана: богиња, у десној руци држи папир на ком пише: „Любовъ“, а у левој срце из ког букти пламен, а насред срца пише „$\frac{\alpha}{\omega}$“.

На четвртој је беседи насликана: богиња, са склопљеним рукама, под левом руком горњи крај од ленгера, а испод ногу пише: „Надежда.“

На петој је беседи ишаран оквир, у среди св. Дух у виду голуба, од десне стране левој оквира стоји записано: „Крещеніе, Мѵропомазаніе, Еѵхаристіа, Покаяніе, Священство, Бракъ, Елеосвященіе“. С десне стране доле пише: „Вся совершаетъ тойже Дȣхъ“.

Ове је насловне листове морао радити по казивању Рајићеву познати сликар Јаков Орфелин, који је цртао и насловни лист за Рајићеву Историју, ил' ако их није он радио, онда их је радио такође познати сликар Арса Теодоровић, који је сликао и Рајића, а и нацрт за његов споменик израдио, о ком ће већ бити говора на своме месту.

И ако исто Рајићево „Өеологическое тѣло“ није оригиналан рад, него већином — као што и сâм Рајић рече — извод и превод, и то по највише из радова чувеног руског учењака и богословског писца Теофана Прокоповића; ипак је Рајић имао доста труда, док га је превео и саставио, а за тим онако лепо на чисто преписао.

Ну, сав тај огромни Рајићев труд и мука био је, тако рећи, узалудан, јер и од његова „Ѳеологическа тѣла“ не имађаше ни свештенство, ни богослови, ни народ икакве користи, пошто ни оно није никад штампано, него је лежало и лежи у библијотеци. Њим се тек по неки дворски калуђер кад и кад послужио, а понајвећма Јустин Јовановић, бивши кратко време владика будимски, који је по њему саставио неке предмете за богословију.

Да би пак од неоцењене користи било по српску цркву, а и по сам српски народ, да је у своје време штампано Рајићево „Ѳеологическое тѣло“, те да су се богослови могли учити из њега познавању своје вере, уместо из оно неколико скрпљених из њега табака; о томе не може бити сумње.

Срећа још што се исто Рајићево „Ѳеологическое тѣло“ сачувало и одржало.

Зашто митрополит Стратимировић поред свег тога што је поштовао и уважавао свога учитеља — Рајића — није настојао на томе, да се штампа његово „Ѳеологическое тѣло“, не може се за извину ништа друго навести до ли то, што он није трпео да му калуђери и свештеници штампају у опште црквено-поучне ствари, као што је н. пр. рекао познатом пароху Атанасију Влаховићу, кад му је поднео на цензуру 100 табака својих беседа, спремљених за штампање: „Русија има 50 милиона житеља у царству, и нема ни три проповедника, а ми смо овде шака једна

људи, нашто су тако ту проповеди и проповедници? Очитај им само литургију, и то је њима проповед.“

А можда је митрополит Стратимировић био противан да се штампа Рајићево „Θеологическое тѣло“ и због тога, што је у њему потанко наведен развитак цркве Христове и живота црквеног, у ком има много штошта, што је изгледало супротно тадашњем — а и данашњем — устројству црквеном, па се бојао, да не поникне из тога раскол у цркви.

Он се држао принципа, „О веруемих не подобает мудрствовати“, па због тога, није марио ни да му свештенство буде сувише учено, јер се бојао, да кад једном свештенство сазна потанко учење своје цркве и развитак, да не ће ослабити код њега ауторитет спрам своје јерархије, и зажелети, да и само дође до управе у цркви.

А до оваког је мишљења могао Стратимировић доћи с тога, што је он видео, каквим духом дише оно неколико свештеника, што је мало више знало од осталог свештенства, које није имало појма о развитку црквеном.

Доцније је и под њиме, а још више под његовим последницима Станковићем и Рајачићем, био по већи број свештеника, који је радио на томе, да мирско — жењено — свештенство у истини дође на управу црквену. А вође су биле неке проте, који су у своје доба били најученији свештеници.

Не треба сметнути с ума ни то, да је и

Доситије у својим списима још 1783. почео народу говорити: „Оће ли православије пропасти, ако се мртви не буду око цркве, но изван градова, вароши и села закопавали? Оће ли православије посрнути, ако народ не буде кромје Недеља, Христови и Богородични празника празновати, и у лености и нераденију целу трећу част године за толико множество светковина губити? — — — Кажи, брате, по души и по совести твојеј, оће ли што најмање вреда благочестију и православију бити: ако калуђера нестане, који нису ничим развје црним аљинама, неженидбом и именом калуђери? Не би ли много полезније и боље било, и за православије и за народ, да се сви манастири у школе и училишта преобрате и с њихови доотки да се воспитавају и уче сирота народња деца, која намеравају, да с временом свештеници и учитељи народни буду?" (*„Живот и приключенија Димитрија Обрадовића"*, издање „Српске књижевне задруге" I. 113.); па се Стратимировић чувао, да народ и свештенство и из Рајићевих списа не сазна, како је дошла јерархија до превласти у управи црквеној и за уређење црквено из првих векова хришћанства.

А биће, да се Стратимировић бојао штампати Рајићева богословска дела и с тога, што је добро знао, да их је Рајић радио и по римокатоличким писцима и по Прокопићевим делима, који је и сам радио по њима, те се бојао, да није и он у њих унео

шта, као и Прокоповић, што је противно учењу источно-православне цркве.

Стратимировић је био добар зналац црквеног права, и радо се бавио питањима из њега и сâм писао расправе из њега. Нашавши измеђ осталога у Рајићеву опису сабора, да је он по Згуропулу погрешно навео, да је и цариградски патријар био на флорентијском сабору, што није стојало, упозорио га је на то, и за ту своју тврдњу, навео му и доказе, на што му Рајић одговори: „— — Згȣропȣлъ ꙗвѣ доказȣе, дае и быо — за унію радіо, пакъ тȣ и главомъ платіо. Зато молимъ изволите ѡпетъ послати Згȣропȣла, да снесемъ нѣга съ прочими, и исправимъ погрѣшкȣ мою. А къ томȣ мыслимъ іошъ еданъ пȣтъ свега прочитати да штогодъ выше запамтимъ“. („Новыя письма“, 675.)

Стратимировић је знао — а то му је сâм Рајић казао, који је као кијевски ђак 22. Јулија 1756. преписао — да је Теофан Прокоповић 1718. у Москви пре свога произведења за епискога, морао да потпише: „Образецъ отрицанія“, у ком је рекао: „Азъ, обрѣтеннаго в' моихъ писмахъ ученія несогласнаго святѣй соборной православной, каѳолической восточной церкви, аще мое кое тойже святой церкви противное ученіе обрящется или свидѣтелствы иними покажется, ѿрицаюся и анаѳемѣ предаю, а пріемлю вся, ꙗже сія апостолская церковъ прежде содержала, и нынѣ содержитъ. О числѣ книгъ св. писанія и разȣмѣю и толкованіи его, о

преданіяхъ, о соборѣхъ, о св. Оцѣхъ и писаніяхъ ихъ, о св. божіимъ, о властихъ дꙋховной, о грѣсѣ первородномъ и прочихъ грѣсѣхъ, ѡ законѣ божіи, о оправданіи грѣшника, о седми тайнахъ новаго завѣта, о вѣрѣ, о покаяніи и добрыхъ дѣлѣхъ, о молитвѣ за живыхъ и умершыхъ, о чиноначаліи силъ безплотныхъ и св. Архистратизѣ Михаилѣ, и прочіихъ всѣхъ догматахъ, сія вся по разуму церкви святѣй пріемлю и лобизаю, никогдаже ни вчемъ противное мудрствовати обѣщаюся, тако ми Господь да поможетъ, и сія божественная Хрістова евангелія. Аминъ".

„А понеже выше помянꙋтая и прочая несогласная святѣй соборной восточной церквѣ учихъ в' Кіевѣ писаніемъ учениковъ иныхъ предахъ, и в' соблазнь и сумнѣніе многихъ приведохъ: того ради долженъ есмъ, и обѣщаюся своимъ писаніемъ, ѿрицаніемъ возвѣстити в' Кіевѣ и всѣмъ причастникомъ противнаго моего ученія по силѣ моей согласнымъ церквѣ святѣй ученіемъ, оное возражати, а православныя догмати и преданія утверждатъ." (Рукопис)

Друго:

„Безпристрастная историческая Повѣсть яко ѡ раздѣленіи восточныя и западныя церквей, тако и ѡ возставляемомъ тѣхъ соединеніи и ѹніи из достовѣрныхъ писателей сочиненная в' ползꙋ и оутвержденіе православныхъ церквей, трꙋдомъ и тщеніемъ Іѡанна Раича 1794."

„За шестдесятъ осмое лѣто жизни Бог8 в' благодареніе тр8дъ сей принесеся.“

4⁰ 244 стр., предсловија 5 стр., главног расположенија 2 стр., оглавленија азбучног 32 стр.

Насловни лист представља олтар јерусалимског храма, завеса је по Матију 27. 5, прецепљена по пола, и наслов је књизи написан по њима.

Олтар је насликан црвеном и граорастом бојом, доле пише: „Сила“ а испод ње: „Невиность“.

Са сваке је стране насликана по једна лисица, с десне у црвеној боји, а с леве у граорастој.

Биће да је и ова слика Орфелинова или Теодоровићева работа.

Уз исту се повест налази и: „Исповѣданіе вѣры Г. Іωсифа патріарха Константинополскагω, єже онъ сочинивъ, подаде єгда єгω понѣждах8 пристати на унію съ Латинами при Михаилѣ Пелеологѣ производим8ю“, на $1^1/_2$ стр. и „Исповѣданіе вѣры Г. Іωсифа Патріарха др8гагω при возставленой уніи флорентиской во Флоренціи писменнω поданное, єже и вот8мъ єгω бысть на унію, при Іωаннѣ Палеологѣ“, на $^1/_4$ стране.

У предговору рече Рајић, да га је навело да напише поменуту своју „Повѣсть“ то, што дотле не беше на славенском језику написане таке повести, те православни свештеници, који не знају латински и грчки,

не беху у стању да опровргну пребацивања римокатолика, како је тобоже источно православна црква „нарушивший залогъ христіянскія вѣры, сирѣчъ сумволъ святый отъ матере свое (юже быти хотятъ римскую церковъ) аки дщи непокорива отскочила, и союзъ любве раздрала."

Рајић се — рече у предговору — при писању исте своје повести служио овим делима: „Каменъ Претиканія", од Илије Минијата, архиепископа кефалонијског; „Исторія о исхожденіи св. Духа" од Теофана Прокоповића архиепископа новгородског, „Девятнадесятъ трактатахъ о исхожденіи св. Духа" од Адама Зерникава и делом Силвестра Згуропула, великог екласијарха константинопољске цркве, у ком је описао рад флорентијског сабора.

„Прочее самъ исповѣдую, ѩкѡ къ дѣлу сему потребно было многѡ при рукахъ имѣти книгъ, ѩкѡже изъ цитацій видѣти єстъ, коихъ ѩ моимъ иждивеніемъ приѡбрѣсти и купити небѣхъ во состояніи: нужду убо имѣхъ, ѿ инуду поискати помощи къ моимъ собственнымъ, ѩкѡже и дѣйствителнѡ ѡбрѣтохъ нѣкія въ бібліоѳекѣ Архиєпіскопата карловачкагѡ, нѣкіяже и в' собственной бібліоѳекѣ єгѡ превосходителства Г. Арх. и Мит. Стефана Стратимировичъ, ѩже мнѣ благопоспѣшествоваше въ намѣренномъ дѣлѣ". (Рајић се и иначе поред своје лепе и богате библиотеке, служио и књигама из поменуте две библиотеке, које су врло богате биле онаквим књигама какве

је Рајић потребовао, а које је већином набављао својим новцем митрополит Стратимировић, познат у том погледу као велики љубитељ значајних и ретких књига, које је по-што по-то морао добити за своју библијотеку. С тога се и могу данас наћи у митрополитској библијотеци у Карловцима, којој је припала и његова библијотека, врло значајних и ретких књига, на којима стоји име његово.)

„Въ самомъ — рече даље — списаніи повѣсти сея не точію мысли помянѹтыхъ писателей потщахся почерпсти, но почти и словеса ихъ преведохъ и представихъ. Єже Згѹропѹловы исторіи касается, она єсть вся преведена (сем што је изоставио, што не спада чисто на ствар)."

На крају „Предсловія", рече Рајић: „Сіе єдино было намѣреніе мое, сіе трудωвъ подωщреніе, еже ѩтися за толь многотрѹдное дѣло, сирѣчъ слава божія, полза церкве, и утвержденіе братіи моихъ. Сія вся ωблегчали трѹды, подкрѣпяли старость, и всю подавали живность. Въ пречемъ мзда моя бѹдетъ то, аще кто воспользѹется сими трудами моими, и церкви святѣй честь и славу принесетъ. А динаръ мой желаю да бѹдетъ животъ вѣчный и блаженный".

Да је Рајић знао, да и ова његова „Повѣсть" не ће бити штампана, и да од ње не ће нико имати икакве користи; заиста не би је написао.

Од овог је дела, као што рекох, у „*Летопису*" к. 90. и 91. штампана V—IX. глава.

Рајић је био прво посветио исто своје дело руској царици Екатарини II. († 6/11. 1796.), рекавши у „Посвященію“: „Не невѣмъ, ꙗкѡ содержаніе книжицы сея ꙗкѡ на Латинскомъ, такѡ и на греческомъ ꙗзыкахъ ѡбстоятелнѡ описано ѡбрѣтается. Таковое дѣло первый устроилъ в’ Россіи трꙋдолюбнѣйшій Адамъ Зерниковъ, ємꙋ же по томъ подражалъ П. Архіеп. новгородскій Ѳеофанъ Прокоповичь, обаче латински писали: подобнѣ и в’ Греціи Сѵлвестеръ Згꙋропꙋлъ великій Еклисіаръ крестоносецъ и кефалонискій прематель Иліа Миніатъ и прочіи ѡ томъ написаша вси ѡбаче гречески. Но трꙋдами ихъ ученіи точію ползꙋются мꙋжіе: прочаяже славенская церковъ долгѡ и широкѡ простирающаяся восточнаго сꙋщи благочестія за невѣжество ꙗзыкѡвъ сихъ а благопотребныя повѣсти сея лишается“.

„Скꙋдость убо изъ тѣхъ же аꙋкторѡвъ доволними славенскимъ наречіемъ по силѣ моей потщахся, ꙗкѡ да и славенскія православныя Церкви помянꙋтихъ aукторѡвъ мꙋдрими писаніми наслаждатися возмогꙋтъ“.

„И занеже историческая повѣсть сія наипаче къ защищенію благочестія ѿ клеветъ и порꙋганія противникѡвъ устроенна есть: тогѡ ради достойнѡ и праведнѡ В. Св. В. ꙗко православія поборницѣ, и благочестія защитницѣ усерднѡ посвятити и раболѣпнѡ поднести ѡсмѣлихся“.

„Тѣмже всемилостивѣйшая Госꙋдариня всесмиреннѡ молю да не презриши малое

сіе приношеніе мое, но паче милостиваго Вашего в. взора сподобити благоволи сей убогій трудъ убогаго старца иже и изумираетъ

В. І. В. всенижайшій рабъ
и богомолецъ
(Рукопис) І. Р. А.“

Како је међутим царица Екатарина умрла, то га је Рајић посветио њеном сину цару Павлу І. Петровићу (1796.—1801.), рекавши у посвети: „Предлежащая книга Историческая имѣла посвящена быти имени ея Імп. В. благочестивѣйшей великой Г. Екатаринѣ II. блаженныя памяти вседражайшей Матери В. В. в' знакъ благодаренія моего за полученную ѿ Ея В. высочайшую милость, но, уповаю, ꙗко промислу вышняго иначе благоустроити ѡ ней изволило, и къ сорадованію благополучнаго возшествія В. В. на всеросійскій престолъ оную ѡбратити, и посвятити имени высочайшему В. В. и поднести ю съ раболѣпнымъ высокопочитаніемъ.“

„И занеже книги сея содержаніе единственнѣ к' защищенію и ѡправданію православнаго восточнаго Исповѣданія устроенъ єсть, того ради достойно и праведнѡ непщую В. священнѣйшему величеству ꙗкѡ православія поборнику, и благочестія великому защитнику всеусерднѡ посвятити тую и раболѣпнѡ поднести ѡсмѣлихся“.

„Тѣмъ благочестивѣйшій, всемылостивѣйшій великій Г. Імператоръ и самодержецъ всесмиреннѡ молю, да не презреши ꙗкѡ ѿ странника приношеніе мое сіе, но паче ми-

лостивѣйшагѡ В. В. взора сподобите благоволи убогій сей трꙋдъ, убогаго старца иже и изꙋмираетъ

В. С. І. В.

всенижайшій рабъ и богомолецъ

(Рукопис) І. Р. А. старецъ".

По запису Рајићеву у „Инвентаріꙋмꙋ" од Августа 1800. наменуо је он исту своју „безпристрастнꙋю историческꙋю Повѣсть" да се пошље у Русију „всероссійскомъ сѵноду в' даръ", без сумње да се тамо штампа, но то није учињено. Зашто, не зна се. Доста то, да су у оригиналном његовом примерку прва два листа исечена, на којима је морала бити написана поменута посвета.

Ја сам посвету навео, по његовом рукопису-макулатури.

Рајић је још 1766., за време свога бављења код владике Путника — као световњак — написао: „Безпристрасная историческая повѣсть ѡ раздѣленіи восточныя и западныя церквей, изъ достовѣрныхъ писателей составленная 1766. в' Н. Садѣ".

8⁰ стр. 250, 24 стр. азбучна регистра.

Уз исту се „повѣсть" налази на 14 страна „Хрістіанъ и Евреинъ ѡ истиннѣй вѣрѣ разговоръ, изъ Геѡргіа Кедрина, преведенный 1766. в' Н. Садѣ ѿ Іѡанна Раича".

Исти је разговор као што рекох штампан у 91. књ. „*Летописа*", стр. 31—51.

Оригинал примерак исте „повѣсти" на-

лази се у Београду у библијотеци српске кр. Академије под бр. 150 (39.)

Да л' има какве разлике између ове две „повѣсти“, не знам, јер не могох поредити београдски примерак с карловачким.

Напоменути ми је овде, да наведени рукопис под бр. 152. (43.) у „Каталог рукописа и старих штампаних књига“, од Љубе Стојановића, Београд, 1901. стр. 214., није написао Рајић.

Треће:

„Краткое святыхъ вселенскихъ и помѣстныхъ ѿ восточныя церкве пріемлемыхъ соборωвъ ωписаніе, въ которомъ а҃. Исторія коегождо Собора, в҃. Благочестивое вѣры исповѣданіе, г҃. Правила строенія церковнагω, предлагаются. Съ прибавленіемъ Исторіи ω раздѣленіи восточныя и западныя церквей, устроенное тщаніемъ Іωанна Раичь. Въ Новомъ Садѣ 1766.“ 270 стр. fol., предсловија 2 листа, азбучна оглавленија $18^1/_2$ листи, а оглавленија, у ком се наводе правила св. васељенских и помесних сабора „всему освященному собору и причту церковному, в купѣ же и монашескому обоего пола чину, тако якоже и міряномъ“, $6^1/_2$ листи.

Уз то се налази на страни једној „Исповѣданіе Вѣры Г. Іωсифа Патріарха Константинополскаго, которо є онъ сотворилъ когда єго понуждали на унію съ Латинами, обрѣтаетсяже напечатанно в' книзѣ Нектарія па-

тріарха Іерѹсалімскаго зовомой: „Отраженіе Господствованія Папина, изданно же въ Лондонѣ Л. Г. 1702. на стр. 380—382.“, а на 5 страна: „Слово премѹдраго Никифора Грегоры, въ коемъ совѣтовалъ церкви, ѡ еже невдаватися съ Латінамы въ диспути ѡ вѣрѣ. Исторія Aукторова ѡ слѹчаи сегѡ слова“.

Напред пред насловом на 7 листи 5 табела о степенима запрештених бракова.

У предсловију свом рече Рајић, да је описаније сабора предузео, да не проводи време у нераду, држећ се изреке премудра Сироха: „Сыне, блюди время“. За тим на крају рече: „Во всемъ предлагаемомъ здѣ ѡписаніи ꙗ ѿ моегѡ смысла ничегѡ непридавалъ, точію что мѹдрихъ мѹжей повѣсти на латінскомъ ꙗзыцѣ списаныя (Рајић се већином служио делом о саборима Јована Хардвина, језовите, издатим у Паризу 1715.) на матерный мой діалектъ предложилъ тщателно и безпристрастно. А коимъ ꙗ Aукторомъ в' дѣлѣ семъ послѣдовалъ, в' цитаціахъ и нотахъ ꙗвленно будетъ. Правда, что не велико ꙗ сотворилъ дѣло в' описаніи семь: однакъ какъ умы различны и сили, такъ и охота неравна, по томѹ и ꙗ моею ползоватся хотѣлъ вышшымъ вышшая ѡставлъ независтно.“

И исто је Рајићево описаније сабора увезано тврдо у кожње корице. Оригиналан се рукопис налази у митрополитској библијотеци у Карловцима.

Четврто:

„Краткая Сербліи, Рассіи, Босны и Рамы кралевствъ Історіа по планꙋ Вилхелма Гꙋѳри и Іѡанна Грау и по иныхъ ученныхъ Англезѡвъ устроенная и изъ 55. тома общественныя Исторіи изятая и с' нѣмецкакѡ на славенскій языкъ преведенная и краткими нотами изясненная Іѡанномъ Раичемъ въ лѣто 1790.“

8⁰ 208 страна.

Оригиналан се Рајићев рукопис исте историје налази у митрополитској библиотеци у Карловцима.

На њему стоји написано руком Стратимировићевом: „Примихъ сей Рꙋкописъ въ Даръ ѿ Г. Архімандрита Раича. Стефан ѿ Стратимирович с. р.“

Ову је историју посветио Рајић митрополиту Стратимировићу у Ковиљу 30. Новембра 1792., а штампана је у Бечу 1793.

Рајић, шиљућу Стратимировићу рукопис за штампање, у писму од 20. Марта 1793., рече му, да га пошље Стевану Новаковићу у Беч, да га штампа „— — нек замаже људима очи њомъ, докъ и велика дође“ („Новыя письма“, 654.)

Кад је Лудвиг Албрехт Гебхарди који је написао исту историју чуо, да је Рајић превео исту његову историју, рекао је у писму своме од 30. Марта 1793. архиђакону Петру Јовановићу Видаку: „Das Glück, aus ausländischen mangelhaften Nachrichten, eine Geschichte eines von mir entfernten Reichs auf

eine solche Weise verfertigt zu haben, dass sie den Beyfall der edeln Männer die die mir unzugänglichen Quellen lesen und gebrauchen verdiene, konnte ich auf keine Weise erwarten, und umdesto mehr überrascht mich Euer Hochwürden Versicherung, dass mir dieses Glück zu Theil geworden ist. Mit grosser Begierde sehne ich mich nach den Bereicherungen die des hochwürdigen Herrn Archimandriten Raics Anmerkungen darbiethen werden, und ich hoffe bey Euer Hochwürden keine Fehlbitte, in Absicht der Verschaffung eines Exemplars sowohl der Übersetzung meiner Schrift, als auch der von Horányi wie es scheint, als 1768. gedruckt angegebene Landesgeschichte des Herrn Raics zu thun . . . Ich wünschte dass Euere Hochwürden in dem Exemplare der Übersetzuug die Stellen welche Zurechtweisungen oder Verbesserungen enthalten, anzeichnen lassen möchten, damit ich sie zu Halle oder Göttingen für mich übersetzen lassen könnte. Von selbigen hoffe ich bey einer künftigen Geschichte von Servien, Bosnien und Kroatien, die zu meiner Geschichte der Wenden gehören wird, Gebrauch zu machen. Euer Hochwürden Zusage mich mit Nachrichten über neue Entdekungen in der serbischen Geschichte zu beschenken, spannet meine Erwartung — —". (Рукопис)

Исте 1793. издао je исти Новаковић у у Бечу, као неки оглас: „Исторіа храбрыхъ славенскыхъ народωвъ а наипаче Болгаръ, Сербωвъ и Хорватωвъ, изъ тми забвенія изятая и матернимъ діалектомъ во свѣтъ историче-

скій произведенная Іωанномъ Раичь, учителемъ иногда Клирикωвъ Бачкія Епархіи, нинѣ же Архімандрітомъ". 8⁰ стр. 16.

У истој је наведен садржај (сѵноѱисъ), опис како ће историја Рајићева изгледати спољашње и унутрашње, а за тим на једној страни: „Примѣръ слога или стѵла въ исторіи употребленнагω".

Како је Рајић у своме писму од 20. Марта 1793. митрополиту Стратимировићу рекао: „Какогодъ што сте се вы сетили да є онай любитель ср'бскогъ рода Новаковичꙋ писао и послао сѵноѱисъ мое историе, єсть онъ самъ Новаковичь, коие то урадіо за живота покойногъ Господина (Путника), кад' є хотео крадомъ съ Маѯимомъ реметскимъ Ігꙋмномъ свꙋ преписати, пакъ сꙋ се некако ωмазꙋлили" („Новыя письма", стр. 652.); то је др. Јован Радонић у „Прилошци историје словенског препорођаја крајем прошлога и почетком овога века", 1900. на стр. 22. у примедби рекао: „То ће бити она „Краткая Сербліи, Рассіи, Босны и Рамы кралевствъ исторія", која се у Новаковићевој библиографији спомиње под бр. 131."

Из наведеног се види, да је Рајић у истом писму мислио споменути извод (синопсис).

Кад је Алексије Хорањи знаменити професор и учењак видео исту објаву Новаковићеву, у своме је писму, писатом у Пешти

25. Априла 1793. митрополиту Стратимировићу рекао: „Summa voluptate me affecit *conspectus Historiae Serbicae nationis*, quem Ven. Abbatem Raich conscripsisse frons libri nomen auctoris praeferens indicat; Fortassis Tuo numine ac liberitate praeclarum illud opus a praeclaro homine profectum, in hominum eruditorum luce atque oculis versabitur manibusquo teretur? Faxine Superi ocius!“ (Рукопис)

По тврдњи Рајићевој у напред споменутом писму његову од 1. Децембра 1791. митрополиту Стратимировићу, још му је митрополит Путник почео давати годишње по 150 фор. за уступљене своје радове народу, коју му је своту давао и митрополит Стратимировић. А почевши од 27. Априла 1792. по одобрењу цареву, о коме ће већ бити говора, примао је Рајић сем истих 150 фор. од Стратимировића и 250 фор. из народног фонда, за уступљена своја дела народу.

Рајић је још 1768. довршио и на чисто преписао своју знамениту историју: „Родȣ и обществу храбрихъ славенскихъ народѡвъ, а наипаче Болгаръ, Сербовъ и Хорватѡвъ изъ тми забвения изятая и матернимъ діалектомъ во свѣтъ историческій произведенная“. 1768. 7 листи fol. „предсловія“ и „каталогъ Аȣкторѡвъ достовѣрныхъ изъ которихъ историческая повѣсть сія составленна“ (61 је аукторнаведен) и „синоѱісъ“, а саме Историје 553 стр. fol. „Прибавленіе I.“, 3 листа, „Прибавленіе II.“ 2 листа, „ѡглавленіе“ 15 листи.

Оригиналан се примерак исте Рајићеве историје налази у митрополитској библиотеци у Карловцима, увезан у лепој кожи.

На насловном је листу пирамида, на њој 6 грбова, и то Србије, Хрватске, Далмације, Бугарске, Босне и Славоније, а са стране два стражара с копљима у руци.

Насловни је лист цртао познати сликар Јаков Орфелин, синовац чувеног Орфелина, који је сликао 1780. с Теодором Крачуном и карловачку саборну цркву.

Исти је Рајићев рукопис лежао прво код Рајића, а за тим у Карловцима у митрополитској библиотеци све до 1793.

18. је Априла 1793. прекупио Курцбекову штампарију Стеван Новаковић, придворни агенат. Он је био лични пријатељ митрополиту Стратимировићу.

Пре него што је преузео Новаковић Курцбекову штампарију у своје руке, постарао се, да нађе рада за њу. С тога знајући за Рајићеву историју, замоли митрополита Стратимировића, да ли би му је дао да је штампа.

Стратимировић извести о томе Рајића, који му у споменутом писму од 20. Марта 1793. одговори: „Вы Господаръ бȣдȣћи съ Народомъ ѿ поменуте Исторіе съ кіомъ постȣпити полнȣ власть имате, како за болѣ разсȣдите: а мое мнѣніе било бы неиспȣштати изъ рȣкȣ акое ѿ потребе Народȣ оригиналъ, ерга выше видити нећете а овде дати преписивати коштоваће трошка и времена, и копіа та хоће валяти а оригиналъ вашъ из-

губити цѣну. (Стратимировић je ипак оригиналан Рајићев рукопис послао у Беч, што се види из тога, што je на њему написано: — Imprimatur Hoffinger m. p. Secr."; и „Wird für dieses grosse sehr mühsam geschriebene Werk in slavischer Sprache von Einreihung des Duplicats freygesprochen 13. Aug. 1793.

J. M. v. Birkenstock m. p.") Него кадъ бы се Новаковичь прифатити да штампа, на малене томиће тако да буде или колико книгъ, толико и томиковъ, или кое су книге манѣ и по две у томъ тако бы мислимъ прославили се вы и Народъ здѣшный, кои таку книгу у себе имаде. Што се мене тиче, мение све едно, гди видила свѣтъ да видила, знамъ да безъ страшне ценз8ре и сита и решета проћи неће, ништа манѣ, ясе тимъ утѣшавати буду штоћю дати людма поводъ выше тражити по кнчгама, главу лупати и чело тр'ти, мене крижати, и распинати, тоће моя слава быти. Ja признаемъ самъ, да дѣло то єсть недостаточно, и непуно. За то моліо бы свакога да съ любовію прими овай а не съ гажденіемъ и порицаніемъ. Видите Гебхарда вашега, пакъ самъ му и я погрешке нашао, видите J. Хорани коликіе фелеръ начиніо (ево точностъ за Бранковича кою преведши послите ему) а яли еданъ за оракуломъ ѡстану; Окромъ тога разсудите ткое бю игда на свету савршенъ, или какву науку со свимъ прогуну; Вы, опетъ велимъ, поступите, како за болше разсудите." (l. c. 653.).

Стратимировић je на такав Рајићев од-

говор, послао Новаковићу рукопис од историје, и исти му је у своме писму од 31. Марта 1794. рекао: „ -- Історіа се печата Сербска, и хоће Намъ чинити честь а также и Д8рихово дѣло, коем8 ћесе дивити ученныи свѣтъ. Чтосте ми совѣтовали россійскими писмени печатати Історію, немог8 доволно захвалити, ербо лакше и лепше изилази, а церковна слова и мене и дѣл8 самом8 непреодоляеме тр8дности узроковали бы". (Рукопис)

Рајић се бојао критике на своју историју, јер је био јако осетљив, што се види из ових његових речи.

У своме писму од 4. Новембра 1794. рече Стратимировићу и ово: „....Ја се бринемъ за мою словенск8 исторію, какваће она пролазити сита и решета, алъ гледаюћи на овога утешавамъ се. Єдино міе жао, што ће се ова книга св8да читати и имати свое вѣроятіе на наше посрамленіе. Гледай ты нѣгова безобразія, гдѣ пише, да с8 святогорци за манихейск8 єресъ морали изъ предѣловъ раг8зинскихъ у Аѳонъ преселити се, гди аѳонска гора ѿ многихъ вѣковъ за монашество єще прежде Сербωвъ, и св. Савви избранна и ωпредѣлена. Гледай дае нѣкій тр'говацъ начиніо ваш8 саборн8 цр'кв8, и царско величество дворъ вашъ. Инди слепацъ за слепци ишао, а понайвише нѣкимъ Јакобы, кои е у време сабора Г. Георгіевича овде бyо и описивао стране ове и монастире, и самъ за нима, и снима р8жно и несагласнω вещемъ г8ди. Штета што не има тко да м8

ѿвѣтствꙋе и изобличи баръ на последный періодъ, како штае Вамъ ѿвѣтствовао Јаворскомꙋ на послѣдный трактатъ камене вѣри. Већъ видимъ, да ће нѣговимъ aукторитетомъ мнози ѿ ніовыхъ преварити се, и св. Θеодора вѣровати быти ніовогъ Јовꙋ Капистрана: а Богъ зна съ временомъ и отети подъ тимъ именемъ. Што мꙋдрагѡ, ѥћꙋ до то доба утећи, и дочекати нећю. Надъ всѣмъ тѣмъ, ѥ благодаримъ на сообщенной сей книжицѣ, и доволствꙋю се гледећи како люди привилегіално лажꙋ на пагꙋбꙋ ближнягѡ, само да могꙋ навести водꙋ на воденицꙋ св. Оца (папе)“. (Рукопис)

Под папиним воденичарем подразумевао је Рајић абата Михајла М. Милишића, односно његов састав „Chronographie Patriarchatus Ipekiensís“, штампан у Прајовој књизи: „Specimen Hierarchiae Hungaricae et. cet. 1779.“

Александар Стојачко (Стојачковић) је у 60. књ. „Летописа“ под насловом: „Хронографіа ипекскога патріаршества“ у српском преводу саопштио састав Милишићев, односно она места о Фрушкој Гори и Карловцима, која Рајић навађа у своме писму.

А у своме писму од 1. Октобра 1798., јављајући *Стратимировићу* како му је дошао у манастир професор *Стеван Катона*, каноник калочки, и како је хтео и њега да посети — који се у то време бавио у Бечу — рече му: „У разговорꙋ доста ми се натꙋжи, какѡ и нѣгова опера Historiae Hungariae, какогодъ и мою решетаю нѣгови. Изъ тога самъ се

мало возрадовао, да башъ нисамъ самъ на решетѹ пропалица. У прочемѹ разговорѹ и то ми каза да хисторію ср'бскѹ сочиніо есть Језѹита Пеачевичъ, бѹдѹћи да е и самъ Ср'блинъ и Г. Еѯ. діаковачкій Епископъ плаћя штампѹ, а штампа се кодъ піариста у Калачи. Постарайте се добити Еѯемпларъ, да видимо, и тѹ новинѹ: ѥ пакъ одавде сѹдимъ, да ће она быти на уничиженіе народа нашега, ере изъ Језѹитскога пера испала". (Рукопис)

1794. изиђе „часть первая", 8^0 стр. 496, и 15 стр. иретплатника („способствовавшихъ особъ"). Свега је претплатника било само 612.

Може л' бити јаснијег доказа, да се ми Срби за 100 и неколико година нисмо ни мало изменили у погледу куповања српских књига. Као год што су наши стари од anno 1793. устима хвалили и уздизали до неба Рајића, а не радо издавали неколико форината за његову историју; тако исто и ми данас устима хвалимо и славимо поједине српске књижевнике, а кад се исти избезуме, те се ослоне на те хвале, и издаду какву књигу: не могу за њу да добију ни толико, да могу трошак за штампу подмирити.

Али то ништа не смета, да се ми сваком приликом хвалимо с пробуђеном народном свешћу!

Од свију претплатника највише је узео митрополит Стратимировић 50 примерака, владика темишварски Петровић 10, пакрачки Кирил Живковић 2, Александар од Којић 50,

Сава Вуковић 10. Тадашњи српски генерали и спахије, међу којима је и Сава Текелија, узели су само по један примерак.

Како је Новаковић одмах, чим је прекупио штампарију, почео да издаје *„Славено-сербскія вѣдомости“*, то је: „Новинама овим кретано напријед издавање Рајићеве Историје, на коју су се уписници врло мучно купили. Уписници су увијек у новинама објављивани и увијек су том приликом додаване опомене и пријекори“. (*„Српска библиографија“* од С. Новаковића, стр. 38/а).

Пошто је Новаковић, као што рече Рајић у своме писму Стратимировићу од 15. Августа 1793.: „очи миископа, камчећи мою контрафу. За то ако ти (Рајић је поверљиво Стратимировићу као свом ученику говорио *ти*) за добро налазишъ, да пошлѣмъ, а ты пошли кога нека отнесе, пакъ е можешъ спремивши до Пеште понети, кад ю неимадохъ срећю спутнику быти, а ѿонудъ лагше можешъ къ нѣму ѡправити“ (І. с. 656.) —, то је Стратимировић послао Новаковићу Рајићеву слику, што ју је радио Арса Теодоровић, и тако је, уз прву књигу историје, изишла и Рајићева слика у бакрорезу.

Исте 1794. штампана је и II. III., а идуће 1795. IV. књига Рајићеве историје.

Кад је Рајић видео, колико много има штампарских грешака у II. књизи, послао је уз писмо своје Стратимировићу од 3. Јануара 1795. „примѣчаніе на II. часть исторіе, ѿ куду можете разумѣти, кано судія добрыхъ

книгъ, и изданіи тѣхъ, да тимъ изданіемъ нитіе Г. Новакъ учиніо части книги, ни своей типографіи. Дакле молиобы васъ да м8 таки пишете да не разашилѣ частей докъ не поправи. Ја самъ намысліо нѣм8 за проб8 тай листакъ послати да види покоръ, а обећавалисе на све четири части такове погрешке забележити и ему послати, нека гледа на репу книге т8 тр8ладъ обвесити." (l. c. 657.)

Рајић, не само да је написао исправке на II. књигу, које се налазе у митрополитској библијотеци у Карловцима, него је он на 4 листа 8⁰ написао: „Погрѣшки вползшія въ исторію мою славенскихъ Народωвъ нерадѣніемъ Типографа Новаковича здѣ назначаются. J. Райчь". (И тај се рукопис налази на споменутом месту).

По истом се налази у I. ч. 32, у II. 109, у III. 35, а у IV. 41. У све четир части 217 погрешака, сем омањих.

И ако је Рајић послао исте погрешке Новаковићу, да их уз историју штампа, није он то хтео учинити.

Због тога је Рајић и био љут на Новаковића, те је Стратимировићу у своме писму од 22. Октобра 1796. и рекао: „Пишете ми при сыхъ что изволите дати по совѣт8 Г. Гебхарди Исторію на нѣмецки преводити нѣкоем8 Ср'блин8 у Б8дим8 а іошъ ктом8 нашао се и нѣкій л8теранскій анђео у Беч8, те се и онъ фата за дѣло. Свободно обоици кажемъ іа, да они нис8 у состоянію како валя превести, не за то ђелимъ, када бы они не были

кадри, но б8д8ћи дае исторiа моя изъ р8къ тѵпографа Новаковича такω искажена сва съ развращеннымъ раз8момъ произишла, да акоће они и ангелскiй умъ имати, постигн8ти неће моћи. — Зато акосте цѣло намислыли дати ю преводити, изволите (а и башъ велик8ћете зад8жбин8 народ8 учинити, и мене ѿ опороченiя кодъ Народа ωсвободити), найпре дати све погрешке наштампати, пакъ онда ткомъ драго, некъ преводи, єръ ћем8 быти ѿворенъ п8тъ а добро бы было нѣколико таковыхъ Екземпларωвъ и у Россiю послати, да се и тамо невараю. Окаянный Новакъ башъ превара светъ, и мене ωзлоби, ѿ люди пок8пивши злато, а нима даде скверниво блато, а и нѣчто горше. Ако тако изволите пост8пити, iаћю таки све помен8те погрешке г. Протосѵггелу послати како што самъ и самом8 Новак8 све быо у Бечъ послао: кои што бы валяло да нихъ наштампа, и у свак8 книг8 на конц8 уложивши Народъ уп8ти: а онъ в'место тога свою нѣкакв8 копиладъ подъ мене подметн8о (овде је Рајић мислио III. „прибавленiе“, о чему ће већ бити разговора), злый д8хъ лихоименный“ (l. c. 671.).

На заузимање Стратимировићево прештампана је историја Рајићева I. књига 1795. у Русији у Петрограду, а даље је свеске забранила цензура.

Све четири књиге Рајићеве историје прештампане су у Будиму 1823., у ком је и цело III. прибављеније.

Кад је Стратимировић известио Рајића о

томе, да му је у Русији прва књига историје прештампана, одговорио му је у своме писму од 6. Априла 1795.: „ Да бы Богъ дао да нигда света, а камоли Россіи видѣла ніе, онако ћіорава, и неѡчищенна. Гледайте баремъ, те изищите и четвертꙋ часть тоя, да поправимъ, пакъ (акое прилика) да све погрѣшности препишемъ, а вы пошлите ихъ на Г. Јанковича, нека Тѵпографꙋ сообщитъ, да се светъ мени ѣесмѣетъ“ (l. c. 660.).

Митрополит Стратимировић, пославши Рајићеву историју и Гебхардију, у пропратном писму покушао је да Рајића код њега извини, ако би у његовој историји нашао погрешке — што ће за извесно наћи, — пошто је он први предузео да напише целокупну историју Бугара, Хрвата и Срба.

Рајић извештен о томе из писма Стратимировићева и копије од послата писма Гебхардију, у своме писму од 22. Октобра 1796., захваливши се прво Стратимировићу на тој љубави, рече му: „— — — Али и іа іавлямъ вамъ да макаръ каковъ он ценсоръ быо, да онъ ню разꙋмети неће, чрезъ она ѿ тѵпографа растлѣна сасвимъ тако да се и іа самъ ѿ нея гнꙋшамъ, и ѿричемъ да ніе моя. Ја признаю самъ да она естъ в'многихъ недостаточна и скꙋдна, бꙋдꙋћи да е она ево равно преће 30 година писана, у кое доба я никаква рꙋководства и предуготовленія нисамъ могао имати нити многихъ аукторѡвъ, ѡ славянехъ писавшихъ, какѡти на приликꙋ Г. Штритера А.: него собственнымъ трꙋдомъ и расположеніе

чиніо, и по нѣмꙋ по моемꙋ могꙋтствꙋ и достаткꙋ ѡписивао славенске народе. Нитіе пакъ намѣреніе мое было нарочнѡ ѡписивати све славенске Народе, него само два или три ѿ моихъ Единокровныхъ и сосѣдныхъ: а ѡ дрꙋгихъ народахъ по приличію нѣчто воспомянꙋто, и то по свойствꙋ племени и рода. Знамъ, и конечнѡ ѡсеђамъ даћю имати доволнѡ Цензора, и Гаждателя, како што се веђъ и показао Г. Дꙋрихъ, не іакѡ правилный Цензоръ но іако Момꙋсъ, кои у оной книжици нѣговой, коюсте ми на прочитаніе дали были, веђье негодованіе свое угризателнима речма показао, говоређи: „D. Archimandrita Raics voluit aliquid suis Serbis ad legendum proponere“, коима речма све дѣло мое ѡпорочаваетъ, іако негодное, а ѡсобито в'примѣръ поставля да нисамъ іа добро наместіо грчкꙋ речъ Сараварн, него самъ поставіо гађе место шалвара. Ја добро знамъ што сꙋ шалваре и видіосамъ ихъ многѡ пꙋта, и башъ мой бꙋгарскій родъ (тешко, да је Рајић сматрао себе за Бугарина, што би се могло из ових речи извести, пошто се он иначе сваком приликом издавао за Србина) и до данасъ употреблюе ихъ. — — — П. Г. попа Дꙋрихъ и самъ незна штосꙋ саравари, а чинимн се да ова речъ ние гр'чка, него славенска. А гр'цы неимаюђи Ш, поставили в'мѣсто нѣго С, те изишао Саравари. Ја нѣмꙋ небранимъ, акође башъ и свое плꙋндре поставити в'мѣсто моихъ гађа, или бꙋгарскихъ шалвара. Ништа манѣ ясе башъ тако яко неплашимъ Цензорѡвъ, бꙋдꙋђи

дае дѣло мое ново, досадъ на славенскомъ невиђено, и зато само собомъ позива надзирателе и исправщике али онакове како штое Г. Гебхарди, а не попе и шоке, како Г. Дѹрихъ. — — Знамъ да англиское содрѹжество писавшее универсалнѹ Исторію на свомѹ єзикѹ, пали єсѹ в'преводъ и цензѹрѹ главномѹ Баѹмгартенѹ Саѯонцѹ. Акосѹ они мнози єдиномѹ подпали, то что дивно, ако и іа єдинъ подпадѹ многимъ. Само то просиосамъ и у предисловію при концѹ, да бы съ добрими свидѣтелствы исправили, и мое недостатке дополняли нотами. И іа нисамъ писао по ѿкровенію какѡ Павелъ, тако ни они, него изъ онихъ источникѡвъ ѿ кѹдъ и они: а гди се какавъ недостатокъ у мени наће, то молимъ да невоставется моей лѣности, но недостаточествѹ книгъ. Знамъ и то да ће таквой ценѕѹри подпасти понайвише прва часть моея исторіи, коя во обще славенскихъ народѣхъ чинитъ повѣсть: а ѡ сербскомъ народѣ в'прочихъ трехъ частехъ не толико страшѹся Ценѕѹри, понеже онъ ѡписанъ по большей части из' собственних' нашихъ старыхъ рѹкописовъ, ѡ коихъ Г. Цензори еще и слѹхомъ не слышали. — — " (l. c. 670/1.).

Митрополит Стратимировић, пославши један примерак Рајићеве Историје и ученом Немцу Августу Шлецеру у Гетингену, рече му у пропратном писму свом од 28. Јулија 1798.: „ — — Книгѹ Г. архимандритомъ Раичемъ сочиненнѹю драговолнѡ послахъ Вамъ. Старикъ сей въ уединеніи своемъ еще живъ

есть, но старостію уже изможденный ничего важнаго недѣлаетъ. Јенанскій Литератѹръ-Цайтѹнгъ неѹгоднѹю цензѹрѹ ѡ книзѣ той сочинили, да и неправеднѹю; рецензентъ той забылъ что дѣло тое прежде 30 лѣтъ совершенѡ, а не вѣдалъ, что во оное время онихъ манѹскриптовъ не было совокѹпленыхъ ни въ нашей здѣшней библіотекѣ, но онъ Раичъ ходилъ самъ по монастырехъ тѹрецкія предѣли и собиралъ у книгѹ свою аки крадоми ония цитати. И вся іаже мы нынѣ знаемъ и яже самъ Рецензентъ знаетъ, видится книжная инстрѹменти токмо ѿ Раича или ѿ оныхъ иже ѿ егѡ научили, полѹчити моглъ; что Раичъ перви былъ кои ѡ своемъ родѣ исторію, своемѹ родѹ на своемъ єму іазыкѣ дать хотѣлъ. И єда бы самъ Раичъ поредъ 30 лѣты многія нѣмецкія народи славеними быти непщевалъ? Єда прежде васъ не вси почти въ такихъ мнѣеніяхъ ѡшибались? Єда ли самъ Рецензентъ съ его Тѹнманомъ совсѣмъ точно безъ сѹмѣнія и днесъ ѡ Волохахъ мѹдерствѹетъ? Азъ сѹмняюся. Но іавно рецензента въ славенскомъ нарѣчіи искѹство видится ѿ превращенія всѣхъ почти славянскихъ рѣчей, въ рецензіи той находяхщихся, наипаче Немани, егоже онъ и нѣмецки Nehemann называетъ, Нѣмцомъ думаетъ быти, не вѣдіи что Неманя, Радоня — реченія сербская сѹть, изъ сербскихъ устъ повседневнѡ исходящая. На кратко Рецензентъ той младъ человѣкъ быти видится и аки бы ѿ писателей прежде себе бывшихъ за своея чести столпъ піедесталъ сотворити хотѣлъ". (l. c. 724.).

Новаковић је од Рајићеве историје приредио два издања, једно на лепшем папиру, а друго на обичном. И не само да се оба та издања разликују у папиру, него се она разликују и у садржају.

У бољем издању је прибавленије III. штампано од стр. 242—447., дочим је у обичном оно штампано од стр. 242—272., а то с тога, што је у овом III. прибавленију наведен само закон и устав цара Душана, а остало је изостављено. И то, што је Новаковић изоставио из обичног издања, издао је он у засебној књизи без назнаке места и штампарије: „Прибавленiе содержащее Важная писменная Доказателства къ изясненiю Исторiи славенскихъ народовъ" 1785. (?!) стр. 273—447. 8⁰.

Уз ово је засебно прибавленије придодат бакрорез слике Георгија Бранковића, последњег деспота (?!) српског.

Рајић је морао митрополиту Стратимировићу послати неколико примерака од бољег издања, од којих је опет он један примерак послао знаменитом историчару Немцу Енглу.

То се види из тога, што Јосиф Добровски у „Slovanka", Праг 1814., на стр. 211. вели: „Nach einer Citation in seiner Geshichte von Servien (од Енгла) muss es vollständigere Exemplare (Рајићеве историје) geben. Denn nach S. 481. Note a) sollte in Raić S. 272. ein Diplom von Ragotzi stehen, das in meinem Exemplare nicht zu finden ist. So heisst es auch S. 173. bei Raić: „jegože nadgrobnoje zri v Pribavleniji

III., wo ich wieder davon im Anhange keine Sylbe finde."

У оригиналном Рајићеву рукопису његове историје налази се само I. II. прибављеније.

Рајић кад је писао своју историју, није ни видео законик Душанов, што се види из ових његових речи: „Повѣтствѹется же, іако сочинилъ сей Госѹдарь (цар Душан) и книгѹ правъ въ которой преднаписалъ законы и уставы всѣмъ своего царства чиновомъ и подданимъ. Придаютъ рещи повѣдатели, іако кодексъ той правилъ Стефановыхъ въ монастырѣ Дечани и до нынѣ хранимъ єсть. Междѹ прочими древностми Сербскими: неимѹще же на тое совершеннаго извѣщенія оставляемъ охотникомъ на изслѣдованіе" (II. ч. стр. 646.)

Рајић је доцније (после 1768., кад је довршио своју историју) могао у ком манастиру фрушкогорском или од Текелије и добити Душанов законик и устав и преписати га. Ал' га није он приложио својој Историји, нити дао Новаковићу да га штампа, и то не само њега, него ни цело III. прибављеније.

Рајић је у споменутом напред саставу, у ком је навео налазеће се погрешке у све четир части своје историје, својеручно у Ноти написао ово: „I. Въ части IѴ. на страницахъ 173—176. весь воведенный параграфъ (§ 11.) ни мнѣніе, ни сочиненіе мое есть, ниже во оригиналѣ моея Исторіи ѡбрѣтается: тогѡ ради и за мое сочиненіе не пріемлю, но ѿ-

метаю іакѡ чѹжій прибавокъ, иже есть самагѡ Тѵпографа“. „II. Подобнѣ прибавленіе III. іакѡ в’нѹтръ во историю мою введенное, такѡ и во ѡсобенной книжицѣ напечатанное, и под тѣмже именемъ ѡбносимое, ниже мое быти признаю, ниже пріемлю. Зане в’ оригиналѣ моемъ ненаходится. За то и сіе іакѡже и первое всеконечнѡ ѿметаю іакѡ чѹжый выблядокъ“. (Рукопис)

У примерку Рајићеве историје, што се налази у библијотеци богословије београдске IV. ч. написао је својеручно Рајић: (Од стр. 173—176. цео §. 11. опцртан је и око њега стоји): „Весъ параграфъ сей нѣстъ сочиненіе мое и в’оригиналѣ моемъ неѡбрѣтается, того ради и непризная за мое сочиненіе“, а у дну 241. стр. стоји: „До здѣ Райчъ“. Над прибављенијем III. стоји: „Чужій подметакъ, а не мое“.

А у своме писму, кога је Рајић написао 24. Августа (5. септембра; — биће 1796., јер се потписао 70. годишњи старац) у Ковиљу, немачком историчару Лудовику Албрехту Гебхарди-ју у Линебургу, — који је између других историја написао био и „Geschichte der Königreiche Servien, Rasscien, Bosnien und Rama“, штампану у „Allgemeine Weltgeschichte“ XV. Band, 3. Abtheilung, Leipzig, 1781., S. 526. — 803., коју је Рајић превео и издао 1793. у Бечу —, ком је Стратимировић послао ексемплар Рајићеве историје све четири свеске, жали се Рајић на Новаковића због силних погрешака, рекавши му у њему и ово: „Sed istud unicum me supra modum adfligit, quod

oleum et operam perdidisse videar, non de vitio aut negligentia mea, sed incurii Typographi Novakovics iniuria. Totus quantus liber iste erroribus, qui irrepserant, depravatus est, sensusque perversus et detorsus prodiit, ut egomet ipse proprium laborem meum difficulter intelligam. Multa sunt adjecta, quae mea non sunt, ut interga appendix III. in fine partis IV., ita etiam in eadem parte, lib. IX, cap. 12 integer §. 11. non est meus, sed typographi Plus addo. Videat benovolus lector par. II. lib. V. cap. V §. 1. pag. 156 ab initio qualem eruet sensum ex transmutatis lineis, qualem ne formabit ideam, ubi legerit positum loco malum aurum, loco exstruxit aspexit, loco caput gloria — — —". (Рукопис)

Због ових је уметака Новаковићевих и рекао Рајић у своме споменутом писму од 22. Октобра 1796.: „— — а онъ в'место тога свою нѣкакв8 копиладъ подъ мене подметн8о".

Не знајући, како је ушло у Рајићеву историју III. прибавленије, рекао је Живојин П. Симић у својим „Лекцијама из историје српске књижевности", Београд, 1894., на стр. 51.: „ — — најгоре га је (т. ј. законик Душанов) издао Рајић, и најбоље до сада Шафарик", а др. Јован Радонић, приказујући расправу Др. Константина Јиречка: „Das Gesetzbuch des serb. Caren Stephan Dušan" (Arhiv für slavische Philologie, B. XXII., S. 144—213), започе свој приказ с речма: „Већ је заслужни Јован Рајић уочио значај овога споменика за познавање културног и друштвеног живота средњевековне Србије приоп-

ћивши га у својој историји и давши прилике историку Енглу, да и страни свет упозна са овим знаменитим правним спомеником“. („Летопис“, књ. 205., стр. 108.)

Како Рајић у рукопису своје историје није написао, да ју је он написао и саставио, то је Новаковић, на стр. 206. IV. ч. у „Примѣчанi-ю“ рекао: „Ауторъ сея Исторiи, взырая на разная обстоятелства, при окончанiи сего дѣла въ лѣту 1768. бывшемъ нехотѣлъ имене своего явно въ тiтлѣ положити, а можно, что и ненадѣялся изданiи ея по жизни своей; того ради чрезъ цѣлую Книгу на тетрадахъ начерталъ писмена, яже во єдино собранна, издаютъ слѣдующiи перiодъ, котораго здѣ ово любопитства, овоже точнаго дополненiя ради самаго Подлинника здѣ приложити за благо судихъ сице:

Сочиненна Исторiа сiя трꙋдами Јѡанна Рапча Сербина Карловчанина въ Новомъ Саде ҂аѱ҃ѯи.“

И ако Рајићева историја, по жељи митрополита Стратимировића, није преведена на немачки, њом се ипак много служио Јован Христијан Енгел у својој знаменитој историји: „Geschichte des ungrischen Reiches“, донесавши у I. књизи на првом месту и слику Рајићеву у бакрорезу.

Рајић, поред све своје начитаности, вредноће и учености, не беше човек критичког духа. С тога му није ни историја ни мало критички написана.

Рајић је био „потпуно повесничар, а не

историк критичар“ („Јован Рајић“, од Андре Гавриловића, „Гласник православне цркве у Србији“, 1900., стр. 29.).

Поред свег тога, ипак је његова историја „била дуго и дуго основ свеколиког историјског деловања српских научењака, аркив, ком су притицали, кад им је требало сазнати, шта Константин Порфирогенит о Србима повествује, шта Бонфиније прича, како Мавро Орбин родословије господара српских излаже, шта ли архиепископ Данило казује“. („Две студентске расправе“, од Илариона Руварца, 1. стр.)

Рајић се при писању своје историје, као што је и сам навео, послужио са 64 извора, ну за српску историју служио се понајвећма кроником Ђорђа Бранковића: „Јошт ћу само споменути, да є Раић у штампаной исторіи славенски народа изцрпио кронику Деспота Бранковића тако, да се у ньой за историю народа нашег неће наћи ништа, што досада неби било познато.“ („Летопис“, књ. 111., стр. 6., у чланку Илариона Руварца „Нешто о кроници деспота Ђорђа Бранковића“).

Тугаљивија места у Бранковићу, а поглавито његово причање о свом затвору и о жалењу Бранковићеву на патријарха Арсенија, Рајић је ипак изоставио.

Како се од доба Рајићева, кад је он довршио своју историју (1768.), до данас нашло много и много историјске грађе, не треба се чудити, што данашњим даном не стоје многа и многа, да баш не рекнем мален број његових тврдњи.

Ну, поред свега тога, кад се узме на ум, какви су подаци били при руци Рајићу при писању његове историје и тадашње историјско знање, заслужио је он за онај свој огроман труд, док и једног Србина буде на свету, да му и због његове историје довикује: „Благо утроби, која те је носила, и сисама које си сисао!“

У споменутој шпецификацији, рекло се за Рајићеву историју: „NB. Eine achtjährige Arbeit, welche wegen der Seltenheit der Manuscripte aus welchen der Verfasser seine Geschichte schöpfte, sehr geschätz wird.“

На глас, да ће Рајића обдарити и руска царица Екатерина II. медаљом са својим ликом за његову Историју, Рајића у први мах није обрадовао тај глас, као што га није обрадовао ни добијен златан крст на златном ланцу од цара Леополда за његове беседе.

То се види из његових писама, писатих митрополиту Стратимировићу 3. Јануара и 25. Марта 1795.

У првом наспомену му: „На што ми е медалица. Та то и капралци носе, каколи би є носио. За мене є крестъ, и то на каквой годъ пантлики, макаръ ѿ грошићъ — — —“ („Новыя Письма“, 657.).

А у другом: „— — Онай благословенный даръ незнамъ ѿ кѹдсе разгласіо да га имамъ, и већъ сѹми почели честитати и желе видити, а я се ѿричемъ да за нѣга незнамъ. И башъ доиста неће га нитко видити. А шта сам съ нимъ намысліо кадъ тамо по празникѹ (ако

Богъ да) дођемъ, хоћю вамъ сообщити намѣреніе — —“. (l. c. 659.).

Као што у Рајићеву животу — према данас познатој грађи — има по неких момената и прилика, које се не могу растумачити и сазнати права истина, тако је и ово одликовање Рајићево нејасно и загонетно.

Из горњих његових речи могло би се извести, да се Рајић љутио на одликовање царичино, а из писма његова од 20. Маја исте 1795. види се то још боље.

У истом рече Стратимировићу: „Ја ономадъ (т. ј. 17. Маја) пріймившій даръ Всевысочайшій Єя Величества Всероссійскія Госѹдарини возвращаяся къ домѹ, просихъ у Васъ диспозиціи за благодараніе, и пріяхъ оное ѡченъ изрядное. Но возася пѹтемъ воднымъ размышляхъ в' себѣ что бы значило, запрещеніе оное, єже никомѹ тѹю высокою милость непоказовати и неіавляти, тысящныя мыслы раздираютъ умъ мой и нѣкій страхъ обемлетъ сердце мое, да чрез' то воспишется мнѣ измѣнничество и Јаковинцѡвъ затѣи. Аратосъ и такова дара, кадъ іа не бѹдѹ миранъ, и безпокоенъ всегда во ѡпасности. Ја готовъ абіе его возвратити, зане никогда и не помышляхъ ѡ немъ, а колми паче надѣялся быхъ.“

„Дражайшій даръ той тако спрятахъ, что свѣта неѹзритъ, іакѡ ни къ чемѹ мнѣ слѹжащъ. Сицевое и симъ подобная размышленія избило из' мысли моея и изгладило расположеніе Ваше, да никакова благодаренія не возшлю. Зане пріяхъ аки непріимъ, и имѣю аки не-

имый, пріяхъ сѣти и сило невинны. Но и паки молю, изволите послати ми расположеніе оное писменны, іа устрою є, и по должности пришедш8 г. Новакович8 предамъ, да ѿправитъ аможе надлежитъ.“ (l. c. 661.)

Ну, ово не стоји.

Митрополит Стратимировић, можда је Рајићу позавидео на послатој царичиној медаљи, а можда се и бојао од аустријског двора, те је саветовао Рајићу, да ником не показује, нити да носи послату му медаљу, што му је Рајић не само обећао да ће учинити, него му је обећао и то, да ће је дати Новаковићу, да је поврати.

Рајић је можда оно прво и учинио, т. ј. није медаљу носио, нити показивао, али ју је до своје смрти задржао и оставио породици свога пријатеља Саве Миросављевића из Новог Сада.

Из његова пак два писма, писата 15. Априла исте 1795., види се јасно, да се он много обрадовао царичином одликовању, и да јој је писмено на њему захвалио.

У писму царици рече: „Јакоже убѡ сіе вещественное солнце надъ Горизонтомъ земнымъ ѡбращающееся по учиненію зыждителев8 л8чами своими всю тварь просвѣщаетъ, и теплотою нагрѣваетъ тако, іако нѣстъ иже укріется теплоты єго: подобообразнѣ л8чи милостей и щедротъ В. С. В. весъ ученнаго свѣта горизонтъ ѡбходятъ ѡсвѣщающе и согрѣвающе тѣхъ удостоившихся м8жей.“

„Просвѣтителныя сія и согрѣвателныя

л8чи милости и щедротъ В. В., поистинѣ недоумѣваю, ѿк8д8, и коимъ образомъ и в'полуденныя наша страны благопрохладнымъ облакомъ занешени, и мене в' гл8бокой старости моей при брегахъ Д8найскихъ во уединеніи монашескомъ пребывающа, ниже и единаго ѿ сицевыхъ л8чъ ѡсвѣщенія надѣющася, ниже ѡ тѣхъ когданиб8дь помышляюща, коллижъ паче засл8живша и удостоившася, онѣ нетокмо паче чаянiа ѡзариша, но и согрѣяша и возвеселиша. Зане благоизволисте В. В. чрезъ посолство вiенское авг8стѣйшаго дом8 Вашего болш8ю золотою медалью съ образомъ В. В. и сотнею червонцѡвъ Голандскихъ благоутробнѣйше мене убогаго старца помиловати и ущедрити."

„Колъ благопол8ченъ iа человѣкъ, iакѡ в' послѣдныхъ днехъ жизны моея сл8шати и раз8мѣти сподобихся тр8докъ мой (историческiй славенскихъ Народѡвъ) недозрѣли представленъ быти предъ лице В. В. и благоутробнѣйше прiятъ, и награжденъ прещедро."

„Всевысочайшею сею милостiю трон8тъ iа по премног8, и аки в' восторгъ вознесенъ ко благодаренiю убо себе ѡдолженна быти признаю: но кое и каковое принести иматъ В. В. iако всемилостивѣйшей дародателницѣ моей достодолжное благодаренiе, воистин8 недоумѣваю, и непостызаю превосходитъ бо сили моя, и по том8же в' состоянiи себе с8ща исповѣд8ю."

„Аще же и недоволенъ есмъ, еже принести, по достоянiю благодаренiе толъ превысоком8

величеств8, ем8 же весъ свѣтъ удивляется, и искуснѣйшій витій подобними дарами ѿ В. В. ѡбогащени наслаждающеся в' сплетеніи благодаренія достоподобнагѡ тр8дятся и хотѣютъ, да еще себе недоволныхъ в' томъ признаютъ: ничто менше іа хотя и в' молчаніи превысокія дары В. В. мною пріятыя всеусерднѣйше обемлю, и радостними слезами ѡбливая высокѡ почитаю и несравненнѣ величаю. И аки бы д8хомъ моимъ предъ лицемъ В. В. колѣнопреклонно припадъ жертв8 благодаренія принош8."

„Въ знакъ ми благодарности моея донелѣже в' Мірѣ семъ пришелств8яй, преб8д8 всеблагагѡ Бога іако ѡ дражайшемъ В. В. здравіи, такѡ и ѡ цѣлаго Авг8стѣйшаго дом8 и фамиліи долгоденствіи умилостивляти непрестан8. Въ чемъ и доселѣ пребывахъ, есмъ же и преб8д8. В. С. В. — — — (Рукопис)

Тог је истог дана Рајић писао и грофу Разумовском, посланику руском у Бечу писмо, у ком му је јавио, како је преко Стефана Новаковића, дворског агента, примио царичин дар и како му је предао „всеусердное благодареніе писменно — — чтобъ онъ каналомъ своимъ, аможе надлежитъ ѿправилъ."

„Равнимъ образомъ по премног8 благодарств8ю и В. Превосходителств8 іако сподобихся всевысочайш8ю милость вашимъ тщаніемъ пол8чити." (Рукопис)

Ова дволичност јасно показује, да је и Рајић умео бити „политичан", те Стратимировићу једно говорио, а друго радио.

Ну, кад узмемо, да је Рајићу било 71 година, кад је примио царичин дар, а уз то знамо, да је он био велики љубитељ дуката, те да је повратио медаљу, да би и оних 100 холандских дуката морао повратити; не треба се чудити, што се он у истини обрадовао царичином дару.

Сем наведених радова Рајићевих, (на своме месту на стр. 110. требао сам још навести, да се налази на једном листићу: „Житіе Георгіа Бранковича послѣдняго Деспота“, на које сам доцније наишао) налазе се у митрополитској библиотеци у Карловцима, још ови преписи његови.

1) „Регламентъ“ од 1770. на црквенославенском језику fol 46 стр. и »*Systema consistoriale*« од 1782. на латинском језику, 9 стр.

2) „Изводъ изъ кронике Георгіа Бранковича, деспота и Графа, одъ главе 19. кн. V. стр. 1625.“ 72 листа велике 4^{0}.

3) Кнеза Антијохија Кантимира VI. сатира, 3 листа велике 4^{0}.

На свршетку је написао Рајић: „в' Москвѣ 19. декембря 1756. года“.

На свршетку V. сатире стоји написано: „всѣ предьписанные піать Сатиръ переписалъ въ Черниговѣ с' писаннойже книжки Стефанъ Левицкій дльа себіа 1756. года Априліа 8. дніа докончилъ“, на што је Рајић дописао: „а Ивану Раичу за Леѯиконъ Целарія уступилъ тогожъ году Маіа 30.“

Г. др. Станоје Станојевић ми рече, да је он леп примерак Кантимирових сатира —

свих шест — преписат руком Рајићевом уступио библијотеци српске кр. Академије у Београду.

4) „Преосвященнѣйшагѡ Господина Ѳеофана Прокоповича, божіею милостію Православнагѡ Архиепископа Велико-Новгородскагѡ, и прочая ѿ **Безбожіи** сокращенное ѳеологическое Разсꙋжденіе“ 12 листи.

На свршетку је написао Рајић: „1755. 7. врія 7. дня в' Кіевѣ“.

dt. — — **Ученіе** ѡ книзѣ соломоновой нарицаемой **Пѣсни Пѣсней**, ꙗкѡ она есть не волею человѣческою, но дꙋха святагѡ вдохновеніемъ написанна ѿ Соломона, и ꙗкѡ неплотскій въ ней разꙋмъ, но дꙋховный и божественный заключается; и книга сія есть ѿ числа несумненныхъ священнагѡ писанія ветхагѡ завѣта, сопротиво неискꙋсныхъ и малоразсудныхъ мудрецѡвъ, леггкѡ ѡ книзѣ сей помышляющыхъ, и в' ней тѣлесная соломонова съ невѣстою своею дщеріею фарановою любленія быти мнящыхъ. В' лѣто ѿ воплощенія бога слова 1730.“ $10^1/_2$ листи.

dt. — — **Мнѣніе**, коимъ образомъ и порядкомъ подобаетъ юнаго отрока въ христіанскомъ законѣ наставляти, въ мѣстѣ съ расположеніемъ ученія Петра Втораго самодержца всероссійскаго. ѿ воплощенія Христова 1728.“

18 листи.

На свршетку је написао Рајић после завршетка Теофанова: „Конецъ первыя часты

ѡ вѣрꙋемыхъ" — „Преписалъ в' Кіевѣ І. Р. 1755. Августа 9. по полудни на 7. часѣ".

dt. „**Краткая сказанія**. Первое о Бозѣ, что, и каковъ, и коликый есть Богъ нашъ.

Второе о Божіемъ промыслѣ, какой имѣетъ Богъ и обще къ всѣмъ тваремъ своимъ, и особливо къ человѣку ѡ вѣчномꙋ єго спасеніи.

Третіе о законѣ божіи, которымъ всякъ человѣкъ долженъ управлятъ житіе свое, да бы вѣчнаго живота нелишился.

Предлагаемая

на ползу не толко младымъ отрокомъ, но и возмужавшимъ обоего полу особамъ тѣмъ, которымъ неудобно въ пространныхъ богословскыхъ ученіяхъ упражнятися."

16$^{1}/_{2}$ листи.

На свршетку је написао Рајић: „Переписано в' Кіевѣ 1756. года, Априля 4. дня".

dt. — — **Мнѣніе** ѡ неудобоносимомъ законномъ **Игѣ**, сказꙋющое тяжесть єгѡ неудобоносимую, и ꙗкѡ закономъ ѡправдатися невозможнѡ, утверждающое".

43 листа.

На свршетку је написао Рајић: „переписася в' Кіевѣ Іѡанномъ Раичемъ 1755. года Іꙋлія мѣсяца 26. дня, по полꙋдни, в' самый часъ вторый", а црвеним мастилом: „Считано Дек. 15. 1755. в' Кіевѣ".

dt. — — **Ѿвѣтъ** ѡ оправданіи грѣшничемъ въ єго милости пану Іакову Марковичу бунчуковскому воискъ малоросійских" това-

ришу, на нѣкая егожъ противореченія к' егѡ преѡсвященству противу православнагѡ ученія сегѡ присланный. Съ латінскагѡ ꙗзыка на россійскій Діалектъ переведенный".

17 листи.

На сврштетку је написао Рајић: „Въ Кіевѣ 28. Авг. 1755. I. P."

Разговоръ, гражданина съ селяниномъ, да пѣвцемъ или дячкомъ церковнымъ".

25 листи.

На сврштетку је написао Рајић: „1755. Kijoviae Maja 10."

Разговоръ тектона сіе єстъ древоделя съ кȣпцемъ".

$8^1/_2$ листи.

На сврштетку је написао Рајић: Kiowiae Mài 22. 1755. anno, a meridie".

„**Вещи и дѣла** ѡ которыхъ дȣховный учитель народу христіанскому проповѣдатъ долженъ: инная общая всѣмъ, а иная нѣкіимъ собственная".

$2^1/_2$ листа.

На сврштетку је написао Рајић: Въ Кіевѣ 1756. года. Марта 21. I. P."

Краткое толкованіе ѱалма Давидова 140. гѡ.

$3^1/_2$ листа.

На сврштетку је написао Рајић: „A. 1756. Apr. 7. die Kijow".

„**Священнику** на докладъ егѡ словесный о необычномъ нѣкоторого сына єго духовнаго грѣхопаденій намъ предложенный, сіе ѿ насъ подается Наставленіе".

$1^1/_2$ листа.

На свршетку је написао Рајић: „Маја 8. 1756. в' Кіевѣ переписалъ І. Р.“.

„**Копия** съ регѹлъ Семинаріи Преосвященнаго Ѳеофана Прокоповича Архиепископа великоновгородскаго и великолцаго“.

3 листа.

„Краткое ученіе отрокомъ ѿ причастіи тѣла и крове Господа нашего Ісуса Христа“.

1 лист.

На свршетку је написао Рајић: „переписанно 10. дня Маја 1756. в' Кіевѣ“.

„Святѣйшій синодъ.

Какое мы опредѣленіе учинили о монастырахъ и обявленіе людемъ, для чего оное учинено. Въ Санктпетербургѣ Генваря въ 31. день 1724. года. Петръ.“

На свршетку је написано: „Скопіевокъ 1756. года Генваръ 29. числа въ Кіевѣ Мат. Крѹтенъ“.

$6^1/_2$ листи.

Сви овде наведени Рајићеви преписи па и Крутенов, увезани су у једну књигу у кожи, велике 4^0 под насловом: „Христіанинъ православнъ“.

5) Три свеске — књижице — школских задаћа из 1748., 1750., 1751., 1752. и једна од 5. Јануара 1753. у Шопрону. Све на латинском језику.

6) Неколико свезака од првог састава — макулатуре — о саборима, и једна свеска извода из разних историја.

7) „**Разсꙋжденіе** ѡ книзѣ „Каменъ Вѣры“, велика 4⁰ 11 листи.

На свршетку је написао Рајић: „А. 1756. Kijowiae Май 19.“

8) „Мнѣніе Преѡсвященнагѡ Ѳеѡфана Прокоповича Новгородскагѡ Архіепіскопа ѡ книзѣ Рыберы монаха римскагѡ Испанца, зовомый „Responsum aut Apologeticum“ поднесенное всероссійскомꙋ Министеріꙋмꙋ“.

$5^1/_2$ листи велике 4⁰.

9) „**Рѣчъ**“ къ Пресвѣтлѣйшемꙋ королю Полскомꙋ Станиславꙋ Автꙋстꙋ, в’ дѣлѣ закона касающемся, говоренная Преѡсвященнѣйшымъ Господиномъ Геѡргіемъ Конискій бѣлыя Россіи греческагѡ закона неунитскагѡ Епископомъ. Въ Варшавѣ 27. Іꙋля 1765. года.“

$1^1/_2$ листа велике 4⁰.

10) „**Плачъ** малія Россіи на проклятыхъ Ляхолюбцѡвъ, из’ теѯта: Мнози имутъ ревность божію, но не по разꙋму. Рим 10, 2. Сложилъ Преѡсвященнѣйшый Ѳеофанъ Прокоповичь, будучи въ тое время Префектомъ школъ Киевомогілеанскихъ“.

На 1 листићу обичне 4⁰.

На свршетку је написао Рајић: „переписано в’ Кіевѣ 1755 10. Декабря“.

11) „**Еѯтрокъ** (на латинском језику). Бискꙋпъ (Егарскій) съ канонице бѣсится, и жители Егарскія ѿшедшыя въ шꙋмꙋ да соберꙋтъ гранѣ на согрѣяніе свое, и чадъ своихъ, четири ихъ чрезъ своихъ хайдꙋковъ убиша. За еже имъ списася сицевый пашквилъ, егоже вамъ ѡписати разсꙋдихъ.“

На 1 листу велике 4⁰, 16 стихова.

Agriae 1790. Ianuarii 21.

Тешко да није исти „пашквил" написао — спевао сâм Рајић.

12) Ексцерпт из дела Силвестра Згуропула о васељенским саборима.

Велика 4⁰, 17 листи.

Рајић је започео овај ексцерпт у Ковиљу 1793. Новембра 25.

13) „Возлюбленной во Христѣ братіи нашей Преѡсвященнымъ Архиереємъ Алеѯѣю Сарскомꙋ и подонскому, Варлааму Тверскому и кашинскому ѿ великаго Архипастыря прошедшаго Небеса Господа и Бога и Спаса нашего Іисуса Христа, миръ, здравіе, благословеніе и наставленіе".

Ово је посланица митрополита Стефана Резанскаго и Муромскаго из Москве 1718., у којој споменутим архијерејима доставља, да отац Теофан Прокоповић не може бити постављен за епископа пре, но што не опорече нека своја јеретичка учења у својим руским и латинским списима. За тим је навео у 11 тачака његова погрешна учења а за тим и „образецъ отрицанія!"

На великој 4⁰ 2 листа.

Са стране је написао Рајић: „Скопіовано в' Москвѣ 1756. года Іꙋля 22"

14. »*Cristiana Orthodoxa* Theologia. Ductui ac magisterio veri et solius sui doctoris Dei triunius Patris revelantis, Lucae X 21. Filii enarrantis Joan. I. 18. et Spiritus sancti profunditates Dei scrutantis I. Cor. II. 10. submissa.

A placitis quodlibetisque hominum plane hic coecutientium libera, ad Dei Gloriam et Hominum Salutem.

In orthodoxa Academia Kiowiensi, Auspiciis illustrissimi nec non Reverendissimi Domini Domini Timothei Szczerbacki.

Dei gratia orthodoxi Archiepiscopi Metropolitae Kiowiensis, Halicensis, et parvae Russiae. Protectoris huius Academiae munificentissimi, tradita et explicata.

Anno reparatae salutis MDCCLC. Septembris 27. Inhoata.

Descriptit Joannes Raics Serbus Carlovicensis, et exaudivit explicatam ab anno 1753. ad A. 1756.

На првих $10^1|_2$ листи: Praefatio Auctoris.

Synodi Sacrosanctae Totius Russiae vicepraesidis, Illustrissimi Domini Theophanis Procopovics, orthodoxi Archiepiscopi Novogrodiensis pro tunc Rectoris Academiae Kiowiensis et Theologiae Professoris ordinarii Publici (1 лист); De Divinitate Filii Dei argumentum, quod inter cetera in Theologia Illustrissimi Domini Theophanis Procopovics part. I. lib. II. cap. IX. num. V. invenitur" (1 лист); Illustrissimi Domini Theophanis Procopovics Historia de ortu et progressu controversiae, quae est nobis cum Latinis, de Processione Spiritus Sancti. A solo Patre totius que ab ipsam magni, et diuturni dissidii, variis casibus et multiplici malorum facie continuata ad nostram usque aetatem ($8^1|_2$ листи). (На свршетку стоји написано: „cetera desiderantur").

На 1 листу Стевана Јаворског белешке

у Теофановој теологији, и његово кајање због истих, од 29. Апр. 1719.

Рајић је са стране написао: „с подлинаго переписано в' Кіевѣ.“

„Praefatio ad sacrae Theologiae Studiosos Illustrissimi Domini Georgii Koniski, orthodoxae Episcopi Mogileensis et cetera

Tum temporis Rectoris Inclytae Academiae Kiowiensis, et sacrosanctae Theologiae Professoris publici 117. стр.

На свршетку стоји: „Et haec sufficiant de sacra scriptura cujus auctori Deo T. O. M. gloria sit in aeternum. Finis prolegomenon Theologiae. A. 1752. apr. 18. Anno 1754. 10. Maj Kiewopodoliae“.

De augistissimi mysterii Sanctae et individuae Trinitatis hostibus et haereticis qui circa illud varie erraverunt. Historicae Narrationes item orthodoxae de sanctissima Trinitate confessionis, Simplex Expositio“ 2½ листа.

Hristianae Orthodoxae Theologiae. Pars I. De Fide seu Credendis. Liber I. 48 стр. „Finit dictando Jun. 17.“

Liber II. 172 стр. (26. Jun. 1753.)

Liber III. 91 стр.

Liber IV. 79 Finit. Jun. 28 anno 1754. Kijowiae.

Liber V. Inhoatque Sept. 27. 1754. 22 стр.

Liber VI 68 стр.

На свршетку „Cetera desunt“.

Све је ово увезано у једну књигу, увезану у кожи fol с насловом „Theologiae“.

15) У библијотеци се српске кр. Акаде-

мије у Београду, сем споменутих Рајићевих рукописа, налази и шест српских хрисовуља, што их је Рајић преписао, на 4⁰ увезано у тврдом увезу.

Од Рајићевих писама, што их је писао својим пријатељима и знатнијим лицима, доста се мален број сачувао. А како би она од користи била по сазнање Рајићева живота!

До данас су штампана ова његова писма: I). У „Летопису“ књ. 67. Свега 1 писмо и то писато 19. Августа 1797. Косми Јосићу, учитељу пештанском. II). У „Беседи“ за 1869. свега шест писама писатих архимандриту бездинском Максиму Секулићу, ког је Рајић обично називао и „милим мачком“ и то од 1) 16. Марта 1795. 2) 23. Јануара 1796. 3) 11. Новембра 1797. 4) 30. Новембра 1794. 5) 21. Марта 1796. и 6) 11. Јануара 1797. III). У „Јавору“ за 1882. свега четир писма и то 1) 26. Новембра 1795. споменутом архимандриту бездинском Максиму. 2) 13. Августа 1795. старцу и довнику фенечком Самуилу Лазаревићу. 3) 13. Маја 1793. и 4) 28. Маја 1796. митрополиту Стратимировићу. IV). У „Новыя письма“, што их је издао др. В. Јагић 1897. у Петрограду, штампано је 15 Рајићевих писама, што их је писао митрополиту Стратимировићу.

Јагић је имао 40 Рајићевих писама, од којих је 15 штампао, у којима је говор о књижевности.

V). У митрополитској библиотеци у Кар-

ловцима, налазе се ова писма Рајићева до сад не штампана:

I). Митрополиту Стратимировићу: 1) од 1. Децембра 1791., 2) 2. Марта 1792., 3) 11. Маја 1793., 4) 4 Новембра 1794., 5) 8. фебруара 1797., 6) 9. Августа 1797., 7) 1. Октобра 1798. и 8) 21. Маја 1801.

II). Кирилу Живковићу, протосинђелу и настојатељу ман. Гргетега, потоњем владици Пакрачком од 26. Августа 1781.

III). Митрополиту кијевском Самуилу, без назнаке времена, ал биће да га је Рајић писао после Априла 1793., у које је време добио од њега на поклон неке књиге, на којима му се захваљује.

IV). Руској царици Екатарини II. од 15. Априла 1795., у ком јој се захваљује на подарку.

V). Руском посланику у Бечу грофу Андрији Разумовском, од 15. Априла 1795., о истој ствари.

VI). Владици бачком Јовану Јовановићу од 18. фебруара 1792.

VII). Владици темишварском Петру Петровићу од 19. Јулија 1791.

VIII). Митрополиту Мојсију Путнику од 12. Јунија 1789.

IX). Цару аустријском Леополду II. од 25. Новембра 1791.

X). Лудвику Албрехту Гебхарду у Линсбургу, немачком историчару, од 24. Августа 1796. на латинском језику.

XI). Стевану Катони, мађарском истори-

чару, без назнаке времена, ал биће да је писано 1798. по изласку Пејачевићеве историје, на латинском језику.

XII). Молба упућена народном сабору у Темишвару 1790., коју није предао, као што је напред речено.

XIII). Захвалница на позиву од новосадског маћистрата при отварању школа, од 1789.

Професор у Новом Саду Тихомир Остојић, добио је не давно од једног седмошколца — Иришанина — писмо Рајићево, писато 31. Јануара 1792. митрополиту Стратимировићу, које ми је на употребу уступио.

Протојереј и парох Карловачки Васа Константиновић, има писмо Рајићево, писато 24. Августа 1798. игуману оповском Самуилу Нешковићу.

Дознао сам, да има у новосадској библијотеци — из заоставштине Ђорђа Рајковића, који се спремао да напише биографију Рајићеву — завежљај Рајићевих писама; ал како због сеобе, библијотека још није уређена, не могох до њих доћи.

Тако исто чујем, да има повише Рајићевих писама у Темишвару у архиви епископској.

Ако ко још има Рајићевих писама, учинио би роду глас, да ми их пошље на увид, или у препису.

Шта је Рајића руководило, да напише и препише толика дела, а особито у манастирској ћелији, види се из ових његових

речи у предговору „Ц ѣ т н и к - а“: „Во оуединеніи оубѡ моемъ живѹщъ, и времене имый доволнѡ, неправедно, паче же и грѣшно быти возмѣхъ, еже провести тое тщателно и безпослено.“

О, да су тако мислили и радили, ако не баш живући настојатељи манастирски, који су владали што-но реч пером, пре архимандрита Рајића, а оно бар живући од изласка његова „Цвѣтника“ до данас, те да су бар стотинити део написали од онога, што је он написао, ил бар бележили тачно и верно савремене догађаје у свом манастиру, ако не и у народу; каква би била богата наша књижевност данас, и шта би све ми данас знали, о чему морамо да лупамо главу, да само нешто сазнамо од онога, што се догодило и од то доба.

По доставерној тврдњи савременика Рајићевих, Рајић би у својој ћелији и по 15—16 сахати на дан читао и писао, 5—6 спавао, а по 2—3 молио Богу. И кад се с дан на дан т а к о ради; онда се и могло о н о л и к о урадити, колико је Рајић урадио!

Па кад је Рајић о н о л и к о урадио за цркву и просвету народну; како да није постао бар владиком и он, кад су и за време његово а и пре тога, толики и толики постали владикама, и ако се за њих не зна, да су ишта знаменитога учинили за цркву и просвету народну, упитаће можда који читалац ових редака.

На то је питање врло тешко одговорити.

Када је по избору владике темишварског Мојсија Путника за митрополита (10. Јунија 1781.) иста епархија остала празна, те је у седници синодској од 8. Јулија и. г. решавано питање о избору владике за исто место, и владика будимски Софроније Кириловић био премештен у темишварску, ставио је синод у записник следећу изјаву: „Архімандритъ Іωаннъ Раичь прилѣжно просилъ его (митрополита) ѿ сана епископскагω и тѣмъ ѿ ига сему достоинству належащаго пощадѣти и обявилъ, якω епископства не желаетъ но въ монастырѣ и молчаніи ωтишіе свое имѣти изволѣетъ“. То се — рече — ставља у записник синодски с тога, да се не би нашао ко од духовних или мирских једноверника, који ће мислити да је презрен или из другог разлога да није кандидован и изабран. (Рукопис.)

Митрополит Стратимировић у животопису Рајићеву рече пак: „Всякое славы сіяніе и чести житейскія ему отъ страны приходящее подаяніе, всяческій отринувый отъ себе 15 кратъ самое епіскопское достоинство, имже нудимъ бысть, пріяти отречеся; своея токмо въ немъ находящіяся чести хранитель опаснѣйшій, о приобрѣтеніи внешнія небреже.“

1796. описао је у стиховима на мађарском језику 8⁰ стр. 7, Григорије Јакшић Острогонски у Вацу синтаксиста „бедан живот високопречасног и многопоштованог Г. Јована Рајића, српско грчко источне матере свете цркве титуларног владике, најзнатнијег члана

ковиљског манастира, јерусалимске св. цркве и српског или илирског народа главног стуба."

На своме је примерку, митрополит Стратимировић написао поред имена Јакшић — Лефтер —, а на корицама: „Г. Архімандритъ Раичь зѣло гнѣвается на сію презѣлнꙋ похвалꙋ".

Сам пак Рајић, у своме писму митроп. Стратимировићу од 22. Октобра 1796. за исте мађарске стихове рече: „Мажарскіи они стихови неприносеми похвалꙋ него хꙋленіе кад ме съ коня сади на магарца, кад самъ ꙗ давно могао быти дѣйствителнимъ епископомъ, а ономе дете прави титуларнимъ и ꙗловимъ владикомъ. Називаше іоште стꙋпцемъ восточне церкве, дедакъ! толико поштуе кадабы рекао да самъ врбовъ клинъ, на комъ виси праздна тиква. Такомее осрамотіо пред туђимъ родомъ и закономъ, а кодъ наших поруганіе учиніо. Благо мени кад ме сѵнтаѯисте хвале. На часть нѣмꙋ та ћелава фала". („Новыя письма", 672.)

Ово је онај Григорије Јакшић за ког рече митрополиту Стратимировићу Лукијан Мушицки у своме писму од 6. Јануара 1822. („Беседа" 1868 80.), да га је посетио у манастиру (Шишатовцу) „не давно изъ Россіи возвратившійся".

Исти је Григорије рођен у Острогону, учио се, што рекао Шафарик „in toto mundi", потоњи руски официр и витез малтезанског ордена. Писао је — по Шафарику — сем српских ода и песама, неколико и руских.

Кад пак знамо, да је Рајић 1774. као што рекох стављен био од синода за вршачку епархију на 3., а за карлштатску на 2. место, и то што-но реч „форме ради“; кад знамо како га је гледао митрополит Видак и да за време његова митрополисања није сем 1774. било другог изборног синода, а за време митрополисања Путникова, да је у првој изборној синодској седници стављен поменути запис, а тек после њега, није Рајић могао бити нуђен, а најмање 15 пута, кад толико пути и није било изборних синода од 1774. до 1801. т. ј. до смрти Рајићеве: онда је л чудо, што се не може дати тачна одговора, на горње питање?

Уз то, кад помислимо и на то, како је Рајић слаба одзива и помоћи налазио против гоњења бачких владика, игумана и јеромонаха ковиљских и за време митрополисања Путникова и Стратимировићева; тада нам мора још чуднији изгледати поменути запис синодски, тврдња Стратимировићева и хвалисање Рајићево.

Знам, да ће се многи и многи на мене љутити, ал ја промисливши о свему споменутоме, а уз то помисливши и то, да је Рајић цела свога века био човек болешљив, а услед тога и хипохондриста, и да је он још 1780. напустио управу манастирску, те живео само за науку, — о чему ће већ бити говора —; дошао сам до уверења, да није због свега тога, Рајића синод ни нудио онолико пута, нити пак бирао за владику.

Онај пак запис синодски биће да је стављен с тога, што синод није хтео да каже и прави узрок, што Рајић није биран, а из тог је разлога и Рајићев ученик и пријатељ Стратимировић, рекао, да је 15 пути нуђен био.

Што се Рајић у старости мало хвалисао, да је могао бити владиком, да је хтео, не треба заборавити, да је и Рајић у тим годинама могао имати и мало сујете.

Ја сам уверен и о томе, да је Рајић и сам видео, да није за владику, те ако му је можда код првог избора владика после свога калуђерења — 1774. — и било жао, што није биран, да му доцније није било жао, а то с тога, што је познавајући себе, добро знао, да он није за владику.

Посланици на српско-народном сабору 1790. у Темишвару — други раздео тачка 9. — измеђ осталог молише комесара царског и то, да се митрополиту наложи, да у споразуму с владикама даде сачинити и штампати катихизис по основима источно-православне вере — народ је наш још и тада зазирао од синодална — Рајићева — катихизиса, а то понајвише с тога, што је бадава раздаван и што је у Бечу штампан — у ком би опширно, јасно и разумљиво наведено било цело учење источно-православне вере и цркве, како би се из њега могло научити служеће свештенство науци своје цркве, чиме би се понајпре искоренило из народа сујеверје, а подједно народ би сазнао и своје опредељење овде на земљи.

Кад је услед тог закључка саборског, митрополит Стратимировић позват био од „илирске дворске канцеларије“, да се постара, да се напише жељени катихизис; он јој 6. Септембра 1791. посла напред поменути Рајићев „Катихісисъ вящшій“ од 1774., који јој се допаде.

Рајић, у први мах не хтеде послати оригинал, него препис. Њиме се канцеларија не хтеде задовољити, и Стратимировић је имао муке, док га је приволео, да пошље оригинал.

У свом отпису од 3. (14.) Октобра 1791. на митрополита Стратимировића, иста назови српска власт, у којој сем 2—3 Србина, остали званичници беху друге вере и народности, похвали Рајића и његов труд око истог дела — катихизиса —, изјавивши наду, да ће му његов народ, који га је направио човеком и за његово се благостање брине, због тога и других дела његових вечито бити благодаран и име његово овековечити.

Даље рече у њему, да пошто је Њ. В. — цар Леополд II. — одобрити благоизволео, да се у средини народа може отворити не само богословски семинар, него и код сваког дијецезанског владике по једна виша школа за свештенике, на чему ће се настојати да се та намера што пре и оствари — која на жалост није ни до данас остварена, него ће се тек остварити, а кад, то је питање и ако је за семинар трошком Његове Светости патријарха Георгија Бранковића подигнута прошле године дивна зграда —, то је згодно

време и прилика, да се Рајићева рукописна дела могу корисно и употребити, те ће се тиме име његово као камен темељац у тако спасоносном и срећи водећој учевном заводу овековечити. А и нема сумње — рече се — да не ће Рајић с раширеним рукама народу у сусрет изићи, и своја му дела на употребу уступити (По рукопису).

Рајић је на овај отпис, ког је примио 10|21. Октобра, управио 25. Новембра и. г. на цара Леополда II следећи одговор: „Паче всегѡ чаянія и ѡжиданія моегѡ всевысочайшій В. В. декретъ под' 21. прошлагѡ Октомвріа Мѣсяца из' рꙋкъ Г. А. и Митрополита Стратимировичь ꙗкѡ со страхопочитаніемъ, такѡ и съ ужасомъ и трепетомъ воспріяхъ: ненадѣяхся бо таковагѡ всевысочайшаго посѣщенія декретомъ симъ в' вѣкъ мой полꙋчити, вѣдый малость мою и ничтожество."

„Содержаніемъ сегѡ всевысочайшагѡ декрета благоизволитъ Вел. Ваше кромѣ онагѡ великаго священниковъ ради уготовѣннаго катихисма и уже ѿсланнагѡ и поднесеннаго В. В., и прочія моя рукописи ѳеологіческія и историческія в' ползꙋ вѣрныхъ рабѡвъ своихъ, моихъ же любезныхъ Патріотѡвъ изъ подвизателныя причины, што Націо мене в' нѣдрех' своихъ до совершеннаго возраста воспитавала и ѡ благосостояніи моемъ всѣми силами попеченіе носила, ꙗкоже и до нынѣноеитъ, за благодареніе таковыхъ ѿ ея пріемленныхъ милостей требовати. Елико касается воспитанія, попеченія и снабдѣнія здѣ

поминаемаго и ѿ клера и Народа мною полꙋчаемаго, ꙗ еще до сего дне неѡщꙋтихъ ниже вкусихъ таковыя милости, пачеже и заслуженныя за катихисисъ в' народѣ употребляемый, мзды и до днесъ лишаюся.“

„Въ милостивѣйшемъ семъ декретѣ учиненное опоминаніе ѡ моихъ рꙋкописахъ поводъ мнѣ подаетъ признатися что таковый дѣйствително при мнѣ находятся а именнѡ пять томовъ Богословіи славенскимъ діалектомъ сочиненныя, и единъ таковъ же томъ Богословіи Латински мною в' Кіевѣ преписанный и съ толкованіемъ слишанный. Равнѣ и единъ томъ Исторіи славенскихъ Народѡвъ вси же in folio.“

„Скꙋдость в' препитаніи и прочихъ потребахъ тѣлесныхъ принꙋдили мене съ моими помянутими рꙋкописами прибѣгнꙋти къ покойномꙋ Г. А и М. Еѯц. Пꙋтникꙋ, да бы онъ ихъ прецѣнилъ, и мнѣ за препитаніе мое припадающій интересъ подавалъ. Онъ взырая на необходимꙋю скꙋдость мою, правда что процѣнилъ тыя по изволенію своемꙋ, но не по равенствꙋ трꙋдѡвъ моихъ у 3000 фор, и ѿ тоя сꙋмми интересъ состоящійся од 150 фор. пріималъ ꙗ ежегодно до смерти егѡ. Умершꙋже ему и то престало, ꙗко смертію его по уговорꙋ ѡпредѣлено было, и по томꙋ непостоянно. Изъ чего видѣти єсть что тимъ моимъ интересомъ едва хꙋдое препитаніе имѣти могохъ несчитая прочихъ потребъ, и старости моей послуженіе. Сверхъ сихъ В. В. ꙗ никаковыхъ приходѡвъ ѿ инꙋдꙋ неимѣю,

а ѿ Монастыра, в' коемъ живꙋ, ни малѣйшаго иждивенія неполꙋчаю. Зане еще прежде единадесятъ лѣтъ такѡ взыскающымъ обстоятелствамъ все правленіе Монастирское съ Настоятелствомъ ѿложивъ в' приватности живꙋ: и потомꙋ ꙗкоже ненавыкохъ, такѡ и не могꙋ съ досажденіемъ иныхъ, чꙋжими трудами питатися. Сицево есть состояніе мое и жизнъ печалная."

„Ничто обаче менше в' сообразованіе всевысочайшей воли В. В. и благонаклоности очимой к' родꙋ моему толъ охотнѣе помянꙋтыхъ рꙋкописныхъ сочиненіи моихъ осмъ томѡвъ за употребленіе бꙋдꙋщаго націоналнаго Семинаріꙋма устꙋпити готовъ есмъ елико в' томъ, ꙗко настоящаго вѣка благополꙋчіе мое ищꙋщаю. такѡ и грядꙋща спасенія вѣчнагѡ надѣюся. Но занеже ꙗ къ старости моей ѿ всѣхъ безпомощной доспѣхъ, еще единꙋ надеждꙋ мою при семъ благовременномъ слꙋчаи в' книгахъ сихъ полагаю, тогѡ ради съ ними кꙋпнѡ предъ священними ногами В. В. всесмиреннѣйше повергаю, просящъ, да би В. В. благоизволили и за мою старость трꙋдами за общество изнꙋреннꙋю пристойное благоутробнѣйше устроити промотреніе и награжденіе."

„Въ незаблемой сей надеждѣ пребывая съ глꙋбочайшимъ поклоненіемъ изоумираю." (Рукопис)

Рајић је био написао на исти отпис, друкчији одговор, датован 5. Новембра, у ком се жалио и на то, што му није дато

обећаних 600 фор. за катихизис и 450 фор. за проповеди.

Митрополит Стратимировић мора бити да није дао Рајићу, да исти одговор цару Леополду II. пошље, него да напише други, т. ј. онај, што га наведох, јер сâм је Рајић на онај одговор од 5. Новембра написао: „Ѿвѣтъ первый ѡставленъ“, а на онај од 25. Новембра: „Ѿвѣтъ вторый поданъ.“

А мора бити, да је митрополит Стратимировић због тога, што га је Рајић послушао, и дао му 100 дуката за проповеди, и по 150 фор. годишње од свога прихода.

Кад је митрополит Стратимировић јавио 15. (26.) Октобра 1791. илирској дворској канцеларији, да је дао Рајићу за проповеди 100 дуката и да ће му давати годишње од свога прихода 150 фор. годишње за уступљене његове рукописе, иста је у своме отпису од 16|27. Априла 1792. бр. 1684. одговорила митрополиту: да је Њ. В. с особитим благовољењем узело на знање ту његову дарежљивост, а подједно благоизволело наредити, да се Рајићу уз то годишње даје пензија из народног фонда од 250 фор. почевши од 16/27. Априла 1792. и да је одобрило, да се Рајић по својој молби учињеној преко бачког владике, ради своје старости и слабости разреши од управе манастирске.

Како се у доставн Рајићу о том царском решењу од стране илирске дворске канцеларије при крају рекло: „So eben ertheilet man demselben über all dieses anmit die Versicherung.

und will sich von desselben bekannter Rechtschaffenheit und Liebe für seine Nation mit Zuversicht versprechen, dass derselbe auch künftig sowohl bei Entwerfung der nöthigen Studien, Unterichts und Erziehungs Plans, für die in dem zu errichtenden Seminario gebildet werdende geistliche Zöglinge, als auch bei jeder andern Gelegenheit zum Wohl seiner Nation sich nach Kräften wird gebrauchen werden.“ (Рукопис); то је Рајић погрешно схвативши, да је он позват, да се прими и професорства у будућој семинарији, митрополиту Стратимировићу у своме писму од 2. Марта 1792. одговорио: „Имѣлъ ꙗ честь, и милость сподобитися ѿ В. В. Пр. недавнѡ воспріяти дражайшее писаніе печалной старости моей утѣшеніе и увеселеніе: въ коемъ изволисте сообщити мнѣ и всемилостивѣйшій єгѡ Ц. и к. Величества декретъ, и за мене щедро-милостивое ѡпредѣленіе. Котораго декрета повнегда силꙋ и содержаніе уразумѣхъ извѣстнѡ, воистинꙋ весъ во восторзѣ быхъ, ѡщꙋщая в' себѣ нечаяннꙋю милость благоутробнѣйшагѡ Отца и попечителя убогихъ єгѡ священнѣйшагѡ Величества. Высокою милостію сею за мене в' декретѣ семъ назначенною ꙗ всесовершеннѡ доволенъ; єдино же притомъ сожалѣю, что ꙗ в' такомъ состояніи нахождꙋся, ꙗкѡ ни примислити ни изрещи, колми паче принести достодолжное благодареніе Благодѣтелю не могꙋ. Самъ Богъ всеблагій да воздастъ за мя єгѡ Величествꙋ по своей благости въ селеніихъ Праведныхъ животъ вѣчный и блаженный.“

„Въ помянꙋтомъ всевысочайшемъ декретѣ при концꙋ благоизволитъ єгѡ священнѣйшее Величество высокꙋю свою волю благоутробнѣйше изобразити в' двꙋхъ пꙋнктахъ главныхъ ѿ мене взыскꙋемыхъ, а именнѡ да бы ꙗ Перво въ бꙋдꙋщемъ клирическомъ Семинарiꙋмꙋ каковꙋ нибꙋдь должность учителскꙋю воспрiялъ и исполнялъ. Второ или поне, томꙋ воспящающꙋ немогꙋтствꙋ, да бы ꙗ воспрiялъ на себе то, еже за созыдатися имꙋщiй Семинарiꙋмъ планъ устроити, по коемꙋ бы ꙗко богословская наука ученикомъ проподаваема со успѣхомъ была, тако и ѡ прочемъ поведенiи и правленiи тогожъ семинарiꙋма добры порядокъ производился."

„На преднаведеныя и ѿ мене за исполненiе взыскꙋемыя пꙋнкти нижайше ѿвѣтствовати имѣю В. В. Пр. всепокорно при томъ просящъ, да бы аще изволится, или нꙋждно быти возмнится, сей мой ѿвѣтъ єгѡ величествꙋ, имже лꙋчше вѣсте образомъ изволили поднести и представити. И убѡ на первый пꙋнктъ мой всепокорнѣйшiй ѿвѣтъ єстъ слѣдꙋющiй:

„Истинно есть что ꙗ в' трꙋдѣхъ ѿ юности моея провождахъ жизнь мою в' странствiи и в' наученiи полезнихъ наꙋкъ и паче прочихъ въ возлюбленной мнѣ наꙋкѣ сирѣчъ Ѳеологической съ таковимъ крѣпкимъ намѣренiемъ и предпрiятiемъ, да бы и ꙗ когданибꙋди моемꙋ любезномꙋ отечествꙋ, цр'кви и обществꙋ благопотребенъ моглъ быти сосꙋдъ и ключимъ служитель: а тѣмъ бы и самъ

прочее время жизни моея благополꙋчнѡ и спокойнѡ проводити возмоглъ. Сей дꙋхъ, мысалъ и ѡхота аще и непрестаннѡ пилаютъ во мнѣ и ко услꙋгамъ обществꙋ готови быти видится: обаче ово взглядомъ еще здатися имꙋщагѡ Семинаріꙋма овоже въ разсꙋжденіи моихъ дряхлыхъ лѣтъ весма сꙋмнюся, сподоблюся ли дождати поне время видѣти совершенства и в' дѣло произведенія онагѡ желаемагѡ Семинаріꙋма. Зане ꙗ повседневно разсмотривая преуспѣвающꙋю старостъ, болѣзни же и слабостъ проразꙋмѣваю, ꙗкѡ и дніе жизни моея изсчтени сꙋть, и часъ мой недалече ѿстоитъ. По истинѣ рещи могꙋ: Іакѡ дніе мои, ꙗкѡ сѣнъ исчезаю и уклоняюся, ꙗкѡ изчезе крѣпость моя, ꙗкѡ сыла моя ѡставимя, а паче всегѡ, ꙗкѡ свѣтъ очію моею и тай уже нѣсть со мною. Въ таковомъ убѡ состояніи сꙋщъ мнѣ во что прочее годенъ быти возмнюся.“

„Елико паки касается всевысочайшагѡ налога въ пꙋнктѣ второмъ прописаннагѡ, ꙗ кромѣ преднаведенихъ причинъ и недостатковъ моихъ (изъ коихъ нетрꙋднѡ, разꙋмѣтися можетъ неудобство мое и безсиліе) и сіе признати и исповѣдати долженствꙋю, что вѣжество мое и ума понятіе силыже и прозорливость, аще бы и в' самыхъ цвѣтꙋющыхъ лѣтѣхъ моихъ били, къ таковомꙋ великомꙋ дѣлꙋ ѡсобеннѣйшагѡ обозрителства, искꙋства и высокихъ и превосходныхъ умѡвъ взыскꙋющемꙋ, ѿнюдъ недовлѣли бы: колми паче нынѣ егда все во мнѣ увяло, умалилося и

источилося, недерзаю коснѹтися дѣло тогѡ плана самъ на себе воспріяти. Но если бы в' совѣтъ ѡ устроеніи плана онаго позванъ былъ, то не немедленнѡ приступити къ томѹ долженъ себе быти признаю, и еликѡ сила и могѹтство мое донесетъ трѹда пощадѣти не бѹдѹ за приращеніе ѡбщагѡ благополѹчія. Идѣже в' кнпѣ и употребленіе моихъ сочиненіи Өеологическихъ съ ползою в' преподаяніи ученикомъ показалося бы."

„Въ прочемъ Архипастырскомѹ вашемѹ благословенію себе привръчивъ пребываю. — —" (Рукопис)

Рајић, и ако је био у истини слабуњав, ипак није био онако слаб, као што је радо себе сваком приликом представљао, а то ће бити с тога, што је био велики хипохондриста, те је себи слабост уображавао.

То је он чинио и у своме горњем писму, по ком би рекао човек, да не ће живети ни неколико месеци, нити да је за какав рад способан. А кад тамо, он је живео преко пуних девет година и толике и толике ствари написао!

Рајић је уз своју хипохондрију у истини патио од 1792. од подагре, која му је особито последњих година јако досађивала, да није могао по неколико дана спавати нити шта јести. Због тога ју је у својим писмима и називао: „жестоким и окајаним тиранином".

Уз то му је у Новембру 1795. почела крв досађивати, те је морао ићи у Нови Сад, да пусти крв. У писму од 14. Јануара 1800.

тужио се, да сваколико јутро повраћа, и да га боли глава.

Кад је познати српски родољуб Марко Сервијски, асистент народних фондова, чуо, да је на заузимање митрополита Стратимировића Рајићу дата годишња пензија од 250 ф. из народног фонда, у своме је писму од 26. Јулија 1792. из Бадена писатог, рекао Стратимировићу: „— — Писали ми изъ Карловца, Diöccesanum Consistorium, да є Ихъ крал. величество Г. Раичꙋ изъ фꙋндꙋсса народнягѡ годишнѣ пензіона резолвирало 250 ф. Добро! По тꙋђой Г... S. V. 100 Батина ударити лепо є! Дао вамъ народъ власть, и царъ, можете кралю чинити коекакве такове проєкте, али ꙗ немаримъ у овимъ ѡбстоятелствами моимъ, у дрꙋго време да є было ꙗ бы васъ обоицꙋ — да л је овде мислио председника Балаша ил референдара владику Петровића, не знам — ѡсрамотіо кодъ краля а и трећега Раича: Али сада что вам драго! ако ће све пропасти немаримъ: да є траяла канцеларіа, све бы пропало онако. (Рукопис)

За што се Сервијски *овако* изразио о Рајићевој пензији, не знам.

И ако је Рајић и у своме писму од 1. Децембра 1791. митрополиту Стратимировићу рекао: „— — При всѣхъ же сихъ вѣрныхъ моихъ услꙋгахъ, и неѡцѣненыхъ трꙋдѣвъ ради общества и церкве учиненныхъ ни признаности, ни дара, ни возмездія, ни подобающцыя чести, но в' мѣсто тѣхъ обыди и гоненія полꙋчихъ ..“, а у своме „Над-

гробное“ рекао, да је: „Во воздиханіи за труди бо и подвигъ

Воспріятъ честь пророчу во отечествіи своемъ

сирѣчъ:

Гоненіе, ѡзлобленіе и онеправдованіе

ѿ предстателствующыхъ и лже Братіи своихъ“ — о чему ће већ бити говора; био је он и од својих савременика и одликован.

Тако је н. пр. највишом одлуком од 11. Октобра 1791. потврђен био по жељи самог осниваоца карловачке гимназије Димитрија Анастасијевића-Сабова, за првог патрона исте гимназије, што је остао до своје смрти.

Као патрон, чешће је замењивао митрополита Стратимировића на испитима

Када су оно регуламентом од 2. Јануара 1777. установљени духовни судови — конзисторије и апелаторија —, то је митрополит Вићентије Јовановић-Видак, поред свег свога нерасположења спрам Рајића, на основу §. LVIII. 22), и Рајића именовао за члана апелаторије.

А када је исто устројство замењено тако названом конзисторијалном системом од 5. Априла 1782., тада је митрополит Мојсије Путник именовао Рајића на основу §. 11. IV. за члана митрополитске апелаторије.

Рајић је исту своју почасну дужност за цело то време тачно и савесно вршио. Због насиља владике бачког Јосифа Шакабенте, који му је одузео и управу и крст архимандритски, обратио се Рајић с молбом ми-

трополиту Путнику 12 Јунија 1789. у којој га је молио: „— — да га изволи милостиво ѿрѣшити ѿ столици нарицателнагѡ сѹда...“ (Рукопис)

Рајић је по други пут у свом поднеску од 9. Августа 1797. молио је митрополита Стратимировића, да га ослободи од даље службе, у ком рече: „— — Зане кромѣ иних важних вин, еже бы прошеніе мое подкрѣпити могли, едина старость ѡтягающая мя равнѣ и дряхлая моя лѣта, и изнеможеніе извиняютъ мене ѿ бремена того и ѿрѣшаютъ А при томъ изволите Пр. В. и сіе милостиво в' разсѹжденіе взяти, что ѩ 23 — управо 20 — лѣта въ нарицателномъ томъ сѹдѣ безъ извиненія при троихъ Еѯ. Архіепископахъ, ѩко Викентіи и Мѡѷсее такѡ и В. Пр. съ прочими честнѣйшими членами сосѣдивахъ и въ разсмотреніи дѣлъ присно участвовахъ. Все же сіе не без трошка, трѹда и безпокойствія бывало. Самое убо долговременіе и прирастающая старость, и ей прилѣпшее изнеможеніе принѹждаютъ мя ѿрѣшенія просити, ѡслободенія же и упокоенія...“ (Рукопис)

Како митрополит Путник, тако и Стратимировић, нису уважили молбу Рајићеву, и тако је Рајић до своје смрти остао чланом митрополитске конзисторије.

Рајић је и по свом одласку из Новог Сада у манастир Ковиљ, остао у лепој успомени код Новосађана, те су га и они а и власти њихове сваком приликом одликовале.

Тако је позват био од начеоника град-

ског у име новосадске општине, да присуствује отварању школа* — инсталацiи школа — на што је одговорио, захваливши се на позиву и одликовању: „— — обаче недостатокъ мой, и необходимiя болѣзны, пачеже неимый одѣянiя брачна недерзаю осмѣлитися въ толъ славное собранiе внити“. (Рукопис)

И ако није назначено, кад је Рајић позван био на исту свечаност; судећи по претходном писму на истом листу, то је било после Јунија 1789.

Кад помислимо, да је Рајић са 2000 фор. ступио у манастир, којих није потрошио у манастиру, него умножио — о чему ће већ бити разговора —; не показује л и споменута његова извина, зашто не може доћи на прославу, његову тврдоћу, да није хтео себи ни хаљине узети!

Рајић је у трипута био биран за посланика на српском народном сабору од братства манастира Ковиља и Бођана, и то 1774., којом је приликом гласао за Мојсија Путника, бачког владику, а не на Вићентија Јовановића Видака, који је и изабрат за митрополита због чега је код истог „пао у немилост“, 1781 и 1790.

Какав је Рајић живот проводио у манастиру Ковиљу, види се и из ових његових писама.

* 1789. је отворена у Новом Саду латинска гимназија, која је издржавана новцем из државног просветног фонда а нешто је и варош давала. У њој су били професори пијаристе. Укинута је 1822. и ако су католици томе противни били.

У своме писму од 12. Јунија 1789. писатом митрополиту Путнику, рече: „Се уже седмнадесять лѣтъ мимотече ѿ вст8пленія моегѡ в' монастырь сей, и в' немъ и постриженія. Вся же сія лѣта исполнена быша горести и печали, гоненій и ѡзлобленій, ово ѿ високихъ предстателей церкве нашея, и ѿ домашныхъ моихъ по примѣр8 первыхъ, ѡсобеннѣ же ѿ єгѡ Пр. Г. Шакабентъ учинено мнѣ есть прегоркое ѡнеправдованіе ꙗже вся приводятъ мене во унынеціе и печаль несносн8ю, наипаче егда разс8ждаю невынность мою, (ꙗже предъ Богомъ засвидѣтелств8ю быти истин8 и непорочн8) паче же вини ѡбидъ тѣхъ и ѡзлобленіи, которія с8ть злоба, ненависть и ѿмщеніе неправедное“.

„Кромѣ всякагѡ с8мнѣнія вѣдомо есть В. Пр. что мой постригъ, священство, Настоятелство, пачеже Архимандритство, и прочее старѣйшинство съ самꙋгѡ начала лютимъ процесомъ ѡбложено было, а здѣ в' монастырѣ съ безчестіемъ и ѡзлобленіемъ продолжалося до 1780. лѣта, в' которое уже не могій безчисленныхъ обидъ прин8жденъ быхъ ѿложити настоятелство и Іг8менство еще покойном8 Г. Епіскоп8 Радивоевичъ, по причинѣ что братство неблаговолило во мнѣ, да бы мнѣ быти Настоятелемъ ихъ. Тое ꙗ ѡщ8тити могохъ изъ речій Іеромонаха Даніила, который в' лице мнѣ сказавъ, что мое избраніе не было по воли братства, ниже ꙗ избранъ быхъ по вотахъ ихъ, но Ѳеофанъ Намѣстникъ принеслъ ѿ нѣк8да готовъ со-

чиненъ меморіалъ и его Даніила прин8дилъ преписати оный: прин8дилъ же равнѣ и братство подписатися на немъ. Сіе то̀ негодованіе ихъ нарекло мене наметомъ, и прочими безчестнѣйшими тит8лами. Сіе ѡбявленіе Даніилово поводъ мнѣ подало, абіе ѿложити настоꙗтелство, ꙗкоже и сотворихъ по вышесказаном8 образ8."

„Тако проводилося время до 1784. лѣта, в' которое, на настоянiе мое по уп8тствованію В. Пр. Г. Епіскопъ Шакабентъ, ꙗко діецезанъ нашъ восприялъ оное на себе; а праздная и голая титла Архимандрита еще ѡсталася была при мнѣ, до слѣд8ющагѡ 1785. года, в' которомъ последнихъ числъ І8ніа захотѣлося помян8том8 Господин8 и тоя титли, не знаю по каком8 прав8 и правиламъ, лишити мене, ꙗкѡже и дѣйствителнѡ лишилъ нарекши себе Архимандрітомъ въ монастырѣ семъ, тѣмъ самимъ лишилъ мене и крестоношенія. Непристойно бо, паче и неправилно мню ꙗко неимѣти Архимандріи а крестоношеніе употребляти и было бы то нѣкако святотатство, и п8сто архимандрітство. Надъ всѣмъ тѣмъ ꙗ непротивлюся и процеса не вед8 ни съ меншимъ кимъ, а камо ли паче съ Г. Епіскопомъ."

„Но когда уже такѡ есть, и ꙗ всегѡ достоинства лишенъ есмъ, а къ том8 и в' чести моей убіенъ нахожд8ся, благомерскими ониміи протоколами злобою и неправдою соплетенними: то мое едино и послѣднее прошеніе есть да бы Пр. В. поне воспомян8тъ вѣрн8ю

и безмездн8ю усл8г8 мою церкви и обществ8 ѡсобеннѣже всеѡсвященном8 Архиерейском8 Сѵнод8 вашимъ настоянiемъ и тщанiемъ учиненн8ю, милость изволили сотворити надо-мною, во еже упокоити обезпокоенный и ѡзлобленный д8хъ мой. Сiе же иначе быти не можетъ, развѣ егда Пр. В. милостивѡ изволите ѿрѣшити мене ꙗкѡ ѿ столици нарицателнагѡ с8да ꙗкѡ уже мнѣ ни по каком8 прав8 непринадлежащы: такѡ и всѣхъ прочихъ Архимандрiта касающихся сл8жебъ, и предстоянiй, и крестоношенiя. Л8чше бо быти с8жд8 В. Пр. возвратитъ архимандрiтства достоинство съ благодаренiемъ, нежели что бы инiи ѿнимали ѿ мене тое съ неправдою и насилiемъ. А вмѣсто того нижайше прош8 да бы возвратити мене къ моем8 съ начала избраном8 намѣренiю, сiесть монашеском8 уединенiю и молчанiю съ титлою пристойною моегѡ намѣренiя и старчества. Еже ли прошенiе сiе мое уважено б8детъ и в' совершенство доведется то ꙗ оное ꙗко многоцѣненъ даръ ѿ р8къ В. Пр. прiим8 со благодаренiемъ паче нежели самое архимандритство".

„Прочее ꙗ къ крѣпкой надеждѣ б8д8чи, ꙗкѡ скорое утѣшенiе пол8ч8 в' прошенiи моемъ праведномъ со всякимъ высокопочитанiемъ пребываю — — —". (Рукопис)

У писму своме од 18. фебруара 1792. писатом владици бачком Јовану Јовановићу, рече: „Всяком8 созданном8 животном8 в' естествѣ всажденно есть, еже любити себе, и ѡ содержанiи своемъ промишляти. Человѣкъ же

по естеству своему словесное сый любоживотное, и промислителное созданіе, по качествомъ симъ всяко одолжается о себѣ пещися и промишляти, въ всякомъ случаи себе воспомагати дондеже в' мірѣ семъ пришелствуетъ, якоже и писано есть: „Нитко плоть свою возненавидѣ, но грѣетъ ю и питаетъ".

„Сіе истое паче же окресности, в' коихъ я нынѣ нахождуся и прискорбное состояніе житія моего возбудило мене отрясти на конецъ бѣди сія, и поне при кончинѣ моей мало нѣчто упокоити многотрудную старость мою, и изъ того частими болѣзнми обремѣняемую, да бы возмощи мнѣ при томъ блаженную и мирную дождати кончину. Зане вся дни житія человѣческаго за єдинъ, и тойже послѣдный день иждиваемъ бытъ должны".

„Вѣдаете В. Пр. по самыхъ себѣ что старости требуется: честное препитаніе, теплое одѣяніе, нагрѣваніе и послуженіе, болѣзнемъ лѣкарство, и прочія надобности: чего всего я здѣ в' пустини сей обитающъ лишаяся, по вся дни въ вящшія слабости, и частыя болѣзни падаю проводящъ жизнь мою скорбно и плачевно, и аще бы тако остало неисправленно, конечно и старость мою свелъ быхъ с' горестію и печалію, во гробъ".

„Не невѣдомо же и сіе В. Пр. яко я изъ монастыря сего ни каковаго снабдѣнія не пріемлю: особеннѣ по резигнаціи Настоятелства, непристойно бо, мню чужими трудами питатися по писанному: недѣлаяй да не ястъ ѿкуду частократно случается, яко и

в' самомъ насꙋщномъ хлѣбѣ скꙋдосте терпѣти принꙋждаюся несчитая прочихъ нꙋждныхъ потребъ къ житію человѣческомꙋ, зане здѣ в' пꙋстини сей ничего сискати неможно".

„Къ томꙋ обителъ сія ѿ долгагѡ времене без' дѣйствителнагѡ своегѡ Настоятеля управляется; а мнѣ, ꙗкоже слышꙋ нѣкое паденіе ея и гибель вописꙋется за то, что ꙗ настоятелство единою ѿложеннаго болѣе пріяти нежелаю. И аки бы со тимъ иномꙋ комꙋ в' достоинствѣ семъ препонꙋ дѣлалъ, еже не мощи постꙋпити емꙋ в' томъ".

„За еже бы убо обѣ сіе крайности ꙋврачевати, и ꙗкоже мнѣ ѡ себѣ постояннѡ и тщателнѡ промыслити мощи, равнѣже и скꙋдости в' содержаніи моемъ нетерпѣти к' томꙋ: тако и избѣщи ѡпороченія на мене неправедно наводимагѡ, вознамѣрихъ во имя Господне изъ монастыря сегѡ изселитися конечнѡ, и уклонитися со всѣмъ а именнѡ во отечество мое, идѣже в' болѣзнехъ моихъ и лѣкаря, и лѣкарства удобнѡ полꙋчити, и прочее послꙋженіе в' тѣхъ ѿ сродникѡвъ моихъ чаю со удовленіемъ воспріяти, въ препитаніи же по могꙋтствꙋ моемꙋ доволство имѣти мощи крѣпкѡ надѣюся. А ѡсобеннѣ в' нынѣшнее время егда изволилося благости божіей упокоити старость мою къ чемꙋ вдохнꙋвши в' благоутробное сердце егѡ величества да бы ѡпредѣлити за мене пристойное снабдѣніе. Ѡ чемъ ꙗ Богꙋ и егѡ величествꙋ ѡдолжаюся благодарити до смерти, ꙗкѡ тѣмъ самимъ подается мнѣ благовременность, еже

ѡжидати ми мощи в' спокойствіи д8ши и тѣла послѣдный часъ моегѡ ѿшелствія".

„Но занеже ꙗ человѣкъ есмь подъ властію и подъ правилы жителств8ай, которая ꙗвно ѡпредѣляютъ съ повелѣніемъ еже ником8 ѿ подвластныхъ Причетниковъ кромѣ дозволенія, и граматнагѡ ѿп8ста своегѡ ем8 Архіереа никамѡ, паче же во ин8ю Епархію неѿходити: тогѡ ради ꙗ ѿдая на разс8жденіе В. Пр. выше назначенныя подвизателныя вини моего изселенія ѿ сюд8, всенижайше прош8, да бы изволили намѣренію моем8 мѣсто подавшы просимый ѿп8сть со благословеніемъ даровати".

„При чемъ ꙗ увѣряю себе надѣяся на доброд8шіе ваше и любовь ко мнѣ ꙗкѡ в' скоромъ времени проситое ул8ч8, ѡ чемъ и благодареніе незакосн8 принести по достоянію. Въ коей надеждѣ и пребываю — —". (Рукопис)

Владици је Јовановићу добро дошла иста оставка Рајићева, коју он пошље илирској дворској канцеларији, која у своме допису од 16. (27.) Априла 1792. бр. 1684. извести владику Јовановића: „Es haben S. Majestät in mildester Erwägung: dass der Archimandrit Raics seines hohen Alters und gebrechlichen Gesundheitsumständen halber das Klostervorstehers-Amt und die damit verbundene beschwerliche Sorge für die klösterliche Wirtschaft nicht wohl weiter fortzuführen vermöge, demselben die freywillige Resignirung in Gnaden anzugönnen — —". (Рукопис)

Рајић је пре поднешења исте своје оставке

владици Јовановићу, писао митрополиту Стратимировићу 31. Јануара 1792. следеће писмо: „Высокопреωсвященный, мой милый и милостивый!

„Ѿ дна до дна, и ѿ часа до часа ꙗ ωчекꙋемъ, кадъ ће се нашъ взаймный договоръ и уговоръ испꙋнити, да бы мнѣ преселити се К' Тебѣ“.

„Знамъ да тебе многіи и общіи и домаћи послови ω томъ и мыслити забранюю: а мене гладъ овде мори, и проче неповолности, кое мене башъ бодꙋ изићи ѿавде. Дакле Миле! Владика є мой дома дошао, без' коега ѿпꙋста ꙗ изићи не могꙋ по правиламъ, молимъ упꙋти ме, какω ћю се съ нимъ за ѿпꙋстъ поравнати. Єръ докъ ѿ Тебе сталнагω пріимлѣнъ къ себи неузимамъ, съ нимъ разговора имати не могꙋ. Стоишъ ли тврдω на речи, да ꙗ у домꙋ твомꙋ возобновленномꙋ пребыванѣ мое имати могу са свимъ дрꙋгимъ потребнымъ, како наша писма гласе, ꙗ готовъ сꙋтра доћи док'е ова вода велика, какоћюе овде натоварити моћи и тамо изтоварити“.

„Владика мой, како стално чꙋемъ, већъ повꙋкао се, и признае садъ, што є и найпре безъ траканаца признати морао, онъ ће тамω доћи къ вамъ на посѣщеніе: наговестите ємꙋ, ово мое намѣреніе (знамъ да ће противанъ быти внѣшнѣ, а у ср'дцꙋ едва дочекати, єре самъ у Бечꙋ кодъ Канцеларіе настоивао и тражіо) да ꙗ ѿ нега неѿстꙋпамъ, него хоћю двадесетолѣтномꙋ гоненію већъ еданпꙋтъ устꙋпити“.

„Опетъ велимъ, да самъ ꙗ за ово време ѡ моемъ намѣреню све pro и contra разгледао, и тако самъ за прикладно нашао, у отечеству мому, гди самъ овай светъ видіо, и кодъ оне матере цр'кве погребенъ быти, гди самъ Христіаниномъ постао: само ѿ тебе очекивамъ іоштъ еданъ на ово постоянный ѿговоръ и узданъ. У овой надежди живећи мыслимъ сасвимъ съ тобомъ беле покладе провести, и далѣ до мога гроба време. Чега ѿ Бога желећи есамъ, башъ

Твой Авва
I. Раичь с. р.
мнѣй всѣхъ."

Како је Рајић, у споменутом своме писму од 18. фебруара 1792., искао отпуст од владике Јовановића, мора бити, да му је Стратимировић обећао и пристао, да се пресели к њему у Карловце.

Да је Рајић и после свога умировљења мислио напустити Ковиљ и преселити се у Карловце, види се и из писма његова, писата митрополиту Стратимировићу 12. Децембра 1795., у ком му рече: . . . Дай Боже! да се само въ домъ святый вашъ здравѡ, и мирно возвратите, свећꙋ за себе дрꙋгоаче пристроити, и башъ подъ' крило ваше воздворити се. Начасть ономꙋ разоренный монастыръ, я выше покора, и ове безбожне ѡбиде гледати не могꙋ, ѡста Монастыръ пꙋстъ, и нагъ. Пꙋстамꙋ капа ѡстала". („Новыя письма", 663.)

За што је Рајић поред свега тога остао

у Ковиљу до своје смрти, и у њему и умрьо, не зна се.

Из писма његова, писата владици Јовановићу, види се да Рајић одлучно од себе одбија гласове, као да је он крив, што је манастир пропао.

А из писма писата митрополиту Путнику, види се осетљивост и карактерност Рајићева, те кад је чуо, да њега братство није слободном вољом изабрало за настојатеља, него под морање, да се одмах захвалио на настојатељству. А из њега се види и Рајићева мирољубивост, кад није хтео парницу водити са владиком Шакабентом, који му је не само управу узео, него и крст архимандритски.

Видели смо, *како* је Рајић започео своје калуђеровање одмах по своме произведењу за архимандрита, па како га је започео тако га је и завршио, т. ј. оно се састојало из самих невоља, патњи и гоњења.

Рајић је водио тачан дневник о својим претрпелим патњама и невољама у манастиру Ковиљу, који је штампан у 120. и 144. књ. Летописа. Из њега се види, како га је игуман Теофан, који је у смислу поменутог закључка синодског од 1775., те исте године постављен био за игумана, срамотио и вређао; како га је и он и јеромонаси називали: разбојником, пустахијом, турчином чивутином, шпицбубом, неваљалим човеком; како су му мећали у кафу лукац, у тарану паприку; како је у неколико пути подносио оставку

на управи; како је пет година провео без крста; како се решио био да напусти манастир и да се пресели у Карловце и како је на своју молбу 1792. стављен у мир и решен управе.

Какве је Рајић муке и невоље подносио у истој светој обитељи, види се најбоље из писма, писатог 11. Новембра 1797. своме пријатељу архимандриту бездинском Максиму Секулићу, рекавши му у њему и ово: „— — Ахъ, сладкій мой, да ты знашъ, како ѥ жалостно овде живимъ, не бы ме коріо ритомъ и трскомъ, ни врућомъ ћеліомъ. Богъ зна ты мислишъ како ѥ болболъ и на миръ живимъ, а незнашъ да у хладу, и гладанъ жалостне дане у великомъ безчестію проводимъ. Ове две зенице коима ме укоравашъ хоће скоро одъ суза притупити се, са свимъ. Кромѣ свію неповолностей, кое ми се чине, найпосле овай безчеловѣчный игуменъ — Петар — на разореніе дому и мое изгнаніе поставленный до толике є дошао безчеловечіемъ своимъ, да ме у очи діаволу предае, и діаволу отшлѣ. А іошъ на праздникъ Архістратига ништа ручао нисамъ неимаюћи шта, єдва самъ вечеръ дочекао, и онда самъ куварици дао мало тархане да ми за вечеру у говећіой одъ ручка оставшей чорби скува, пакъ и то нѣговъ шпіонъ трапезарче туценомъ паприкомъ зачиніо, да нисамъ могао окусити. Боимсе, да папріkомъ пробу чинивше, другій путъ сичаномъ непресоли и на онай светъ пошлѣ пре времена“. („*Беседа*“ 1869. стр. 96.)

И сва гоњења и неправде, што их је Рајић подносио и претрпео за време свога архимандритства, подносио је он трпељиво, држећ се речи Еклистијастових: „Аще востанетъ на тя дѹхъ силнаго, не остави мѣста твоего“, и св. апостола Петра: „Аще кто совѣсти ради божія терпитъ скорбы, стражда безъ правды. Кая бо похвала, аще согрѣшающе мучими терпите; но аще добро творяще и страждѹще терпите, сіе угодно предъ Богомъ“.

И држећи се *овога*, и могао је своме поменутом пријатељу Максиму у поменутом своме писму саветовати, *како* треба да се влада у животу, а наиме: „Буди прво исправанъ предъ твоею совестію чинећи дужность, пакъ узми єдну центу терпѣнія, а другу молчанія, и све то скувай у котлу добросердечія, и привіяй свако ютро на ране, а особито кадъ осећашъ да заболе. Веруй ми, хоћешъ се излечити. Єр' лепшегъ и спасителніегъ лека на ту рану нейма, „probatum est“ (И архимандрит је Максим био гоњен у своме манастиру).

И поред свега тога, што је Рајић имао доста црних дана у манастиру Ковиљу, он је ипак и у својој највећој невољи, умео да буде шаљив, што се види и из писама писатих истом архимандриту Максиму, која су штампана у „Беседи“ за 1869., а и из других писама његових.

А из његових писама види се и то, да је волио, кад би му ко послао „рибице“, воћа, ракије, коју је називао „мѹченицомъ“,

и за коју би рекао: „прошедшая огнь и водꙋ“, лепог вина и аусбруха, којим је крепио своје здравље, или као што би он рекао: „за подкрепленіе слабаго стомаха моего“.

Рајић, одраставши у сиромаштву, веома је поштовао новац, и што је старији бивао, и што га је више имао, почео је све штедљивији бивати, и поред скуцканих новаца, кад и кад патио би се и гладовао. С тога је и био у стању, да је после смрти његове остало неких 6702 фор. рајнских.

На страни 179. навео сам, како је Рајић навео у своме писму од 25. Новембра 1791., да му је митрополит Путник обећао давати годишње по 150 фор. за уступљене рукописе митрополитској библијотеци, а подједно да је ту своту годишње требао примати и после смрти своје, но да је није примао.

Добротом г. патријарашко-народног секретара др. Лазе Секулића, дошао сам до погодбеног уговора између митрополита Путника и Рајића о уступљеним Рајићевим рукописима, ког овде у целини наводим.

Исти гласи: „Сею настоящею Грамматою ѡпредѣляемъ и соутверждаемъ Мы долꙋ подписавшійся между Нами єдиногласнѡ в' томъ заключенный Уговоръ и поравненіе, а сице:

Перво. Како Ѧ Мѡѵсей Пꙋтникъ Архієпіскопъ и Митрѡполітъ Карловачкій, честнѣйшагѡ Архімандріта Господина Іѡанна Раича, уже ѿ младыхъ лѣтъ юности своея приложеннымъ к' наукамъ трꙋдѡмъ и в' тѣхъ добрымъ успѣхомъ воздвигнꙋтъ, а при тѡмъ

сталиѡ увѣренъ есмъ, ꙗкѡ онъ все свое в' наукахъ, начеже в' священнѣйшей Богословіи прибавленное вѣжество и искꙋство в' ползꙋ общꙋю, и въ просвѣщеніе своихъ единовѣрныхъ употребити повсегда намѣренъ былъ, и в' самомъ дѣлѣ тое употребылъ; когда чрезъ выше лѣтъ не само къ школамъ за учителя приставленъ, вовѣреннꙋю себѣ должность во ѡбученіи юности и священства бодро и прилѣжно исполнявалъ, но и потомъ чинъ монашескій пріимъ, къ сочиненію нѣкоторыхъ книгъ и тѣхъ на чисто преписанію ѡдался такѡ, ꙗко да онъ Архімандритъ Г. Іѡаннъ Раичь сицевыхъ трꙋдѡвъ своихъ ползы и награжденія нелишится, но паче ѡжидаемое ѿтꙋдъ утѣшеніе дѣйствително чꙋвствовати можетъ, крѣпостію сея Граммати ѡбвязꙋюся: да за врꙋчитися мнѣ имъ Архімандрітѡмъ имꙋщія, трꙋдѡмъ егѡ собственнымъ сочиненія, и на чисто преписанія книги, а имяно 1.) Священная Богословія в' пять великихъ томахъ. 2.) Священныя Історіи Соборѡвъ в' единомъ томѣ 3) Историю Славенскыхъ Народѡвъ во единомъ томѣ и 4.) Христіанская богословія Кіевская Архіепіскопа Ѳеѡфана Прокоповича на латинскомъ ꙗзикѣ рꙋкописная, состоящихся емꙋ Архімандрітꙋ Г. Іѡаннꙋ Раичь ежегодно, а сице ѿ долѣ положеннагѡ датꙋма счисляюћи по 150 фор. аки ѿ 3000 фор. припадающій на годъ пять на сто інтерессъ, давати хощꙋ с' тѣмъ прилогомъ, да во первыхъ книги сія къ рꙋкамъ моимъ пріймъ, докꙋдꙋ живъ бꙋдꙋ, с' тѣми по воли моей рас-

полагати, то єсть ихъ читати, и при мени имѣти, и аще єгѡ Архімандріта Г. Іѡанна Раича преживимъ, ихъ во Архієпископо-Митрѡполітскꙋю Библіѡѳекꙋ приложити, и во інвентаріꙋмъ прочыхъ в' Библіѡтекѣ надлежащыхъ книгъ увести могꙋ, при тѡмъ обаче, аще онъ Архімандрітъ кою ѿ предназнаменованныхъ книгъ за живота своегѡ на време требовалбы, онꙋ ємꙋ всегда на реверсъ позаймити долже́нствꙋю;

Потомъ: За неже предзнаменованнія книги не столко на мою приватнꙋю потребꙋ, сколко за приращеніе чести и слави Архієпископскія Библіѡѳеки взымаю, ꙗкѡ дѣло великое и всякагѡ почитанія достойнѣйшее ємꙋ помянꙋтомꙋ Архімандрітꙋ єжегодно по 150 фор. давати ѡбѣщаваюся; тѣмже в' слꙋчай, гдѣ бы мнѣ смертъ слꙋчилася, Г. же Архімандрітъ в' животѣ пребылбы а послѣ смерти моея за време вдовствющагѡ Архієпіскопата, Администраторъ и Ассистенти Архієпіскопскій, а потѡмъ и избрати се имꙋщій Архієпіскопъ и Митрѡполітъ такѡжде єжегоднѡ 150 фор. ємꙋ, доколѣ онъ Архімандрітъ живъ бꙋдетъ издавати, книгиже в' Библіѡѳекѣ имѣти не хотѣли, то изѡстаетъ власть ємꙋ Г. Архімандрітꙋ, благопомянꙋтыя книги ꙗкѡ свой собственный трꙋдъ на задъ взяти, и ихъ себѣ возвращеніе зактевати, несчисляющи обаче оное число новцѡвъ єже онъ Архімандрітъ Г. Іѡаннъ Раичъ за живота моегѡ пріймалъ, разꙋмомъ Граммати сея и в' займнѣ сотвореннагѡ зато благословенія сегѡ.

Второ. Й Архімандрітъ Іωаннъ Раичь, вещъ и дѣло зрѣло и здраво разсꙋдивъ, преднаписанныйже уговоръ и оправненіе, ꙗкωже и положенння кондиціи соутвердивъ, не само предназнаменованія рꙋкописнія книги моя, а имяно — — — Єгω Е҃ѯцелленціи Г. Архіепіскопꙋ и Митрωполітꙋ Карловачкомꙋ Г. Мωѵсею Пꙋтникъ, а чрезъ Єгω Е҃ѯцелленцію Арх. Митрωполітской Библіωѳекѣ со всѣмъ устꙋпаю, изричꙋю, и издаю, и себи никакова права къ нимъ незадерживаю, развѣ аще высокопоминаемый Г. Арх. и Митрωполітъ прежде мене ѿ сегω свѣта преминꙋлбы, а потомъ Администраторъ Архіепіскопата и Г. Г. Ассистенти ꙗкωже и сꙋкцессоръ бꙋдꙋщый по немъ Г. Митрωполітъ ωныхъ обреченныхъ мнѣ на годъ, доколѣ живъ бꙋдꙋ 150 фор. плаћати ѿреклбы, то в' семъ слꙋчаи вся книги назнаменованнія на задъ изискати мнѣ право полное ωстаетъ, и тія мнѣ возвратити должно бꙋдетъ, несчисляющи обаче ωное число новцωвъ, еже ꙗ ѿ высокопомянꙋтагω Архіепіскопа Г. Мωѵсея Пꙋтникъ Е҃ѯцелленціи за живота єгω пріймалъ єсмъ.

Болшагω ради увѣренія и крѣпости нашегω уговора и поравненія, настоящія Грамматі два согласна є҃ѯемплара насъ обоихъ собственнорꙋчнымъ подписωмъ, и печатами нашими соутверждаются.

Дано въ Карловцѣ 1. Іанꙋаріа 1784. лѣта.

М. П. Мωѵсей Пꙋтникъ, с. р.

М. П. Іωаннъ Раичь, с. р.

Архимандритъ.

Осећајући Рајић своју слабост, предао је Јунија 1801. митрополиту Стратимировићу свој тестаменат с инвентаром од 29. Јунија и. г. „на аманетъ и по смерти моей за исполненіе“.

Исти тестеменат гласи:

„Во имя Господа Бога Вседержителя.

Занеже послѣднее мое завѣщаніе (иначе называемое тестаментъ) и ѡ вещехъ моихъ расположеніе єже єще въ мірѣ пребывающъ за мало дней предъ вст8пленіемъ моимъ въ Монастырь Ковиль, и въ немъ постриженіемъ, въ Новомъ Садѣ, идѣже ѡбитавахъ у Преѡсвященнѣйшагѡ Г. тогда бывшагѡ Епіскопа Бачкагѡ Г. Мѡѵсеа ѿ П8тникъ устроихъ: двадесятъ осмоем8 лѣт8 прошедш8 въ томъ же монастырѣ пребиванія моегѡ уже состарѣлося, и всячески измѣненія требовало. Тогѡ ради за благо и н8ждно быти непщевахъ, ѡсобеннѣ смотрящъ на приспѣвш8ю старость мою, и настоящ8ю кончину дней моихъ, ꙗкѡ и неизвѣстное времене и часа смертнагѡ, єще живъ сый, и при чистомъ смыслѣ и раз8мѣ находящся, такѡ принесшимъ разнымъ ѡбстоятелствамъ, и измѣненію временъ єже возобновити тестаментъ мой первый и престарѣлый, и иное устроити расположеніе по оном8 истом8 каноническом8 прав8, по коем8 и первый устроенъ и угогованъ бяше. И такѡ бы ново престрояемый сей мой тестаментъ постояненъ, и неѡспоримъ в' своей важности пребылъ, ꙗкѡже на добромъ ѡснованіи утвержденъ. За сіе истое в' самомъ оригиналѣ

первый мой тестаментъ во новомъ видѣ устроенный за лꙋчшее и безѡпаснѣйшее моегѡ помянꙋтагѡ права подкрѣпленіе прилагаю, на коемъ и сей ѡбновленный ѡсновиваю. Сегѡ же моегѡ права законъ, или правило древле установлено въ Константинополи въ церкви св. апостѡлъ, еже єсть на рядꙋ шестое, ѡбрѣтаетсяже в' книзѣ Кормчей въ главѣ 19. на листꙋ 219.

Тѣмъ убѡ въ первыхъ ѡбявляю єлико благостію божіею и моими трꙋдами и потомъ притяжаннагѡ и здѣ располагаемагѡ моегѡ имѣнія у готовости, за нынѣ имѣю ово на облигаціахъ подъ законнымъ интересамъ, ово на аманетахъ. Ꙗкоже 1) у Єгѡ Превосходителства Г. Арх. и Митр. Стефана ѿ Стратимировичъ во аманетѣ 1000 фор. 2) у благороднаго Г. капитана Ѳѡмы ѿ Видакъ 3200 фор. на облигаціи подъ интересомъ 3) у племенитагѡ коровалнаго потискаго Дистрикта Магістратѣ на облигаціи и интересѣ 1000 фор. 4) у благороднаго Г. Саввы Миросавлѣвичь на облигаціи безъ интереса 1000 фор. 5) за 1800. лѣто оно ѿ народнагѡ пензіона 250 фор. ѡво ѿ интересѡвъ у 502 фор. И тогѡ всегѡ капитала 6702 фор. райничкихъ.

Изъ сея собственныя моея Масси распредѣляю, ѡпредѣляю и завѣщаваю ѡ Господѣ ꙗкѡже слѣдꙋетъ:

1). За мой пристойный погребъ ѡпредѣлаю 200 фор., а начто имать употребытися в' приложенномъ слѣдꙋющемъ листѣ ꙗвлено бꙋдетъ.

2). Горнѣй святоводенской карловачкой церкви издати 100 фор.

3). Карловачкомꙋ Гумназіꙋмꙋ и тогѡ тꙋторѡмъ изрꙋчити 100 фор.

4). Архіепископскомꙋ сиротинскомꙋ алꙋмнеꙋмꙋ также дати 100 фор.

5). Шпиталямъ Карловачкомꙋ дати 25 ф.

6). Шпиталямъ Новосадскомꙋ 25 фор.

7). Братꙋ моемꙋ Іѡаннꙋ Миладиновичꙋ у Буковцꙋ изручити 300 фор.

8). Іѡаннꙋ Никифоровичꙋ синовцꙋ моемꙋ у Карловци дати 100 фор.

9). Исакꙋ Марковичꙋ внꙋкꙋ моемꙋ у Н. Саду ѡставляю 500 фор.

10). Петрꙋ братꙋ Исаковꙋ равнѣ завѣщаю дати 500 фор.*

11). Завѣщаю да издается постригꙋ моемꙋ т. є. Мон. Ковилю 400 фор.

12). Шести братіямъ М. Ковиля каждомꙋ а 5 фор. 30 фор.

13). Іеромонахꙋ мон. Ковиля Павлꙋ ꙗкѡ вѣрномꙋ моемꙋ слꙋжителю да датся 50 фор.

14). Двоимъ лицамъ послꙋжившымъ в' болѣзни моей до конца а) 15 фор. 30 фор.

15.) Сиротамъ и убогимъ при погребеніи моемъ да раздѣлится 75 фор.

16). Петрꙋ питомцꙋ моемꙋ ꙗкѡ сиротѣ моей Бога ради пріятой, усыновленной вседꙋшнѡ и доброволнѡ завѣщаваю да сохра-

* Какав је Рајић био нежан син и брат, види се и из тога, што је 20. Јулија 1763. као „учитељ“ дао за сарандар у цркву м. Велике Ремете 12 фор. за спомен „усопшихъ Радослава, Марі и Өеодора“.

нится за него съ полно 4000 фор. словомъ четири хиляде флоринωвъ райничкихъ. И сꙋмма тая да пребꙋдетъ в' сохраненіи подъ именемъ аманета у главнагω моегω тꙋтора єгω Прев. Г. Ар. и Митр. Стефана ѿ Стратимировичь до совершеннагω возраста сына моего Петра. И тогда ꙗкω помянꙋтая сꙋмма, такω и прочія вещи емꙋ по инвентаріꙋмѣ ωпредѣленныя и назначенния кромѣ всякагω ущерба да ѿдаются ꙗкω правилномꙋ наслѣдникꙋ.

17). Милою, названномꙋ Михаилꙋ моегω Петра братꙋ старшемꙋ ѿдати 50 фор.

18). Послѣдный рестъ состоящійся у 117 фор. да датся моей Нетьаки Маріи сꙋпрꙋга Марка Сабова у Н. Садꙋ на нꙋждныя потреби єя, т. є. 117 фор.

19). Страдателнагω долга ѿнюдъ неимѣю, и за то нитко права неиматъ сотворити каковое нибꙋдъ требованіе, а на противъ моегω дѣйствителнагω долга имѣю у моихъ двоихъ сестричинъ 1) у Маріи Марка Сабова у Н. Садꙋ на облигаціи 100 фор. за кꙋпленный єй виноградъ 2) у Софіи сꙋпрꙋги Іωанна ћꙋрчіи у Карловци на облигаціи 150 фор. Тогω ради обоимъ прощаю и ωставляю долги ихъ и ихъ облигаціи уничтожꙋю.

Нота.

Ѡсобеннѣ ωпредѣлаю за двѣ всевысочайшыя царскія милости мнѣ мылостивѣйше дарованныя, ꙗже:

Первая єсть: всевысочайшая милость Єгω Вел. Римскагω Імператора всепресвѣтлѣйшагω Госꙋдаря блаженныя памяти Леополда

II. ꙗже єсть нагрꙋдный кресть на сꙋгꙋбой цѣпи весъ ѿ чиста злата, ваги пятьдесятъ дꙋкатѡвъ в' зеленной фꙋтролѣ долговатой, ѡ немже завѣщаю да продается своею цѣною, цѣнаже тая да раздѣлится по пропорціи фрꙋшкогорскимъ монастыремъ.

Вторая всевысочайшая милость ѿ єя величества всероссійскія Імператрицы и самодержицы великїя блаженныя памяти Екатерины вторыя, иже єсть єдина златая медаль ваги шестьдесятъ червоныхъ голандскихъ на коей образъ Єя Величества зрится мнѣ в' даръ присланная ѿ єя. И онꙋю за воспоминанїе мое, равнѣже и въ знакъ благодарности моея, посвящаю и соусердіемъ ѡдаю домꙋ и фамиліи благороднагѡ Г. Саввы Миросавлѣвичь жителя новосадскаго.

За лꙋчшее убо безѡпасіе ꙗкѡ моея малыя сꙋбстанціи, такѡ и праведнагѡ моегѡ завѣщанія правди и порядочное исполненіе съ высокопочитаніемъ и умоленіемъ за главнѣйшагѡ моегѡ тꙋтора назначаю и ѡпредѣлаю Єгѡ Прев. Г. Ар. и Митр. Стефана ѿ Стратимировичь со своими емꙋ ассистентами. Єгоже колѣно преклоннѡ умоляю, и христіанскою любовію заклинаю. ꙗкѡ да по ѿшествіи моемъ ѿ міра сегѡ по семꙋ завѣщанію моемꙋ съ помянꙋтими ассиссентами своими, и съ поразꙋмѣніемъ моего Г. Епархіалнагѡ Епископа ѡ ѡставшей сꙋбстанціи моей устрояемая устроитъ кромѣ всякагѡ измѣненія или предложенія или ущербленія.

Такѡ да всеблагіи Богъ всѣхъ ихъ бла-

гословитъ и долгоденствіемъ ѡдаритъ, и вѣчныя славы сподобитъ. Аще ли бы кто покꙋсился подъ какимъ либо извѣтомъ и видомъ ѡспорити и разорити праведный сей завѣтъ мой, таковагѡ да разоритъ праведный сꙋдія, ꙗкѡ дѣлающагѡ насиліе правдѣ. Аминь.

Устроено в' монастырѣ Ковилѣ мѣсяца Іꙋнія 29. дне 1801. года, и подписанно собственною рꙋкою и печатію укрѣплено.

М. П. Іѡаннъ Раичъ с. р.

Изясненіе первагѡ числа ѿ 200 фор.

1).	За зиданѣ гробнице . .	26 ф.
2).	За укопный сандꙋкъ . .	10 ф.
3).	За нꙋждныя свѣщи при погребѣ	40 ф.
4)	За опѣло и проводъ священникѡмъ	24 ф.
5).	За трапезꙋ при погребѣ бывшымъ	100 ф.
(Рукопис)		200 ф.

Као што беше живот Рајићев миран и тих, така му беше и смрт.

У јесен 1801. почне Рајић побољевати, а и пре тога је био тако рећи цела свога века болешљив, патио од стомака, због чега је често одлазио у Срем — Фрушку гору — и по њему купио лековите траве и неке тејове пио, а и другима давао и препоручивао. У старије је дане много патио од „окаяне подагре“, која му често не даваше спавати по неколико дана.

10. Децембра и. г. не могаше се више држати на ногама, те леже у постељу.

О вечерњу се предиже мало, пресвуче рубље и узе чисто, уми се и очешља те заиска чирак и свеће воштанице, које сам намести и ужеже.

Како је у својој ћелији имао своју налоњу, крај које се обично мољаше Богу у тишини, узеде свој требник, отпоја тихо старачки песме и очита јеванђеља, прописана за погреб монашки, сазове братију и наредивши све нужно за погреб, опрости се с њима опростивши им све увреде, и умоливши их, да му и они опросте, ако их је кад увредио.

Немоћ га за тим савлада, прилегне по ново у постељу онако обучен, сан га ухвати, испрва лаки санак, а после поноћи самртни, и око 5 сахати изјутра 11. Децембра издахне. „Тихо премину ако во сонъ“.

Глас је о смрти Рајићевој потресао српски народ, а особито је он ожалостио митрополита Стратимировића.

Како у време школовања Стратимировићева не беше богословије, то је Рајић Стратимировића поучавао у богословљу, због чега га је Стратимировић врло поштовао и волио, и кога је Рајић по некад у својим писмима називао „својим милим Милом“, и „*ти*“ му говорио, а себе Аввомъ-старцем.

На сахрану је Рајићеву, која беше 13. Децембра дошао и сам Стратимировић, те пошто је прво одслужио архијерејску службу, за-

почне се опело под његовим начелством, уз суделовање владике бачког Јована Јовановића, архимандрита крушедолског Гедеона Петровића, протосинђела и управитеља гргетешког Јосифа Путника, проте жабаљског Јована Рајића, многих свештеника и јеромонаха и три ђакона.

Да л је ко држао говор над мртвим телом Рајићевим, не знам, пошто ненађох нигди забележено.

Тело Рајићево буде положено с леве стране у мушкој препрати у зидану гробницу, у којој и данас борави вечити санак, на којој се не постави никакав видљив знак.

Ево доносим слику манастирске цркве, у којој Рајић борави вечити санак:

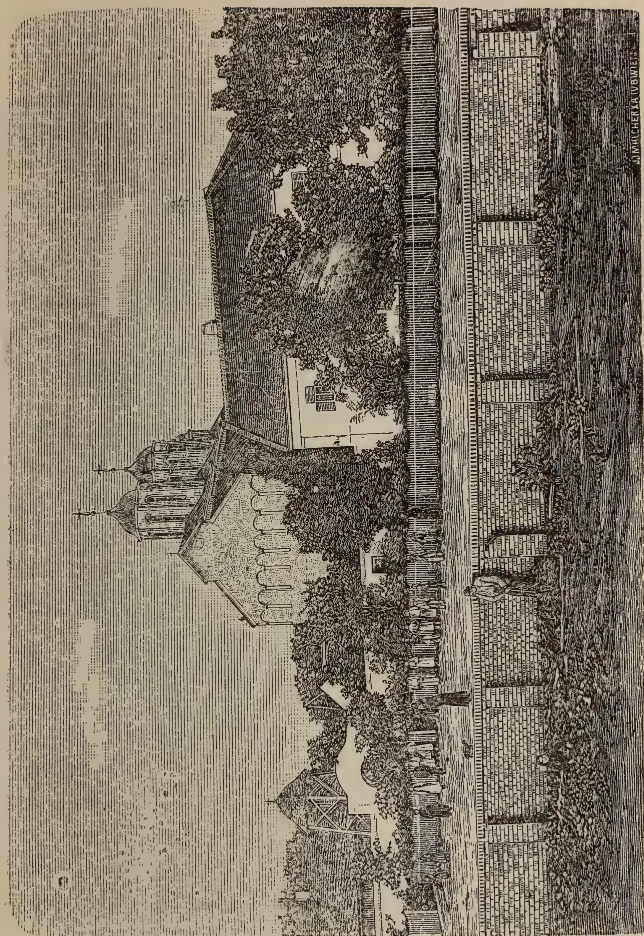

Исту је цркву саградио архимандрит ковиљски Агапије Поповић помоћу манастирског прихода и народних прилога.

Темељ је ударен 1741., а дограђена је 1749.

За време Рајићева живљења у манастиру Ковиљу, постојала је и ова стара црква:

Ко ју је саградио и кад, не зна се. Пошто је она живописана 1651., биће

да је сама црква зидана или при крају XVI. или у почетку XVII. века.

Данас од исте цркве нема ни трага ни гласа. Њу је до темеља порушио 1850. игуман ковиљски Сава Стојчевић, пошто је прво 1849. изгорела.

Патријар Јосиф Рајачић је на молбу своју добио из Русије за погореле цркве у српској Војводини лепу своту новаца, црквених утвари и књига.

Коресподенција између патријарха и Русије, ишла је преко проте Михајла Рајевског, тадашњег проте код руског посланства у Бечу. Рајевски је предлагао патријарху, да сагради од добијених новаца из Русије порушену стару цркву.

Рајачић му је на то одговорио у своме писму од 14. Марта 1853.: — — „Еже касается водрѹженія ковильскія малыя церкве, Мы твердо стоимъ при намѣреніи Нашемъ, єже тѹю такѡ возсоздати, да и Благоговѣйнство Ваше и дародателіе Россійскій совершеннѡ єю довольни бѹдѹтъ; аще Епіскопъ Платѡнъ Насъ въ семъ намѣреніи Нашемъ препятствовати, или приведеніе тогѡ во дѣйствіе своими хитростенными лѹкавствіями ѡташчати небѹдетъ. Воеже бы обаче могли и съ тоя страни намѣреніе Наше обезбѣдити, имѣйте любовъ Намъ єже скорѣе ѿкрити, что Вы во смотреніи тояже ковильскія церкве съ реченнымъ Епіскопомъ тѹ бывшимъ собесѣдовали, и что Вамъ онъ сказалъ, како бы мы во состояніи были, по томѹ равнатися, и намѣреніе наше

скорѣе во дѣйство проводити могли.“ (Рукопис)

Какав је и у колико је о томе вођен разговор између патријарха Рајачића и владике Платона, међу којима је у то време владала највећа мржња и пркос, не знам. Знам само то, да порушена црква није по ново подигнута.

Несретне 1849. отворен је био и Рајићев гроб, те је његове кости тадашњи игуман ковиљски, а потоњи архимандрит кувеждински Сава Стојчевић, преместио у нов мали сандук, а 1891. сместио их је тадашњи игуман ковиљски, а садашњи архимандрит манасијски Мирон Ђорђевић у нов растови сандук, положивши над гробницом данашњу плочу од бела гранита.

Натпис је на њој саставио професор ново-садске гимназије Александар Сандић, и исти гласи:

ОВДЕ ЛЕЖЕ КОСТИ

ЈОВАНА РАЈИЋА

рођена 11. новембра 1726. умрлог 11. децембра 1801

АРХИМАНДРИТА

СВЕТО-АРХАНЂЕЛСКОГ МАНАСТИРА КОВИЉА 1772.—1801.
УЧИТЕЉА БОГОСЛОВЉА — БРАНИЧА ПРАВОСЛАВЉА,
ВЕЛИКОГА КЊИЖЕВНИКА СРПСКОГ.

ИСТОРИЈОМ из таме заборавља на светлост изнесе прошлост Србаља и најближе браће им словенске;
КАТИХИСИСОМ темељ православља спасе цркви, народу свом;
ТЕЛОМ БОГОСЛОВЉА утврди ступ православља — свештенство српско;
ЗБОРНИКОМ БЕСЕДА, недељом и свецем, отвори извор изобилан речи животворне проповедницима благе вести еванђеља;
ЦВЕТНИКОМ даде народу двеста двaест и четири цвета мирисава, све босиља и тамјана, да се краси срце и племени душа у Србина и Српкиње;
ПЕСНАМА ДУХОВНИМ раздрага побожне душе: и на дому и у цркви да величају песмопојем велику славу божију и т. д.
Покојна му душа — помен му вечан — слава по свом Српству!

Обележје ово, на гробу му овде намести игуман
светоарханђелског манастира овог
Мирон Ђорђевић
са братством, год. 1891.

Одмах после смрти Рајићеве, отворен је и прочитан тестаменат његов у присуству Стратимировићевом, на што је братија решила, ставивши у записник: „Изъ особитаго ко своемȣ настоятелю почитанія, что св. обитель сія чрезъ негѡ ѿ всѣхъ далечайшихъ и странихъ особито почитаема и славяшеся, ничего во преки неимѣютъ, но паче радȣются, ꙗкѡ раздѣленіемъ тѣхъ вещей воспоминаніе и у странныхъ дрȣгѡвъ и почитателей покойнаго их' Настоятеля заостати бȣдетъ. Но єже самаго расположенія тестаменталнаго во обще касается, оній торжествено объявляютъ, ꙗкѡ въ тое и по томȣ соизволити не могутъ, что покойный настоятель ихъ во св. обители сей 32 (управо 29) лѣта ꙗко братъ и настоятель живій, силою

правилъ монашескихъ тестамента сочинити и расположенія творити не могшій, имѣнія єго наслѣдіе праведно монастирю надлежитъ".

„В' прочемъ придали да покойни Архімандритъ увѣдомленъ сѫщъ о развратномъ животѣ питомца своего Петра, прежде неколико дней смерти своея завѣщаніе свое во смотреніи тогожде Петра начертаное со всѣмъ измѣнити и єго недостойна благодѣянія изъ тестамента изключена имѣти, хотяй намѣреніе сіе и волю повторительнѣ предъ ними, нарочито же намѣстникомъ Іер. Сѵмеономъ, заклетимъ старцемъ и Іер. Іѡаникіемъ и Іер. Леонтіемъ и Іеродіакономъ Нікифоромъ обявилъ — — —". (Рукопис)

Под овим су записником потписани: Митрополит Стратимировић, владика бачки Јован Јовановић, арх. крушедолски Гедеон Петровић, Јосиф Путник протосинђео и управитељ гргетешки, Симеон Сарајлић намесник, Неофит Василијевић и Леонтије Петровић јеромонаси и Никифор Миловановић јерођакон.

Оба тестамента Рајићева заједно са инвентаром од његових ствари, као и овај записник са још неколико званичних писама, налазе се у патријарашко-народној архиви у Карловцима.

Покојни Ђорђе Рајковић, обелоданивши неколико Рајићевих писама у „Јавору" 1882., наишавши у писму од 26. Новембра 1795. писато Максиму Секулићу, арх. бездинском: „— — Мой Петаръ у Сегедину тргуе, а я кѹкамъ самъ — —" (стр. 58.), примети: „ко-

га Рајић својим Пером назива, не знам поближе“.

Пошто ја о њему подоста знам, на чему имам захвалити своме пријатељу Стеви В. Поповићу, који ме је упутио на г. др. Пају Мартиновића одветника у Ст. Бечеју, те се исти одазвао мојој молби и известио ме што је знао о истом Петру; то ћу о њему коју више проговорити.

Исти Петар није нико други, него онај, што му је Рајић у своме тестаменту од 29. Јунија 1801. у тач. 16) оставио 4000 фор., коју своту по наведеном записнику братство манастира Ковиља не хтеде одобрити да му се исплати, као и остали новчани легати, у чему пак нису успели.

Петар Рајић је рођен 1780. у Ковачици у Банату. Отац му је погинуо у рату турском, а мати му са 5 нејаке дечице пребегне без игде ичега у манастир Ковиљ, где их је Рајић примио.

Рајић заволи малог Петра, те га је сам учио књизи, а за тим га дао на трговину, те је као момак трговачки обишао сва већа места и напослетку отвори трговину у Пешти.

Петар се по оцу звао Станисављевић, и пошто га је Рајић посинио, узео је његово презиме.

Петар је узео за жену Јелену Манастерли, и с њом је изродио двоје деце Николу и Јелену. Никола је свршио гимназију у Карловцима, за тим војничку академију у Бечу и био дуже времена официр у шај-

кашком баталијону. Умро је 1897. у Сомбору као умировљени надсолгабиров.

Милева се удала за Ђорђа Мартиновића у Ст. Бечеју и још је жива и живи код сина др. Паје одветника.

Као трговац пештански, Петар је био међу оном шесторицом трговаца, који су на дан св. Саве 1826. основали у Пешти „Матицу српску“, те се и данас у „Раду и именику Матице српске“ на првом месту наводе имена њихова.

Петар је био интелигентан трговац, потпомагао је српску књижевност и многе сиромашне ђаке. Иза њега је остала лепа библиотека, у којој се налазило и рукописа. Тако се у њојзи налазио оригиналан животопис архимандрита Герасима Зелића, ког је узео од поменутог унука др. Паје, Стеван В. Поповић.

Из Рајићеве је оставине подмирен погребни трошак по спецификацији намесниковој 150 фор. 20 кр., исплаћени неисплаћени Рајићеви рачуни 44 фор. 59 1|2 кр., братству исплаћено и за ситне трошкове 60 фор., исплаћена штампа за „*Цвѣтникъ*“, који је штампан у 1000 примерака; 1803. 16|3. и 1804. 5|1. издато је Марији сестричини 117 фор.; 1805. 10|2. Јовану Миладиновићу из Буковца 150 фор. (свега 300 фор.); 1805. 31|3. Јована Никифоровића удовици 50 фор. (свега 100 фор.); 1804. 5|5. и 1805, 12.|5. Исаку Марковићу 500 фор. и брату Исаковом Петру 500 фор.; 1807. 7|3. горњој цркви карловачкој 100 фор.;

„дне 6|2. 1811. пришедшꙋ сѣмѡ Петрꙋ питомцꙋ и усыновленной бывшей сиротѣ блаженѡпочившагѡ Г. Арх. Іѡанна Раича, издано єсть ємꙋ ꙗкѡ совершенный возрастъ достигшемꙋ в' слѣдъ 16. пꙋнкта тестамента реченнагѡ Г. Арх. завѣщана бывша сꙋмма новцѡвъ ѿ 4000 фор.; Петру Станисављевићу 1807. 22|3. 50 фор.“

1801. 1|1. предата је Сави Миросављевићу медајља руске царице.

Заосталој готовини од 972 фор. 12 кр. придодао је митрополит Стратимировић од својих новаца 355 фор. 34 кр., којом је приликом и то одредио, да се тај новац укамаћује, и временом Рајићу споменик подигне.

Од то доба постоји код управе народних фондова „*Фонд архимандрита Рајића*“, који данашњим даном износи 21.868 К 65 ф.

Митрополит је Стратимировић, желећи за свога живота подићи Рајићу споменик из поменутог фонда, позвао молера Арсу Теодоровића, да му намолује нацрт за исти, што је исти и израдио, и који овако изгледа:

ІСТОРІА СЕРБСКА
БГО=СЛОВІА

Како се ове године навршило 100 година од смрти Рајићеве, а Рајић још нема споменика, крајње је време, да позвани настоје на томе, да му се подигне достојан споменик.

Наскоро је по смрти Рајићевој, издао митрополит Стратимировић у неколико хиљада следећи посмртни спомен:

Б. Т. П.
ІѠАННУ. РАИЧУ.
МНТИРА. КОВИЛА. АРХІМАНДРИТУ.
СЛАВЕНО-СЕРБЛИНУ.
УЧЕНІЕМЪ. ДОБРОДѢТЕЛІЮ. И. ТРУДАМИ.
У.
ЦЕРКВЕ. СВОЕА. РОДА. И. ОБЩЕСТВА.
ЗАСЛУЖЕНОМУ. ПОХВАЛНОМУ. ПОЧТЕННОМУ.
УМЕРШЕМУ. Л. Х. 1801. 11. ДЕКЕМВРІА.
ЛѢТА. 76. ВОЗРАСТА.
НО.
ВСЕГДА. ВО. СВОИХЪ.
ПИСАНЫХЪ. КНИГАХЪ.
ЖИВУЩІУ.
БУДИ. И. СІЕ.
НАДГРОБНИХЪ.
СЛЕЗЪ. И. ЛЮБВЕ. СПОМЕНЪ.
Ѿ
С. С.

Спомен је овај штампан на листићу, у наоколо је црн — узан — оквир, а на челу: гроб у цвећу, на ком са стране виси лист исписане хартије, а горе је мртвачка глава с костима. С десне стране гроба седи женска, наслоњена на гроб и плаче, а с леве голо дете које такође плаче. Слова П. Т. П. значе по једном писму Стратимировићевом

од 6|6. 1802.: „Блаженной или Бесмертной тѣни посвящено“ по примеру старом: P. m. s. Piis! Manibus Sacrum.

19. Децембра 1801. објавио је митрополит Стратимировић, православним епископима карловачке митрополије окружницом смрт арх. Рајића, у којој је описао живот и рад Рајићев, и из које се нај јасније види, како је искрено Стратимировић волио и поштовао Рајића.

Иста је окружница Стратимировићева до сада трипут штампана и то прво у Летопису 50. књ., за тим у „Беседи“ 1868. а по трећи пут у „Гласу Истине“ 1885.

Како је Стратимировић дружећи се и дописујући се с Рајићем, имао прилику да га скроз позна са сваке стране; за то је и био у стању, да у истој окружници престави Рајића *онаковог*, *какав* је Рајић у истини морао бити, и за што је *онакав* био.

Стратимировић је овако окарактерисао Рајића:

„Различніа, цѣлаго воспитаніа и странствованіа єго времене, слꙋчившіяся ємꙋ неповолныя пригоди, и во всяческомъ лишеніи многая и тꙋжная искꙋшенія, и абіе на то пришедшая и уединеная жизнь, толико пламенный єго характеръ чꙋвствителнымъ, и аки вредливоимъ и тѣснимъ сотвориша, ꙗко и найменшимъ поводомъ увреждена себе видѣти, и во сꙋмненіи токмо обидꙋ себѣ мечтати, нѣкогдаже и мечтаемыя обыды хотя безъ всякаго воздаянія зла и долго памят-

ствовати; онъ самъ неѹвредивъ никогдаже кого и удаленный поводъ обыди, мечташе себѣ за самѹю обыдѹ. Онъ былъ постоянѣйшій, искренымъ дрѹгомъ дрѹгъ; совѣтствѹющимся молчаливѣйшій тайнодержецъ и дѹшевно искренный совѣтникъ, соболѣзнѹяй о неправдѣ излиха; во важныхъ мѹдрѣ разсѹждаяй; во всѣхъ и противѹ каждаго учтивѣйшій; во всѣхъ важныхъ и опасныхъ народа, благочестія же и церкви нашея приключеніяхъ послѹжи съ несравненымъ подвигомъ; защищая православное свое благочестіе ревнителнѣйше; яко мѹдрый и истинный вѣри своея и догматовъ по ученію православныхъ восточныхъ учителей почитатель и защитникъ, возлюби тыя и церковъ искрѣнѣйше; пребывая во истинномъ благоговѣніи вседѹшно, всякаго сѹевѣрія и лицемѣрія чѹждъ сый ненавидѣ тая".

А своју окружницу заврши овим речима: „Церковъ святая наша изгуби въ немъ ученаго и заслѹженнаго священика, общество добродѣтелнаго человѣка, азъ же и вси любящіи єго изряднаго и ненакнадимаго дрѹга, єгоже ѿдая вѣчной памяти."

Стратимировић је исту своју окружницу послао и познатом светском научењаку Аугусту Шлецеру, на што му исти у писму из Тибингена од 12. Јануара 1803. рече: „Die Lebensbeschreibung von Raicz habe ich mit Rürung gelesen. Schade, wenn sie nicht gedruckt werden sollte". (Новыя Письма, 739.)

Из писма Шлецерова Стратимировићу од 6|6. 1802. (l. c. 733.), види се, да је Шле-

цер држао, да је иста окружница животопис Рајићев и да је штампан, с тога у њему и рече: „— — Das Житіе Раича werde ich sobald ich es erhalte, in den hiesigen Gelehrten Anzeigen recensiren (denn ich verstehe es so, dass es *gedruckt* sei). Gewiss wird es dem Publico willkommen seyn — —“.

У 24. књ. „Летописа“ Матице српске на стр. 53. штампано је: *„Надгробное“* из оригиналног рукописа почившега Г. Раића, архимандрита Ковиљског, који се рукопис храни у библиотеци високоученог Г. Василија Атанасијевића доктора физикуса Осечког“.

Оригинал се Рајићева „Надгробное“, као што рекох на 110. стр. налази у митрополитској библијотеци у Карловцима.

Да је исто „Надгробное“ сам Рајић саставио, о томе не може бити сумње.

Како је пак Рајић био у свему смеран, није хтео да се зна, да га је он сам себи саставио, те је умолио свога земљака — карловчанина — владику бачког Јована Јовановића, да он прими на себе, као да га је он саставио.

Исти је владика у своме писму од 19. Децембра 1801. митрополиту Стратимировићу рекао: „По завѣщанію и умоленію многѡ кратному ѿ Бозѣ почившагѡ Брата и Патріоте моего Г. Раича (Рајић је за живота поред свег тога, имао горких часова од „брата и патріоте“ владике Јовановића,) что бы я ємꙋ послѣ єгове смерти сочиніо Надгробное словце жизный Нѣгове и страданіє;

здѣ составихъ якѡ самѡукъ старацъ и Невѣжда — по сказованію и сѣтованію Єгову посилая Вашему Превосходителству на цензуру — изволите сочинити како вѣсте болше, по дарованному Вамъ ѿ Бога ума разуму.“ (Рукопис)

Исто гласи:

„**Надгробное**“

Кто здѣ покоится вопрошаешъ друже;
Подобный тебѣ смертный.
Іѡаннъ Раичь
Архі-мандритъ Ковилскій
иже
Родися ѿ убогихъ родителей въ Карловцѣ
Сремскомъ
Лѣта Господня 1726. Ноемв. 11 дне.
Онъ поживе
во трудѣхъ ѿ Іуности за обученіе
Божественныя Науки
Проведеже лѣта своя
Служащъ церквы и обшчеству
Подарованію и силѣ своей
Во воздиханіи за труди бо и подвигъ
Воспріятъ честь пророчу
во отечествіи своемъ
Сирѣчъ:
Гоненіе, ѿзлобленіе и онеправдованіе
Ѿ предстателствующыхъ
И Лже Братіи своихъ.
По всѣхъ же сихъ воспріятъ кончину въ
болѣзни двухъ дневной
въ нейже ѿиде въ путъ всея земли,

В лѣто жизни своея
75 и 1 мѣсяцъ
Въ монастырѣ Ковилѣ
Рцы ему вѣчная памятъ."

Поводом смрти Рајићеве, спевао је „*Оду*" Лукијан Мушицки искушеник, која је штампана 1801. у Будиму 4⁰. 8 стр. под насловом: „*Ода*, юже блаженной тѣни *Іоанна Раича*, Архімандріта посвящаетъ Лука Мушицкій"; Атанасије Стојковић, свршени философ гетингешког свеучилишта у стиховима „первый и вторый плачъ", штампан 1802. у Будиму на 4⁰ 8 стр. под насловом: „На смерть безсмертнаго Іоанна Раича Армімандріта М. Ковіля преставлшагося Декемвріа 11.-го года 1801. совершивъ 75. лѣтъ и 1 мѣсяцъ временыя жизни отъ Аѳанасія Стойковича", и Гаврило Хранисављевић „Цвѣтъ на гробъ Іоанна Раича, Архімандріта Ковилскаго дне 11. Декембра 1801. усопшаго отъ Гаврійла Хранисавлѣвича", 4⁰, 4 стр., који је штампан у Будиму без назнаке године, но биће 1802. као што држи Шафарик.

Мушицки је овако започео своју „Оду":

„Удалися на вѣкъ отъ нашихъ глазъ
Живъ добродѣтелей и чистъ образъ!
Листъ жалостна вижу кѵпресса!
Простерту всюд' вижу скорбъ велію,
Грудъ угнетаему печалію,
Добрыхъ наводнена очеса!"

Стојковић свој плач овако:

„Что сей краткій и безпокойный сонъ значитъ?

Что л' сновидѣнія бурна; въ нихже мечтателна сила

Воображенья отъ бездны во бездну падаетъ ужасно?

Во безлучномъ величествѣ темная нощи Богиня

Со мрачна престола надъ міромъ черный Скупуръ простираетъ."

А Хранисављевић свој „Цвѣтъ" опет овако:

„Въ долгую вѣчность великій Списателю Сербскаго рода!

Тихо прешедъ, почивай, сладцѣ уже почивай. —

Ктоже надгробное воздухокружіе будетъ смущая?

Сѣтуетъ, ахъ! неутѣшно слезы Сербъ горки пущая

Тамо на пепелъ священъ. — —"

Шедијус у свом „Zeitscrift-у" рече за њих: „Diese drey serbischen Gedichte auf den Tod des im Jahre 1801. verstorbenen berühmten Geschichtsschreibers Joh. Raits, Arhimandrite zu Kovil, gereihen sowohl dem Herzen, als den Talenten der Verfasser zur Ehre." (!) (Памятникъ. — Лазара Бојића стр. 1.5)

У сва три ова спева, једино је то било у њима значајно, што је Мушицки у својој „Оди" на стр. 4. у ноти навео Рајићева штампана дела и заостала — у неколико — у рукопису.

Окружница пак Стратимировићева имала је и у своје време, а и дан данас има своју

трајну вредност, пошто је у њој истинито и верно окарактерисан Рајић.

Рајић је и после своје смрти остао дуго у успомени народној. Кад је — као што рекох — народ наш хтео за кога да каже да је учен, рекао би: учен као Рајић.

Лазар Бојић, у своме „Памятникъ мужемъ у славено-сербскомъ книжеству славнымъ“ I. к. у животопису Атанасија Стојковића на стр. 85. рече: „— — При писанію фѵзіке прежде всего старао се за легкопонятный стѵлъ. У овомъ є врло добро успѣо; ибо є стѵлъ нѣговъ легковразумителанъ и средину изъ между выспренного *Раичева* и тихотекущега *Обрадовичева* држи.“

А Атанасије Стојковић у предговору своје физике I. чести, рече: „Когда бы я силу *Раичева* и сладость *Обрадовичева* языка соединити могао, я би увѣренъ быо, да бы вси мои читатели вящшее удоволствіе — читајући ову книгу — ощущавали. Но кто тье то произвести? Кто тье языкъ два мужа соединити, отъ коихъ *первый* высокопарящему орлу подобно, облаке просѣца — — —“.

Наш је народ задржао Рајића у памети и због његове „Историје“, коју су наравно само ученији Срби читали и његовог малог катихизиса и мале црквене историје, из којих су се као што рекох дуго — тако рећи до 1870. — деца учила по нашим школама познавању своје вере.

Како се ове године навршило 100 година од смрти Рајићеве, то је браство ма-

настира Ковиља 14. Јулија на најутарје храмовне славе приредило свечан парастос у спомен стогодишње смрти Рајићеве.

На исти је парастос браство манастира Ковиља овим позивом позвало угледније наше људе:

„Смерно потписана управа, одржаће у Ман. Ковиљу, на појутарје храмовне славе своје 14. (27.) јула 1901. у 10 сати пре подне *Свечани парастос* у спомен стогодишњице од смрти многозаслужног свог бившег настојатеља, славног научењака и оца српске историје, блаженоупокојеног *Архимандрита Јована Рајића* на коју свечаност узима себи слободу — — — смерно и учтиво позвати. Ман. Ковиљ, 5. (18.) јула 1901. Протосинђел Георгије Видицки с братством.“

На истом је била присутна Његова Светост преузвишени господин српски патријар Георгије Бранковић, а сам је парастос одржан под начелством високопреосвећенога господина епископа бачког Митрофана Шевића, уз суделовање архимандрита гргетешког Илариона Руварца, протосинђела и настојатеља ковиљског Георгија Видицког, и повећу асистенцију монашког и мирског свештенства.

Ја сам на истом парастосу, на ком је било подоста народа из свију сталежа, подужи говор изговорио у славу Рајићеву.

На сам дан смрти Рајићеве, 11. Децембра о. г. приредио је свечан парастос у горњој — св. ваведенској — карловачкој цркви у ко-

јој је Рајић крштен, парох исте цркве протојереј Василије Константиновић, на ком је била присутна и Његова Светост.

На истом су чинодејствовала високопреосвећена г.г. епископ пакрачки Мирон Николић и бачки Митрофан Шевић, уз повећу асистенцију монашког и мирског свештенства.

На парастосу су били сем богословске и гимназијске професорске колегије с ђацима, присутни чланови Саборског Одбора: протопрезвитер велико-кикиндски Ђорђе Влаховић, др. Ника Максимовић и фишкал др. Михаило Полит; изасланици из Београда: професори велике школе: др. Алекса Белић, др. Станоје Станојевић; уредник „Нове Искре" Риста Одавић; др. Михаило Гавриловић, управник државне архиве; др. Момчило Нинчић, секретар министарства привреде.

Из Н. Сада председник Матице Српске Тона Хаџић; управитељ новосадске гимназије Василије Пушибрк и професори: катихета Михаило Миловановић, Јован Живојновић, др. Веселин Ђисаловић и Иса Бајић.

На парастосу је протојереј Константиновић изговорио кратак говор, а по свршетку је раздано у порти народу погаче и ракије што је донео намесник гргетешки Јосиф Јовичић и парох исте цркве Константиновић.

После подне је истог дана у четири сахата богословско друштво „Слога" одржала у гимназијској дворани свечану седницу, на којој је било сем наведених присутних на

парастосу, доста велик број мушког и женског света из Карловаца и околине, са овим програмом: 1) Молитва: Бортнянскій: „Чертогъ твой“ пева збор „Слоге“ 2) Председник отвара седницу 3) Јован Живојновић „Пролог“, говори Н. Барачки богослов 4) „О архимандриту Јовану Рајићу“, говори Св. Петровић богослов 5) Из Рајићева спева: „Бој змаја са орлови“ декламује Д. Стефановић богослов 6) И. Бајић: „Прискорбна горлице“ песма из Рајићеве трагедије „Цар Урош V.“ пева збор „Слоге“ 7) Једно Рајићево писмо, чита Ст. Николић богослов 8) „Минерва и Серблія“ дијалог из Рајићеве трагедије „Цар Урош V.“, приказују госпојице: Милена Симеоновић-Чокић и Милена Стојановић.

Пре и после седнице, присутни су разгледавали Рајићева дела — штампана и рукописе —, што сам их на два стола поређао.

По извештају, што га је Рајић 1796. Августа својеручно написао, имао је он два своја портрета и то као што рече: „мой портретъ до пояса новъ у раму подъ стакломъ, оставлямъ моме Петру“, које је пак остало у манастиру, и „портретъ мой на хартіи у жутомъ рамчићу, оставлямъ библиотеци народной.“

Први је рад молера Арсе Теодоровића, где је сада, Бог би знао; а чиј је други, не знам. Ако не ће бити онај из његове историје. Данас се исти не налази у библиотеци митрополитској у Карловцима.

У манастиру Ковиљу налази се данас

повеће портре Рајићево израђено у масној боји на платну, посао акад. сликара Алексе Мародића из 1871., чији ктитори беху: Кипријан Станудовић арх. ковиљски, Никола Григоријевић — поп олуја — парох деспотсент-ивански и Бошко Вујић поштар из Суботице, и једно по мање, такође у масној боји на платну, посао — управо копија — манастирског ђака — самоука — Ђорђа Момчиловића из 1890., данашњег јеромонаха Рафајила. Исти је доцније био 3 године у Русији у сликарској академији, а прошле га је године послало монашко удружење на три године у Рим.

Мародић је Рајићеву слику израдио по старој слици, што се налази у манастиру Прибиној глави, на којој је натпис: „Ѡбраз Г҃дина Іѡана Раича архи: первѣе изобразися 1789. жизни своє 63 лѣтъ нинѣ же на новъ копирахъ 1814.

Арсеніи Ѳеѡдоровичь“.

У 21. књ. „Летописа“ Матице српске, стоји на стр. 134.: „Између најславнији у Мађарској мужева стоји Јован Рајић и Доситеј Обрадовић. Да би се дакле именима велика ова два рода Сербског мужа, у колико је можно достојна чест и цјена дала. жаром родољубија одушевљени њеки из различни мјеста велики мужева почитатељи дали су из највернији оригинала лицеизображенија (Portrait) ови мужева пречертати, украсити и њи народном музеуму у Пешти посредством Матице Српске на дан св. Саве первог

просвјетитеља Сербског ове године (1830.) приложити“.

Обратио сам се поодавно у Пешту једном господину да ме потање извести о истој слици Рајићевој, но како је морао ићи у илице, није имао кад да ме извести.

Да види данашњи нараштај, какав је имао рукопис Рајић, ево једног његовог писма, што га је писао на шест месеци пред своју смрт. (Види стр. 236.)

* * *

Познато је, да је до данас и у српској и у страној литератури доста писано о архимандриту Јовану Рајићу.

Тако је о Рајићу писано и у „Memoria Hungariae et Provinciae“ III. од Хорањија; „Памятникъ мужемъ у славеносербскомъ книжеству славнымъ“ 1815. од Лазара Бојића; „Slavonien und zum Theil Croatien“ II. 1819. од Јована Чапловића; „Geschichte der Slavischen Literatur nach allen Mundarten“ 1826. г. и „Geschichte der Serbischen Literatur“ I. 1865. године од Павла Јосифа Шафарика; „Сербска новина“ 1838. год. од Антонија Арнота; „Животописаніе славный людій старогъ и новіегъ века“ 1849. од архимандрита Гаврила Поповића; „Die neuere Literatur der Serben“ 1852. од Јована Ристића; „Цвѣтникъ србске словесности“ 1853. од др. Јована Суботића; „Ilirska čitanka za gornje gimnazije“ I. 1856. од Антуна Мажуранића; „Историја српске књижевности“ 1871. од Стојана Но-

Въ Москвѣ 21. Маіа 1801.

Милостивый Государе.

Ето пошилвамъ вамъ неполнио бѣшина цвѣта по мосмъ Павлъ, понсе и потврдіо о нѣмъ, и тако вамъ вредіо. А зато по нѣмъ, понеже онъ и тако има тамо свои дѣла. — Едрасе изоставіасмо любезнаго и благопріятнаго Госта. Онъ вчеръ рано отиде, и оставіасе сонцъ у суботу доћи. За въ вашимъ Іерусалимомъ забавляюћисе проходимъ време, и пребиваю съ высокопочитаніемъ, и преданностію

Вашего Превосходителства

нижайшій слуга
Лука Іванъ

ваковића; „Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей“ 1871. од Е. Голубинскогъ; „Исторія славянскихъ литературъ“ I. 1879. од А. Н. Пипина и В. Д. Спасовића; „Две студентске расправе“ 1881. од Илариона Руварца; „Storia della letteratura slava“ I. 1880. од Мелхиора Луцијановића; „Истина“ 1885/6. од Аврама Ђукића; „Поменик знаменитих људи у српског народа“, 1888. од М. Ђ. Милићевића; „Лекције ис историје српске књижевности“ 1890. од Живојина П. Симића; „Историја манастира Ковиља“ 1891. од Мирона Ђорђевића; „Цртице“ 1898. од др. Каменка Суботића; „Българска литература“ 1896. од А. Теодорова; „Прилошци историји словенског препорођаја крајем прошлога и почетком овога века“ 1901. од др. Јована Радонића; „Летописи Матице српске“ књ. 21. 24. 26. 47. 50. 67. 120. 144.; „Гласник друштва српске словесности“ I.; „Гласник српске цркве“. 1900. од Андре Гавриловића: „Гласник српске књижевности“ 1901. од Љубе Јовановића.

За тим у повременим листовима омањи чланци: „Јавор“ 1878. 1882. 1885. 1891; „Беседа“ 1868.; „Коло“ 1901.; „Бранково коло“ 1895.; „Источнику“; „Бранику“, „Застави“, „Српском Сиону“ 1901. и у календарима.

Како сам ја био у сретном положају, да сам могао доћи до такове грађе за животопис Рајићев, а и знао је изнаћи, до које нису дошли они, који су о њему писали;

за то сам и био у стању, да напишем о Рајићу много што-шта, што беше до сад непознато.

При писању ове своје работе, нисам жалио ни труда ни трошка, него сам све и сва употребио до чега сам могао доћи и што сам могао сазнати.

Архимандриту је Рајићу подигнут над гробом 1891. споменик — надгробна плоча —; фонд за подизање споменика архимандриту Јовану Рајићу износи данас 21.868 К 65 фил.

Да л ће се, кад ће се и какав ће му се од тих новаца подићи споменик; то се не зна. На позванима је, да се то питање што пре реши.

Имајући одавно намеру и прикупљајући грађу за животопис Рајићев, хвалим и славим Бога, што ми је даровао живота и здравља, те сам и ову работу довршио; Његовој Светости преусвишеном господину српском патријарху Георгију Бранковићу, изричем захвалност и благодарност, што ме је ставио у положај, да сам могао доћи до многе овде употребљене у овој работи грађе, а последњем Саборском Одбору, што ми је одредио из поменута Рајићева фонда 400 К за штампу, пошто је и ова моја работа књижеван споменик Рајићу, завршујем је с усликом:

Слава Јовану Рајићу!

Слава му! Слава!

Исправци.

На стр. 13. је речено — а речено је по тврдњи Рајићевој „*Путешествіе I. кратъ*“ „Летопис“ књ. 120. стр. 236. да је Вићентије Јовановић Видак био 1758. архиђакон. Ну, то не стоји. Вићентије је био те године архимандрит у Раковцу, а архиђакон је те године био Петар Петровић, потоњи владика темишварски.

На стр. 17. је у 4. реду од доле речено „и Бранко Мушицки“, а треба: „и др. Ђорђе Мушицки“.

На стр. 96. је у 2. реду од доле речено: „дошао“ а треба: „одређен“.

На стр. 160. је у 12. реду од горе, после речи: „— — на које сам доцније наишао“, при преламању са 838. стр. „Бранкова Кола“ изостављено је: »и Восточныя церкве Ѿвѣтъ ко пречестнаго Господина Аѳанасія Димитріевича Селеруши 1776. года Ꙇѹніа 15. къ западнѣй церкви Ѿстѹпившагѡ. Противѹ себе далномѹ писменномѹ исповѣданію.“

Оригинал се овог Ѿвѣта налази у Београду у библиотеци српске кр. Академије 8⁰ 115 стр., а препис — од туђе руке — у митрополитској библиотеци у Карловцима 8⁰ 117 стр.

Поменут је Секеруши саставио »*Монашка правила*«, што су штампана 1777. и која је синод морао усвојити, учинивши у њима неке мале измене.

Омање штампарске грешке, знаће и сами штовани читаоци исправити.